

ועתה אבא בג"ה להזכיר מגדלות התנא הקדוש רבי אליעזר. גם בטעם שמו הגדול אשר עטרוהו, וקראתי שמו

קונטרס שם האחד אליעזר

1234567

בטהרה (הר"מ ברלין). וכן נראה מלשון הר"ש בפרה ע"ש, דכיון דר"א מקיל בכולי פרה, לא מסתברא לי' להש"ס לומר דכלל גדול זה ששינוי לא חידשו דבר בפרה לא יהא אליבי' דר"א ג"כ:

לשמים, נרמז לו על חוקי דיני פרה שהיו שונים בשמים משמו שעל ידו נגלו בארץ. ויש לפרש מ"ש עוד בפסיקתא ובמדבר רבה שם אקרא דללה הדברים עשיתם, כבר עשיתם לר"ע וחזיריו, דברים שלא נגלו למשה נגלו לר"ע וחזיריו, עיקרו נרמז לטעמי פרה שאמרו בפסיקתא שם שלא נגלו למשה ושעליהן אמר שלמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה, ונגלו לר"ע וחזיריו דקאמר עיקרו הוא ר"א הפוסח מחלה בטעמי פרה ואחריו החזיקו ר"ע וסיעתו. ואין למנוה אחר שר"א רצו דר"ע היה, איך יכול כלשון חזיריו דר"ע, דמצינו כיצא צו בס"פ ד' מיתות (סנהדרין סח.) כשחלה ר"א נכנסו ר"ע וחזיריו לנקרו והיה שם ר' יהושע רצו דר"ע כלל דכאיתא שם שעמד ואמר הותר הנדר, ועי' מש"ל בקונטרס עמק הנדבה אות ה' בס"ד. [ובפירוש ההיכלות להגר"א ציילר ד' ביאר טעם למה נקראו עשרה הרוגי אמונה בשם ר"ע וחזיריו אף שהיה צדק רש"ג הראשון ור' ישמעאל צן אלישע כהן גדול שהיו קודמים לו ולא היו חזיריו (וכן ר"א רצו היה צמיתים אלא שניצל לפי הוזהר וכמשי"ל א"ה), שהוא מפני שר"ע היה עיקרן, כי הוא נגד נשמת יעקב עצמו שנאה בששכר והשאר היו שאר בני יעקב ע"ש]. ושם מצאתי מפורש כלשון גמ' דמסכת כלה [כי צעל מנורת המאור היה לו גמ' על מסכת כלה והזכירה כמה פעמים בספרו, וכאשר כתבתי ע"ז במאמר מיוחד בס"ד, והבאתי שם צעל גת אגוז ובעל ראשית חכמה היה לפניהם גמ' זו ע"ש]. שהביא צעל מנורת המאור סוף ספרו סי' של"ז

[*] דמקשה אבריתא דמס' כלה דקרי לר"ע [נעוצדל דהתם עס ר"א ור"י רבנאין] מעיקרא רבנאין והדר קרי ליה חזיריו, ומשני דכיון דקאזו דגבר עליהו קרי ליה חזיריו, ומשמע דהיינו שראו שנחשס ונלח רבנאין צהיהו עוצדל. [אלא שיש מקום לפרש דצהיהו עוצדל לחודיה שנלחם, הוא שחלקו לו כבוד זה

(א) בפסיקתא דפ' פרה ובמדבר רבה חקם פי"ט אמרו בטעם שעלה משה למרום שמע קולו של הקב"ה שעוסק בפרשת פרה אדומה ואומר הלכה בשם אומרה רבי אליעזר אומר עגלה בת שנה ופרה בת שנים, אמר לפניו רבש"ע יהי רצון שיצא מחללי, אל חיך שיצא מחלליך שנאמר ויש אליעזר [*] [דהו"ל למיכתב ושם השני וכתב האחד דרש ליה המיוחד כדדרשין בכה"ג צומא [לד:] ומגלה [כח.] מיוחד שנעדר. ועי' בספר הקנה הגדול [עט א'] מ"ש מה], ונאמת נראה שר"א לא נלכד שהחיל בפרה מחלה [וכלשון הפסיקתא עמיד לפתוח בפרה מחלה], אלא ככלה מס' פרה שמעתייה דר"א בפומן יותר מכל שאר התנאים, ואף תלמידי ר"ע, ר"מ ור' יהודה ור' יוסי ור"ש חצות המשנה וראשי המדברים בכל מקום, כאן בפרה דבריהם מועטין נגד דברי ר"א, [וכשנעמוד למנין הנה במשנה אמר ר"א פי"ט דברים פרה, ועוד צ' דברים השנויים בתוספתא חדשים שלא נשנו במשנה, [ולנד היא דתוספתא פ"ד דיתידלה היא דר' יהודה תני לה משמיה דר"א] הרי הן כ"א דברים, ויש לרמז שהוא כמנין שם אהיה שנאמת שממנה שורש טהרת פרה מי יתן טהור מטמא שהוא שער החמשים המהפך מטמא, א' שטן]. ולא עוד אלא שר"א הראה כמו בפרה כחא דהיתרא, אף שצדק המקומות ר"א מחמיר וכשיטת צ"ש המחמירין בכל מקום, אבל בפרה הוא מיקל שכל דבריו בפרה להקל חוץ משלשה דברים, וזהו שאמר ר' יהודה בתוספתא דפרה פ"א והלא אין דבריו של ר"א בפרה אלא להקל אלא שר"א אומר כשרה ור"י אומר כו', כן הוא נוסחת הגר"א שם, [והר"ש שם פ"ט מ"ד גרס נ"א ונדחק לפרשה ע"ש]. ואף שפירוש הגדפס בשם הגר"א כתוב שם פי' להקל צדק מילתא, הנה בפירוש כ"י הנמצא אצלי אין כתוב זה כלל, ואולי המקדר ומדפיס הפירוש הוסיפו מלשון הר"ש. ואע"פ שנשלשה דברים מחמיר, שייך לומר כל דבריו להקל משום רוצה, וכיו"צ פירשו התוס' פ"ק דנדה [ה'] סד"ה ר"מ כו' הא דאמרין ר"מ מחמיר בכתמים ע"ש [*], וע"ל בבאורי סוף פ"ק אות כ"ח שכתבתי שם"ש רבי יוחנן בן זכאי כך יעלו ריח חוקי תורה מפיך

ומוחרבו של מלאך המות]:

[*] הגה"ה ונראה דבזה יש ליישב קו' הטורי אבן בחגיגה [כג:] דמקשה הש"ס אדר"א מההיא דמעולם לא חידשו דבר בפרה דלמא הוהא כו' יהושע היא ודלא כר"א [והוא כשיטתו שם דברייא דחוכתה טעון טבילה כר"א אתיא ולא כו' יהושע, אבל הרמב"ם שאע"פ שפסק כו' יהושע כתבה לברייתא דחוכתה טעון טבילה כטמא מת בשביעי שלו, נראה דס"ל דר"י מודה בה דבפרה עצמה החמיר, ומ"מ ס"ל דלית בה הכיור לצדוקים כיון דבעלמא א"צ הערב שמש כללים הנגמדין

אוצר החכמה

אוצר החכמה

אוצר החכמה

אוצר החכמה

אוצר החכמה

כיון ששמע את דבריה נטל ממנה רשות לקדשה, והיינו דר"א לטעמיה ב' הנשרפין [סנהדרין ע"ו]. שהמשיא בתו לזקן עובר משום אל תתן את בתך להזנותה, אבל כאן שהיא כעצמה ברשותה (ולא האב משיאה בע"כ) וכשנתרצית לכך לכן קידשה לטוף, אבל תחלה נמנע ג"כ משום האי טעמא:

מגלה טפס ומכסה טפס [למעט הנאחז] ודומה כמי שכפאו שד. [ולשון שכפאו שד פי' בחיקוי וזהו פי' י" [כ"א]. דליהו שד מן שדי, וביאר הגר"א שם בפירושו שלכן היה נזהר בצניעותו שלא יסתלק היו"ד ושאר שד א"ו, ומכיון לעניינו לשון שכפאו שד ר"ל שכפאו כזר בענין זה, לכן עתה היה נזהר לקדש עצמו צמותר לו למעט הנאחז], וביקוטי פי"ק דסוטה [ד]. נאחזי ב"ד דשיעורי הערלה דהתם דאמרינן כל אחד ואחד בעצמו שיער, שיעורא דר"א דהתם זוטר מכולהו, ולטעמיה שהיה ממחר מגלה טפס כו' ודומה כמי שכפאו כו':

וידןן שאמר ספ"ז דנדרים [כ]. שהיה מספר בחלות ואמר טעמו שלא יתן עיניו באשה אחרת ונמאץ באין לידי ממזרות, ור"ל בני חמורה דלהלן שם, והוא מפני שראובן היה צו קלת כעין זה ח"ו, עי' זוהר וחי [רכ"ב]. דיעקב לאו רעוטי' למיחז קמי' נהאי כו' שאר חייבי עלמא דעבדן הויא עובדא בשמא אחרא איקרון כו', ועי' במג"א סי' ר"מ סק"ט, לכן הי' חושש ליזהר בזה מאד. [ואולי מ"מ מענין זה צראון הוא שיתן מקום שיחגלגל הדבר שר"א היה עם הארץ עד כ"ח שנה, ועי' מ"ש זוהר ויאלץ בספרי חורה [קנ"ה]. דהא לא משיך כו' ונפשא דלי' אחתלף כו', וכשהגיע לכ"ח שנה אז האיר צו כח"ו וראשית אונן של נשמת ראובן ביהר שאת ועוז ולמד חורה]:

ובבב"ל זה שנתכוין לחקן חטא ראובן, לא פלט מינה לגמרי בלא סבל עונש ייסורין מענין ראובן ג"כ, והוא מה שצרכוהו, שנתגלגל הדבר לסבול נגד מ"ש ארור שוכב עם אשת אביו [וכמ"ש בשבת שם אפשר יעמדו בניו על כו' ויאמרו להם ארור שוכב כו'], ולא הותר הגדר עד יום מותו, וכמו ראובן שלא היתה גמר סליחתו עד שבקש עליו משה רמיהם לאחר מותו יחי ראובן ואל ימות, [וכבר פירשו המחברים ז"ל מ"ש בתרגום אונקלוס שם אל ימות צמותא חנינא, שרמו על ר"א שצאה צו נשמת ראובן פעם שני, שהתפלל משה שיגלגל ולא יהרג, ויש בענין ראובן עם יוסף רמזים על ענין ר"א שלא יהרג, יד אל תשלחו צו [בלא ו' השימוש דוד] צנימטריא אליעזר בן הורקנוס. למען הילי אותו מידם צנימטריא זה אליעזר בן הורקנוס עם הכולל, ויאמר לא נכנו נפש צנימטריא אליעזר הגדול בן הורקנוס עם הכולל]:

וי"ל ז"ש ר"א צפ"צ דאצות איזה דרך ישרה כו' עין טובה, הוא כשרשו נשמת ראובן צראייה וכמ"ש בחיקויים ח"י ע' [קכ"ט], ולכן מדקדק ר"א צראייה דוראיתם אותו ראיה צרורה דוקא בין חכלם לברתי, ולכן צפ"צ [עד]. כשהיה מהלך בצפינה ראה צראייה מאור גדול בים עיניו של לוימן, ועי' להלן אות ה' [ד"ה ובאצות פ"ב] בזה. ומפני שחלל ראובן יושי אביו מיטל ממנו שם צבור וגדול, לכן כשתיקן ר"א נשמתו הוסיף לו שם הכבוד של הגדול והצבור:

(ד) ויש ליתן טעם עוד על שמו הגדול, מפני שצפ"ד דאצות שנינו מחלוקת מי הוא הגדול בתלמידי רבי יוחנן בן זכאי שצבלקן ר"א ור"א בן ערך, דסתמא דמתני' ת"ק חני לה משמיה דרבי יוחנן בן זכאי דאליעזר בן הורקנוס בכף שניה מכריע את כלם, ואצא שאל יחידה אמר משמו [של רבי יוחנן בן זכאי] דאלעזר בן ערך מכריע

לקראו אח"כ חביו ולא בשאר דוכתי, וכן י"ל שזה הוא שנתמתי' דסוטה פ' כ"ש [כ"ו]: אמר ר' יהושע על ר"ע בשם תלמיד רבי יוחנן בן זכאי ולא אמר תלמיד תלמידך [כדקאמר אח"כ על ר"י בן הורקנוס], שהרי ר"ע תלמיד ר"א ור"י תלמידי רבי יוחנן בן זכאי היה, אלא מפני שנתחכם אח"כ כאלו היה חזירם של ר"א ור"י חלקו לו כבוד שלא לקרותו בשם תלמידים רק תלמיד רבי יוחנן בן זכאי רבם. [ולר"י בן הורקנוס שקרא תלמיד תלמידך פרש"י שהיה תלמיד ר"ע, וקצת רחוק שתלמידי ר"ע יהיו דורשים או צו ציוס שמינו ראב"ע לנשיא שהיו כולם חביו ר"ע רבם, ותלמידי ר"ע עדיין קטנים היו באותה שעה, ורשב"י תלמיד ר"ע היה התלמיד ששאל השאלה דתפילת ערבית רשות או חובה אז, אבל שהיו דורשים צו ציוס קשה קצת, ואע"פ שאמרו עדיית צו ציוס נשנית, ובמס' עדיית נשנו דברים הרבה מתלמידי ר"ע, אין להצ"ר כ"כ מעדיית שכלל מקורה כל השומע יא' ויעיד [גם י"ל שהוסיפו מענינה אח"כ בדור שלאחריו כמ"ל בקונטרס ב"מ זדיק ס"ד ע"ש], אבל לדרוש לא מסתברא שדרשו תלמידים אז. אלא יש לפרש שהיה מתלמידי ר"א ור' יהושע, ובענין חביו של ר"ע וחביו היה ר"י בן הורקנוס, וקראו ר' יהושע תלמיד תלמידו של רבי יוחנן בן זכאי, מפני שר"א ור"י תלמידי רבי יוחנן בן זכאי היו:

(ב) ואמרו על ר"א שם האחד המיוחד, כי הוא נפייחד בין גדולי התנאים הראשונים, להיות יסוד תורה שבעל פה יסוד המשנה ויסוד הקבלה כמשי"ל אי"ה, וגדלוהו בשם טוב לקרותו בשם ר"א הגדול, אף כי לא נמאץ עוד חנא אחר שנקרא ר' אליעזר בן צדק כהם כדאי שהיה לרץ להזכירו לסימנא מהם בשם הגדול, [כי ר' אליעזר בן יעקב ור' אליעזר בנו של ר"י הגלילי שנקראו צו"ד לא נזכרו בשום מקום צמחם רק בשם אצמיהם ג"כ], אלא שפירשו הטעם בדרוש הרוגי אמונה (הנדפס ס"ס הכוונות) וכן הגר"א בפירושו ההיכלות שמפני שהיה צו נשמת ראובן כמ"ש זוהר חדש [ע"ב]. סוף איכה צו חד דליהו ראובן כו' על דיהב עיטא למירמי לצירא אחפסם איהו צירא ואשתויז דא איהו ר"א הגדול כד תפשוהו למינות ויהבוהו צירא ואשתויז נשמתא דראובן, ע"כ, והיינו עובדא דפ"ק דע"ג [טו]: ותוספתא ספ"ב דסולין וקוהלת רבה פ"א פ"ט צר"א הגדול שנתפס למינות וניזול, [ודלא כעמק המלך שער עולם התורה פס"ו שהיה הנוסחא ר"א בן פרטא כד תפשוהו למינות, ופירשה שהוא עובדא דר"א בן פרטא [שם ט"ז], ונוסחא משושת נזמנה לו], ולכן נקרא גדול על שם ראובן הצבור גדול אחים. [והדברים מכוונים למ"ש במגלה עמוקות אופן ע"ב שר"א נשמתו צחקד ועליו רמז משה את גדלך שהראהו הקב"ה נשמת ר"א ע"ש, והוא נשמת ראובן כמ"ש זוהר ויאלץ [קנ"ג] ופי' וחי [דל"ה]. ועי' גלקוטי חורה ויאלץ וצפירוש הגר"א לספרא דצניעותא פ"ק [ט"ז ד] בצרכוה, וזהו לשון הגדול, לרמז שהוא ממדת הגדולה]:

(ג) ויש לצא, שלבד חטא מכירת יוסף של ראובן דארמי לצירא שתיקן ר"א צמה שנתפס, הנה שתיקן ר"א ג"כ חטא ראובן בצלה [דהכי ס"ל לר"א ספ"ו דשבת [ג"ו] ובצ"ד דראובן חטא], והוא כמ"ש באצות דר' נתן פט"ו אל תחמה על יוסף הצדיק (שעמד צמיון אשת אדוניו) שהרי מעשה דר' דדוק גדול ממנו כו', ואל תחמה על ר' דדוק שהרי מעשה דר"ע גדול הימנו כו', ואל תחמה על ר"ע שהרי מעשה ר"א גדול הימנו שגידל את צו אחותו י"ג שנה עמו במטה, [ואלי חשב שמה יש צדיקו מאנשים שאינם מהוגנים וכעובדא דההוא חסיד צפ' מפנין [קכ"ו]: שאמר שמה תלמיד שאינו דדוק כו'], עד שצא לה סימנין וקידשה ע"כ

[*]. הרי ששנו כאלו באצות דר' נתן נסיון זה דר"א שכנס ילדו י"ג שנה שהיתה עמו במטה כנסיון הגדול

ג"א ע"פ פ"י המתנות כהונה ע"ש, וכבר רמזתי בכ"מ שלפעמים מסדר הילקוט ע"פ פירושו שהי' מפרש בלשון המדרשים שינה מדרשו בלשונם, ואין זה מעיקר נוסחא שהי' לפניו במדרשים עצמן, על כן אין כ"כ לסמוך ע"ז במקומות). ונראה מה שהזמין ה' בפיהם לשאלו הלכות אלו דוקא, הוא דבר ה' מכיון לענינו של ראב"ע, שעל ששהה שם ונמשך בתר תענוגי דיומסת דבקה בחכמתו נגע החומר ונשכח למודו, כמו הנכנס בבית המנוגע שאין תנוג וטומאתו דבקה בו בשיעור אכילת פרס עד שישהה בו ויאכל ויהנה שם דרך תענוג לחם חמדות פת חטין ולא שעורין ודרך הטיבה כבני חורין ובלפתן כדרך עונג יתירא, ומה בא התעוררות בגפש יקרה של ראב"ע ושב בתשובה לפני ה', ואז מצאו מקום חבירו להתפלל עבורו לרצון עליו ואהדר תלמודיה).

הוסיף להיות עוד מעין המתגבר [וכן צדן כיון שחבריו נקשו עליו רחמים והדר תלמודיה, אי אפשר לו להתגדל מהן, וכמשל המעין שאין מימיו יכולין לעלות להר גבוה יותר ממקום שיצאו ממנו כדפרש"י צינורא [לא]. ד"ה גבוה כו', ואין זה דומה לתלמיד שיכול להתחכם אח"כ יותר מרבו, אלא אף על לשעבר שהיה כמעין המתגבר על שנמשך אחרי תענוגי דיומסת ושכח תלמודו נגזר עליו ונתמעט שמו בתורה, שלא נזכרו הלכות משמו כי אם מעט, וצמחנה לא נזכר שמו לזכר באבות כלל אף פעם אחת רק בצרייתות נזכר מעט, משא"כ חבריו שהלכו ליבנה נתגדל שםם בתורה, שר"א ור"י חבריו עמדו ומלאו את ישראל תורה, [ואף ששאר החכמים ר"י הכהן ור"ש בן נתנאל ג"כ לא נזכרו כי אם באיזה מקומות מועטים, בהן אין זה גריעות ממעלתם הראשונה, שגם בתחלה נשתבחו מפי רבי יוחנן בן זכאי בתקידות ויראת חטא, משא"כ ר"א בן ערך שנשתבח תחלה כמעין המתגבר ואח"כ נתמעט שמו הרי זה עונש לו], והן הן עיקרי מקבלי ומסדרי תורה שבעל פה לפנינו, וע"כ חנא בצפרי שופטים פסקא קפ"ח לא תסיג גבול עולם שלא החליף דברי ר"א לדברי ר"י כו'.

ובאבות דר' נתן פ"ג לשקוד על דלמי תורמי מוצה לאדם שישמש ג' תלמידי חכמים כגון ר"א ור"י ור"ע, ור"א גדול מכולן אף מר"י לענין זה, וסימן לדבר שר"א נזכר במשנה קרוב לכפליים פעמים נגד ר' יהושע, ולא עוד אלא שהוא הפותח תחלה במשנה ברכות, ואף להך לישנא בש"ס דברכות דרישא סתמא היא ולא ר"א היא, מכל מקום צא וזכור ראשונה לשאר כל התנאים [וכ"מ אח"כ שכתב בספר יוחסין זה לשנחו שהוא הראשון שנזכר שמו במשנה]. ונראה שגם הוא הסוגר, שסתם רבי מס' עוקצין במשנה דכוורת דטורים שנתלקו זה ר"א וחכמים אע"פ שכבר נשנים בשביעית, אך ורק כנדי לתחום המשנה בדבריו ושמו של ר"א, ואגבן הוא שהוצא מלמיה דב"ש וצ"ה בדבש מאימתי מטמא משום משקה אגב כוורת דטורים דקמי [וגם ככלל הא דב"ש אפשר היו גם ר"א דשמומי הוא סיבר כב"ש, ועי' בבב"ב פ"ג צוה]. וזה שאלנו מסיים המשנה בדברי ר"ש בן חלפתא ור"י בן לוי, כבר כתבו המפרשים שהוא הוספה כנדי לסיים דבר טוב [ועי' מ"ש בהגהותיו לצמדבר רבה פ"ג], ולא עוד אלא שעיקר תורתו של ר"ע שאלמיה נסדרו כליו תורה שבעל פה כדאיחא בסנהדרין [פ"ג]. וכליו אליבא דר"ע, עיקר תורתו מר"א [אע"פ שלמד גם אלל ר"י, מ"מ מלאנו צינור בש"ס שמפלפל ר"ע עם ר"א רצו ממה שנמצאו עם ר"י]. ויש לכיון הדבר לפי מש"ל שהוא נשמת ראובן, שלקן ר"ע שהוא נשמת יששכר האיר בתורתו ע"י ר"א כמו כל עיקר לידי יששכר נציצת ראובן שהוא מלא הדודאים ונתן ה' ללאה אמו נשכרן את יששכר, ואף מדרשי התורה [שהוא מילתא ספרא וספרי כמ"ש רש"י בבב"ב] מסיים בדברי ר"א בספרי, ואפשר גם תחלתו דהיינו המילתא באותה מילתא שסודרה מתלמידי ר"ע דהיינו מילתא דרשב"י שהציא הרמב"ן צפי' התורה בבב"ב וש"מ, היתה ההתחלה ג"כ בדברי ר"א, (והמילתא שלנו הוא דר' ישמעאל שלא קיבל מר"א אלא מר' נחמיה בן הקנה [ומ"ש קצת שר' ישמעאל קיבל מר"ע, אינו נכון וכבר השיג היוחסין ע"ז]), לכן אינה מתחלת בדברי

את כלם, ולכן קראוהו לר"א בשם הגדול, להורות דאיכאנא הלכה כח"ק דסתם מחמי' משמיה דרבי יוחנן בן זכאי שהוא הגדול בתלמידי רבי יוחנן בן זכאי [עיקרי חכמי ישראל שמהן נתרצה תורה] ואף אם ר"א בן ערך עמהם. וצ"ל בס"ד, שנאמרו דברי שניהם ת"ק ואבא שאל בשם רבי יוחנן בן זכאי נחאמרו צוה, שאבא שאל עדותו נאמנה ששמע מפי רבי יוחנן בן זכאי שאלנו בן ערך מכריע את כלם באותה שעה שהיו למדין לפני רבי יוחנן בן זכאי, שהוא ה' מונה שבתו של ר"א בן ערך מעיין המתגבר, וכן כשהשיטו באצות על שאלותיו לאו וראו איזה דרך כו' א"ל רואה אני דברי ראב"ע מדבריהם שכלל דבריו דבריהם, וכן תניא באצות דר' נתן פ"ד כשמת צו של רבי יוחנן בן זכאי ונכנסו תלמידיו אלו לנחמו לא מלא נוחם לנפשו בדברי כלן, עד אחרן עאל ראב"ע לקמיה וכיון שראהו אמר לשמשו טול לפני כלי והולך אחרי לבית המרחץ שאדם גדול הוא ואיני יכול לעמוד ט' [לא אוכל להתאפק מלהתנחם בדבריו כי ישעשעו נפשי], וכן ה' שאל רבי יוחנן בן זכאי על דבריו נחמתי כדרך שבני אדם נחמתי, הרי נראה שרבי יוחנן בן זכאי ה' מחזיק לגדול מכלן בדברי אבא שאל. אלא שח"מ דברי ת"ק שאמר רבי יוחנן בן זכאי שר"א בן הורקנוס מכריע את כלם נתקיימו לסוף אמת לעד, משום שצפה רבי יוחנן בן זכאי ברוח הקודש לסוף, ששנינו באצות דר' נתן שם, כשיצאו [תלמידי רבי יוחנן בן זכאי] מלפניו הוא [ר"א בן ערך] אמר אלך לדיומסת מקום יפה ומים יפים ונאים, והם אמרו נלך ליבנה מקום שח"מ מרובים אוהבים את התורה, הוא שהלך לדיומסת נתמעט שמו בתורה, הם שהלכו ליבנה נתגדל שםם בתורה ע"כ, והיינו עובדא דשבת [קס"ו:] דאמשיך ראב"ע כי חלקע לדיומסת בתרי' ואיעקר תלמודיה וקרא בספרא החרש ה' לצם וצנו רבנן רחמי עליה והדר תלמודיה, והיינו דתמן ר' נהוראי אומר הו גולה למקום תורה ולא תאמר שהיא תבא אחרין שחבריו יקיימוה בידך ולא צינתך אל תשען, ולא ר' נהוראי אלא ר"א בן ערך שמו כו'[*]. והאי נתמעט שמו בתורה דקאמר, נראה שלא למימרא שנחמט ממעלתו על להבא ולא

ערך שיבואו חבריו אצלו ולא באו ורצה לילך אצלם וא"ל אשתו מי צריך למי וא"ל הן צריכין לי, וא"ל חמת ועכברים כו' החמת אצל העכברים, ושמע לה וישב שם עד ששכח תלמודו, ור"ש אל תאמר שהיא תבא אחרין, אפי' אתה גדול מחברך לא תמחין עד שיבאו אצלך ללמוד כדברי אשתו, שאם לא יבואו ובין כך ובין כך תשכח לימודך, שחברך יקיימוה בידך פירשה רש"י שהוא סיומא דקמייתא דהוי גולה למקום תורה. ויש לפרש שהוא דבר בפני עצמו ומלת אל תאמר מושך גם ע"י, אל תאמר שחברך יקיימוה בידך (והוא מרת דבר שחבריו מוכיח עליו שכל"ב מדות דראב"י הגלילי), ומפני שחבריו של ראב"ע בקשו עליו רחמים והדר תלמודיה (ובילקוט קהלת ג"א שאליוהו ז"ל החזיר לו לימודו), לכן אמר שלא תמסוך ע"ז שחברך יקיימוה בידך, כי לא בכל עידנא מתרחיש ניסא (גם לא חזר עוד למעלות הראשונה כמ"ש בפנים), ואל בניתך אל תשען, על רוחב בניתך שהי' בתחלה מעין המתגבר מכריע כל חכמי ישראל בכך מאזנים, וכב"ז נתמעט שמו אח"כ בתורה. ומסיים שם בקה"ר כשבאו אצלו שאלו אותו פת חטין או פת שעורין מי טב אוכלה בלפתן ולא ידע להשיבן בלפתן, ר"א ור"י אומרים ב' תבשילין לפותן זה בזה, ע"כ, ופי' המתנות כהונה ששאלוהו איזה מהן טוב לאכלו בלפתן ולא ידע להשיבן בלפתן ששכח מהו לפת, והן דברי תימא ששאלוהו דברי בורות והוא כאונאה דברים על ששכח תלמודו (גם עדיין לא היה ידוע להם זה כלל), גם איך ישכח פי' מלת בלפתן, וכי תורה היא אינה אלא לשון הדיוטות בעלמא ולא לשון מקרא כלל, וכי שכת לשון המורכבת. והדבר ברור שט"ס הוא, וצ"ל במקום מי טב, מיסב ואוכלה כו' (וכ"מ בס"ד אח"כ בדפוס פ"פ ישן נרשם על הגליון בדפוס ג"א מיסב), והוא לשון המשנה דנגעים פ"ג דמייחין בכ"מ בש"ס לענין אכילת פרס בבית המנוגע דבעינן שישאח כדי אכילת פת חטין ולא פת שעורין ומסיב ואוכל בלפתן דווקא, ושאלוהו הלכות אלו ולא ידע להשיבן, והא דבלפתן הוא ציון נמשך למטה שר"א ור"י מפרשים מלת בלפתן שבמשנה שמביא המדרש דרך אגב כדרך המדרש והירושלמי בכ"מ. (ובילקוט שם יש

ר"א. ולהורות דכל הני שאלובא דר"ע, מילוי מדותיו של ר"א הן שקיבלם ר"ע ממנו וחזר ושנאן לתלמידיו:

ולא זו נלמד במשנה הוא אבי המשנה, אלא אף בסתרי המרכבה הוא ר"א יסוד הקבלה, ומלאמי בהקדמת ספר צרית מנוחה שכח שרבי יוחנן בן זכאי ויונתן בן עוזיאל מסרו סודות הסורה לר' אליעזר, וצוהר מולדות [קמ"ה]. אמרו דרבי יוחנן בן זכאי הוא אמר ש' הלכות פסוקות ברזא דחכמתא עילאה בפסוק ושם אשתו מהיטבאל ולא גלי לון אלא לר"א דהוי עמי' [ועי' לקמן אות ה' בהגה"ה צוה]. הרי אע"פ שהיה רבי יוחנן בן זכאי משנה לראב"ע נמנען המתנגד מכל תלמידיו, ככל זאת סתרי תורה אלו מסרן לר"א בן הורקנוס [ואף בהיה דהגיגה י"ד:]. שהר"א בן ערך במרכבה לפני רבי יוחנן בן זכאי, מלאמי צפרש"י רש קהלת שגראה גורם זה ר"א בן הורקנוס ע"ש]. והוא מטעם שכתבתי לעיל דרבי יוחנן בן זכאי לפה ברזא הקודש שביד ר"א בן הורקנוס צור קיד שאין מאבד טפה הוא שימקיים למודו, וממנו מלא תורה לישראל, ומראב"ע משכח ויחזירוהו חזרו לו, [ואפשר אם לא ה' מוסרן רק לר"א בן ערך אז אחר כך כשכח למודו, אף אם היו חזרו מנשקין רחמים דליהדר תלמודיה לא היו הדך ליה סתרי תורה אלו שהיו נעלמין מחזרו. ולטעם זה יתישב אף לפי מ"ש צוהר חדש צראשית במדרש הנעלם [ט' א'] דהני ש' הלכות מסר לר"א בן ערך ור"א בן הורקנוס דהוי עסקי עמיה במרכבה, כי אף שמסר לר"א בן ערך הוצרך למסור לר"א בן הורקנוס כדאי שאלו כשישכח ראב"ע ימסרם לו ר"א בן הורקנוס] [*] ור"א הוא שמסרה לר"ע,

ור"ע לר"ש וחסריו, [ובהקדמת אוצר החכמה] צרית מנוחה שם כתוב ר"ע לר"י הנשיא ומר"י הנשיא צא ליד ר"ש וט"ם הוא וז"ל להיפוך ר"ע לר"ש

ומר"ש צא ליד ר"י הנשיא], ונמאנו למדין שאף דברי קבלתו של ר"ש צוהר ומיקונין יסודן מקבלתו של ר"א וקרוצין דכריהן להיות שוין ברמזיהן במקומות הרבה. וגדולי המקובלים הראשונים ז"ל שלא נגלה צימיהם ספר הוזהר כמו הרמב"ן ותלמידיו ורבינו צחי' ור' טודרוס הלוי באלור הכבוד היו משתמשין

לאור מאמרי הפר"א במקום הזה, ואף הריקאנטי והר"מ בן גבאי צעל עזות הקודש שכבר נגלה צימיהן ספר הוזהר, כנ"ו צהיומן שומי מימי רבותיהן הרמב"ן ותלמידיו לא זו ידן מלחצב דברי הפר"א להציאן תמיד יחד עם ספר הוזהר, ולכן טרחתי נמעט ידיעתי לרמזו ולעורר המעיין במקומות הרבה אין שעניי הפר"א מכווין בעניינים אלו עם דברי הוזהר ואף לפענ"ד עם דברי האר"י ותלמידיו, ומי שחננו ה' דעת קדושים יוסף לקח בזה למאז גנזי אורות חכמה בקרבו:

ולפי הטעם שכתבתי על קריאתו בשם ר"א הגדול על שהגדיל על כל תלמידי רבי יוחנן בן זכאי והגדיל לעשות להרצין ולהעמיד תורה ישראל ע"י תלמידיו, בזה יתכן מה שלא נזכר בשם זה ר"א הגדול בשום מקום משניות [רק בשליה סוטה], אשר אינו מעיקר המשנה כמ"ש בחוס' יו"ט שם ע"ש, אלא שצמחנה צירושלמי ישנו ג"כ רק בצרייתות, כי במשנה שעיקרה נסדרה צימי התנאים הראשונים ר"ע ותלמידיו, אפשר עדיין לא נחבר זה כ"כ עד ימי קידור הצרייתות, שאז ראו כל מעשה תקפו וגבורתו, שראו שרבי פתח ופתח צו המשניות, ושכל המשנה מדברי ר"א ותלמידיו ותלמידי תלמידיו, אז גדלוהו בשם טוב הגדול:

ובענין הפלגת גדולת חכמתו ומעשיו כתב היוחסין חז"ל, ורבה מלספור חכמתו ומדותיו שאם היו השמים גזילים וכ"ל עצי הלבנון קולמוסים ומי הים דיו לא יספיקו לחכמתו עכ"ל. ובכ"ל זאת ראיתי להזכיר מה שאמרו בן בג"מ ושב"מ, וליהעיר באיוו דברים בס"ד קצת.

(ה) **בסוף** פ"ו דסנהדרין [שם] שאמר ר"א צענת פטירתו אי לכס שמי זרועותי שהן כשני ס"מ שנגלגין [ומהר"א נראה במדרש הנעלם [צט.]. הלשון וי לכו תרין דרועי וי לכו תרין תורות דישמכחון יומא דין כו', משמע שר"ל תורה שכתב וצורה שצנעל פה, וללשון הש"ס כשני ס"מ, וכן באבות דר' נתן פכ"ה כו' ס"מ לא משמע כן] [*] ובאבות דר' נתן שם ושה"ר

שם שאמר אם יהיו כל הימים דיו ואנשים קולמסין ושמים וארץ מגלות וכל בני אדם לגלגין אין מספיקין לכחוד תורה שלמדתי ואני לא חסרתיה [ופי' בהגהותי שם בס"ד שר"ל שתלמידיו לא חסרוהו ממנו שלא למדו כי אם מעט, וכעין מ"ש בטהדרין ואבות דר' נתן וזה שם שאמר לא חסרוני תלמידי אלא כמכחול צפופרת] אלא כאלה שמטביל זכרות מכחול ציס [ועי' במסכת סופרים פט"ו וצילקוט צראשית סוף רמז כ' שכן אמר רבי יוחנן בן זכאי] ולא עוד אלא שאני שונה ש' הלכות צהרת עזה ולא

היה אדם ששאלני צהם מעולם, [ובאבות דר' נתן שם ובמדרש הנעלם שם [צ"ח:]] אמרו שצענת פטירתו לימדס להם, ואמר שם ואזל אשא ואוליף צהרת עזה שלש מאות הלכות פסוקות [הגה"ה ואפשר ש' הלכות פסוקות אלו, הן הן משרש הלכות פסוקות שהזכירו צוהר תולדות [קמ"ה:]] דהוי רבי יוחנן בן זכאי אמר ברזא דחכמתא עילאה בפסוק ושם אשתו מהיטבאל וגר' ולא גלי לון אלא לר"א, וכן הוא צוהר חדש צראשית [ט'] [ושם איתא דגלי לון לר"א ולר"א בן ערך]. ולשון הלכות פסוקות משמע דתלי בהון הלכות פסקא דדינא, והיינו כי שרשי הדינין שמהן שרש הגנעים, הוא ממ"ק דמיתו:]] ולא עוד אלא שאני שונה ש' הלכות וא"ל ג' אלפים הלכות [*] צנטיעת קשואין: לידע איזה מהן נהרג המכשף עליהן [והזכירו זה התוס' במנחות [מ"ה:]] ד"ה

שחלוקין הש"ס בבבלי וירושלמי אם הוא ר' אליעזר או ר' אלעזר ואכמ"ל בכל זה]. ובפ' חלק [ק"א]. שאמרו עליו תלמידיו כשחלה אפשר ס"ת שרבי בצער ולא נכחה, ובריש שה"ר שאמר ר' יהושע על האבן שהי' יושב עליו ר"א בבית המדרש האבן הזאת דומה להר סיני [והוא כמ"ש בפר"א פ"ב עליו ריב"ו שיכול לומר ד"ת יותר ממה שקיבלו מסיני, ור"ש במדרש הנעלם וירא [שם] כל יומי דר"א הוי שמעתא נהירא מפומי' כימא דאתיהבת מטורא דסיני], וזה שישב עלי' דומה לארון הברית, [ועיקר הענין מכיון למ"ש בספר סוד הגלגולים שנשמתו ביסוד דאבא או דז"א ע"ש]:

[*] הגה"ה ובתשובת הגאונים שבס"ס נהרות דמשק סי' י"ד ששאלו לרב האי גאון אם נתפרשו מן ההלכות ההם וכיצד היה מעשה, והשיב שזה הלכות כשפים שהוצרכו סנהדרין ללמדן בכדי

מתקיים כיוצא מפי נביא, צפ"ו דפסחים [ס"ט]. שאמר לר"ע נשמיטה השבתי נשמיטה תהא מיתתו, וכן נפס"ח דסנהדרין [ס"ח]. שאמר חמה אני על חכמי הדור אם ימותו מיתת עצמן על שלא נצא לשמיטה, ולר"ע אמר שלך קשה משלך, [ובזהר חדש בראשית [ט]. שאמר לר"ע מוכן תהי' ליום ימות, והוא רמז שיהיה מעשרה הרגוי אמונה, שהיה גופן יום ימות של קרבן, וכמ"ס זוהר פקודי הנהלות [ר"ד]. וגופא ללחון כו' ברא דקורבנא כו', ועי' באבות דר' נתן פכ"ה: ובפ"ו דעירובין [ג"ס]. שאמר על יהודה בן גוריא תלמידו שהורה הלכה בפניו חמיה אם יוצא זה שנתו ולא הוציא שנתו, ואף שאמרו שם שא"ל אימא שלום אשמו וכי נביא אתה והשיב לה כך מקובלני כל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה, מ"מ זה שמת בחור שנתו הוא מפני דיבורו של ר"א, כי חייב מיתה בידי שמים אין דינן למות מוח שנתן דוקא, ואף זכרת אינו מת מיד, וכדמוכח מדברי התוס' פ"ב דשבת [כ"ה]. ד"ה כרת ורש יבמות [ב]. ד"ה א"א, ובכריתות [ז]. ד"ה דחנקתיה, וכל שכן צמיחה ידי

שמים. [*] וזריש חגיגה [ג]. אמר לר"י בן דורמסקית יוסי פשוט ידך וקבל עיניך וכו' יחזרו עיני יוסי למקומן וחזרו, ולא תימא הני שי"ל שהיה משום דיבורו וזעין וסגור אומר ויקס לך, אלא מלאנו בפס"ג דמגלה [כ"ה]. שאמר לא ודוק בתועבת אמך ודקו אחריז ומלאו זו שמך פסול, שהרי זה לשעבר דבר הנמצא בהן כבר, וא"ל לומר שנתהווה ע"פ דיבורו של ר"א עכשיו, אלא הרי היא כנצוצה:

ובזהר חדש בראשית [ט"ו] ג' נראה שצפה ברוח הקודש זמן הקץ ואמר לר"ע וי' דלא ימטא צ"ג כו' אלפא שחיתא ולא באשלותיה. [ואולי הוא לטעמיה צפ"י דסנהדרין [צ"ט]. דימות המשיח מ' שנה], [*] וזריש"ט דשבת [ק"ל]. עיר אחת היתה בא"י שהיו עושין כר"א והיו מתים בזמנם ופעם אחת גזרו גזרה על המילה ועל אותה העיר לא גזרה, ובפס"ג דמענין [כ"ה]. כשהתפלל על הגשמים ולא נענה והתפלל ר"ע ונענה והיו מרנני רבנן יתה בת קול לכבודו [מיהו מצינו כיו"צ גם צפ"י דב"מ [פ"ה]. לכבודו של ר' יוסי צו של ר"א צרי' שמעון ואמרה לא שיה גדול מזה אלא זה מעביר כו', ובהר שמות [ט"ו]. דאחזיוו ליה בתלמא אל תתפלל בעד העם הזה כו', וכשהתפלל י"ב טורי אפרסמונא דכ"א ע"ל ההיא דלכש חושנא ואפודא וצעי מקב"ה דליחוס על עלמא כו':

ועל כולנה המעשים הנוראים שנעשו בעת מחלוקת תנאים של עכנאי והצרכה צפ"ד דב"מ [ג"ט]. שאמר חרוב זה יוכיח ונעקר חרוב ממקומו ק' וא"ל ח' אמה [ובירושלמי פ"ג דמו"ק שאמר ר"א אם הלכה כדבריהם תתעקר ולא תתעקרת, אם הלכה כדברי תתעקר ותתעקר, אם הלכה כדבריהם תחזור למקומו ולא חזרה, אם הלכה כדברי חזרין וחזרין], ואמת המים וחזרה לחזרה, [ובקנה הגדול [פ"ג] נראה שהיה גורם בדברי הש"ס גם בחרוב ואמת המים שגער בהן ר' יהושע, גם גרס אמת המים קודם חרוב (ובחרוב מלאכי גם במגרת המאור סי' ס"ב שהביא הגירסא שחזר למקומו, וע"ש עוד כ"א ח"ה), ולא פירש לדבריו מה נעשה בהן כשגער בהן ר"י, דבשלמא בחרוב י"ל שחזר למקומו ונשאר מוטין כעומד ליפול כעין כותלי צהמ"ד, אבל באמת המים מה נאמר. וכותלי בית המדרש יוכיחו והטו לפול, ואף כשגער בהן ר' יהושע לא זקפו משום כבודו דר"א ועדיין

בעלי בשם רב האי גאון] וכן לבדוק הנביא הנותן אותות, שאין נביא אלא שמקובל בסנהדרין, ועכשיו שאין לנו דין ד' מיתות לא הוצרכו ללמדם בקבלה שלא יבואו בהם לידי חקלה, (ויש מהן מעט סודות מסורים ביד בניהם של אותן חכמים ויש ברית בהם כ"ד שאין למסורם אלא לנאמנים ולמי שרואין בו הכרת פנים [ר"ל בשרטוטין כמ"ש שם סי' צ"ט וסי' קכ"ב בארוכה עכ"ל]:

ובזהר חדש בראשית [ט"ו] ד' שגילה ר"א לר"ע שיחת מלאכי השרת שיחת כוכבים ומזלות וידעת חלוני חמה נפתחו וחמיו (שהיה ר"א נקי בהן וכמ"ס צפ"ד דהנהגה שלפני פ"ו מפר"א צ"ס הכוזבי שהיה כתובין לפניו צפ"ד) שיחת דקלים ועופות שיחת הרוחות ידיעות תקופות ועטוריהן [ובפס"ג דסוכה [כ"ה]. חושב מדברים אלו צרי' יוחנן בן זכאי, וממנו נראה שקיבל ר"א, וכמ"ס שסודות התורה מסר רבי יוחנן בן זכאי לר"א], ובמדרש הנעלם [שם] ואוליף ליה (לר"ע) ר"י טעמי דפסוקי שיר השירים והיו עיניו דר"ע נחמין מיא כו' כד מטא להאי פסוקא סמכוני באשישות וגו' לא יכל ר"ע לתקבל ואריס קלי' צנחיתא וגעו ולא היו ממלל מדחילו דשינחא דהוות חמן אורי ליה כו' רזין עילאין דהוי צשיר השירים ואומי ליה אומא דלא לשחמש בשום פסוק מיניה כי היכי דלא ליחרוב קב"ה עלמא צניניה ולא צעי קוב"ה דישחמשין ביה צרייתא מסגיתא קדושתא דלית ב', וזה שאמר ר"ע צמחני' ספ"ג ידידים ח"ו לא נחלק אדם מישראל על שיר השירים שלא יטמא את הידים שאין כל העולם כולו כדאי כיום שניתן זו שיר השירים שכל הכתובים קודש ושיר השירים קודש קדשים, שר"ע הוא שקיבל סודות שיר השירים מר"א:

ובפס"ק דסנהדרין [צ"ז] לפירש"י שם צהא דכל עיר שאין בה שנים לדבר כו' היינו נצטעים לשון, א"כ מדאמרינן שם אה"כ ציננה היו ד' ר"א כו' מצאנו דר"א היה יודע לדבר נצטעים לשון [והרמב"ם מפרש שם צנין אחר]. וכן משמע קצת שהיה נקי ברפואות שאמר פ"ח דיבמות [ע"ט]. סריס חמה חולן כו' מפני שיש לו רפואה שכן צמין מתרפאין צאלכסנדריא, וע"ש [כ]. צפרש"י ד"ה ח"ש כו' דתחלה ס"ד דמסבא קאמר הא דיש לו רפואה. [ובימותא [ע"ח]. אמר ר"א היתה תנעול הסנדל משום זנה, ובגדרים [מ"א]. אמר ר"א דבורא קשה לעינא וכן למיחוש ראש עי"ש צפ"י הרא"ש, ומשום דהיה נקי ברפואות וידע צנענא], וכן במדירה שאמר פ"ט דסוטה [מ"ה]. אפשר ללמס, ומשמע שאף שר' יהושע חזרו ה' בדו חכמה מפוארה לפני מלכים ושירים יחייב כדאיתא צ"מ, וא"ל ר"ג צלחיה הוריות [י']. וכ"כ יש בידך ואמה יורד כו', מכל מקום ה' ר"א גדול ממנו אף בחכמות טבעיות, וכדמשמע מההיא דפ"ה דב"ב [צ"ד]. שנודעו ר"י כשראה מאור גדול בים, ולא ידע מהו, ור"א הגיד לו שעיניו של ליתן הוא שראה שכתוב זו עיניו כעפפי שחר. וכן הא דנטיעת קיסוסים דאמרינן צצלי ספ"ח דסנהדרין [שם] דר' יהושע אגמריה לר"ע דמר"א לא סברה, הנה צירושלמי שם משמע שגם ר"י מר"א הוא דגמרה [מיהו בתוספתא פ"א דסנהדרין גרסינן זה ר"ע צמקום ר"י ע"ש]:

(1) **ובענין הפלגת צדקתו.** ראיתי להביא מ"ס צירושלמי שלהי סוטה שכשנכנסו לפליה ציננה יתה בת קול וא"ל יש צניכס שנים שראוין לרוח הקודש ושמואל הקטן אחד מהם ונחמו עיניהם ברא" בן הורקנוס (שהוא השני), וזהו שאמר צפרי' פ' שופטים פסקא קע"ג כשהיה ר"א מגיע לפסוק זה היה אומר חבל עלינו מה מי שמדבק כו' המדבק צניניה דין הוא שתשרה עליו רוח הקודש ומי גרס עונתיכם היו מצליים וגו'. [ובסנהדרין פ"ח [ס"ה]. גרסינן צצרייתא זו ר"ע צמקום ר"א דידע ר"א צנפשיה (מן הבין הזה) שהיה ראוי לרוח הקודש (של נצואה) ועון הדור נמנע ממנו, וזהו שאמר חבל עלינו כו', ובכל זה אף שצנעון הדור לא שררה עליו רוח הקודש, מ"מ מלאנו זו כעין נצואה, שכל היוצא מפיו היה

[*] הגה"ה ופ"ש בהנניה בן עזר הנביא [ירמ' כ"ח] שא"ל ירמיה השנה אתה מת, החם לא מדין מיתה בידי שמים הוא שגזר עליו כן. שדין נביא השקר המתנבא מה שלא נאמר לו הוא במיתה כ"ד כדחנן ספ"ט דסנהדרין [פ"ט]. ולא במיתה בידי שמים, אלא גזירה מיוחדת היתה עליו:

[*] הגה"ה ועי' בפר"א ספ"ל שנקבעו דברי ר' ישמעאל מה שעתידין לעשות בא"י כו', אשר רובן נראה בעין שנתקיימו ע"ש:

דמענין [כ"ה]. כשהתפלל על הגשמים ולא נענה והתפלל ר"ע ונענה והיו מרנני רבנן יתה בת קול לכבודו [מיהו מצינו כיו"צ גם צפ"י דב"מ [פ"ה]. לכבודו של ר' יוסי צו של ר"א צרי' שמעון ואמרה לא שיה גדול מזה אלא זה מעביר כו', ובהר שמות [ט"ו]. דאחזיוו ליה בתלמא אל תתפלל בעד העם הזה כו', וכשהתפלל י"ב טורי אפרסמונא דכ"א ע"ל ההיא דלכש חושנא ואפודא וצעי מקב"ה דליחוס על עלמא כו':

ועל כולנה המעשים הנוראים שנעשו בעת מחלוקת תנאים של עכנאי והצרכה צפ"ד דב"מ [ג"ט]. שאמר חרוב זה יוכיח ונעקר חרוב ממקומו ק' וא"ל ח' אמה [ובירושלמי פ"ג דמו"ק שאמר ר"א אם הלכה כדבריהם תתעקר ולא תתעקרת, אם הלכה כדברי תתעקר ותתעקר, אם הלכה כדבריהם תחזור למקומו ולא חזרה, אם הלכה כדברי חזרין וחזרין], ואמת המים וחזרה לחזרה, [ובקנה הגדול [פ"ג] נראה שהיה גורם בדברי הש"ס גם בחרוב ואמת המים שגער בהן ר' יהושע, גם גרס אמת המים קודם חרוב (ובחרוב מלאכי גם במגרת המאור סי' ס"ב שהביא הגירסא שחזר למקומו, וע"ש עוד כ"א ח"ה), ולא פירש לדבריו מה נעשה בהן כשגער בהן ר"י, דבשלמא בחרוב י"ל שחזר למקומו ונשאר מוטין כעומד ליפול כעין כותלי צהמ"ד, אבל באמת המים מה נאמר. וכותלי בית המדרש יוכיחו והטו לפול, ואף כשגער בהן ר' יהושע לא זקפו משום כבודו דר"א ועדיין

המטופות, ולא היות אדם צהמ"ד ויאל, ולא מצאו אדם יושב ודומם אלא יושב ושונה, ולא פתח אדם דלת לתלמידיו אלא הוא בעצמו, ולא אמר דבר שלא שמע מפי רבו לעולם, ולא אמר הגיע עת לעמוד מבית המדרש, וכן ה' ר"א טהג אחריו, הרי כאן עשר מדות שמו שנהג ר"א בהן אחריו רבו רבי יוחנן בן זכאי. וצריש דצריחא שם כשאלמר ר"א הזקקתי לומר דבר שלא שמעתי מפי רבותי, ומונה והולך מדותיו, לא נקט מנייהו רק חמשה: א] לא קדמני אדם לצהמ"ד [כמ"ס צהר תרומה [קל"א]. וכל מאן דאקדים בקדמיחא כו' והוא קדמאה כו' וזאה חולקיה כו' ודא איהו ומשחרי (ר"ל לשון שחר, שמשכים ומקדים בשחר יומר מאחרים) ימלאוני כו', ואע"ג דשם אמרו זה צהכנ"ס ומשום חפלה, כ"ס צהמ"ד דאיכא תרמי מורה ותפלה, למסתמא הוו מללי היכי דהוו גרסי, וצריש שה"ר מיימין עלה פעם אחת השכים ומלא הזנבין והצנבין ואמר כחצי אס תצקנה ככסף וגו' ואנו לא כוזבים וחכמים, ולענין שלא לנטום באחרונה, אמרו בסוף פ"ו דברכות [מ"ג:א] שגנאי הוא לנ"ס לנטום באחרונה לצהמ"ד. ב] ולא ישנתי כו'. [עי' ש"ך יו"ד סי' רמ"ו סקט"ו דמדת חסידות שלהן שנשכחו זה הוא בשנית עראי לחודא דמדינא שרי כמ"ס באו"מ סי' קנ"א ס"ג, אבל שנית קבע מדינא אסור, ונצטרך לומר לדבריו דלא שנית קבע דנקט' אידי דשינת ארעי נקט'. ואולי יש לפרש שמ"ס הרמב"ם והטו"ש"ע צו"ד אחריו דאסור לישן צבית המדרש, היינו בשעת צהמ"ד דוקא וכההיא דמסיים עלה דכל המתנמנם צהמ"ד תורתו נעשית לו קרעים, דודאי פירשו כן, וכמ"ס רש"י בטהרין [ע"א] שאינו נזכר אלא בסירוגין מחמת שיסן באמצע, ולפינו הגירסא בטהרין שם כל היסן, אבל שלא צעידן צהמ"ד מותר לישן צהמ"ד אפי' שינת קבע וכמ"ס הגר"א באו"מ שם מההיא דפ"ג דברכות י"פי דבי רב דהיי גנו כו', וזה שנשכחו בהן שהיו נזהרין מה ממת (חסידות). ג] ולא הנחתי אדם כו' (בשה"ר גרסא הני תרמי לא קדמני ולא הנחתי סמוכין יחד, ונכון). [שהיה מאחר צהמ"ד בלימודו יומר מכולן, (אבל רחוק לומר כאן כענין ההיא דפ"ק דברכות [ה:א] בשנים שנכנסו להתפלל שחייב להמתין לחצרו שלא יטרוף בתפלתו כשנשאר יחידי, דהתם דוקא בתפלה שאין חצרו יכול לזאת באמצע התפלה, ובע"כ ישאר יחידי ויתבטל, מה שאין כן כאן צה"מ). ד] ולא שחתי כו'. [ואע"ג דאמרין פ"ק דיומא [יט:] שהשם שיחת חולין עובר צעשה, וא"כ מאי שנחיה דרבי יוחנן בן זכאי ור"א (והרמב"ם כמב על רב שלא שח שיחת חולין, והוא מהאגדה שצחשו' הגאונים שצ"ס נהרות דמשק סי' קע"ח דחשיב עשרה מילי דחסידותא דהוי עבר רב והא חדא מנייהו, וממנו הוציא היוחסין בכמה דברים שהביא ולא נודע להנאים אחריו מקומו), כבר נזכר רש"י בזה ופירש ציומא שם שיחת הילדים וקלות ראש, שהן דברים האסורין לכל כמ"ס פ"ג דאבות שמוציאין האדם מהעולם, ושחוק וקלות ראש מרגילין לידי ערוה, וכאן פירש דברי הצאי ושחוק, (ובלא"ה נמי צארת' צחי' לצרכות צה"ד שאף דברים שאסורים מדינא רק שקשה ליזהר בהן קחשיב צהני דהכא ודפ"ד דמגלה שנשכחו בהן, אף שמדברי תוספת והרשב"א צחי' שם לא נראה כן). ה] ולא אמרתי דבר שלא שמעתי מפי רבי [עי' מש"ל אי"ה בזה], ולא חשיב שם עוד חמשה דמי בסיפא שנהג אחרי רבי יוחנן בן זכאי.

ויש ליישב לפי מה שפרש"י שם שר"א חשב להם מדותיו לומר שמפני שטרה כ"כ ושמע מרבותיו הרבה חמדי, לכן דבר שלא שמע היה ספק צדו (וט"ס בלשון רש"י שם שכתוב לא מפני שטרהתי, ותיבת לא ט"ס, ועי' פירש"י שצנין יעקב נוסח אחר והיא מגומגמת), וא"כ לא הוצרך לחשוב רק מדות שמוציאין שקיבל ושמע הרבה מפי רבותיו צהמ"ד. אבל הני ו] דלא הלך ד' אמות בלא תפילין [כמו שמצינו בירושלמי פ"ב דברכות דרבי יוחנן בן זכאי לא הוו תפילין ועין

מוטין ועומדין] וירושלמי איתא והיו עמודי בית המדרש מתרופפין וא"ל ר"י אס ת"ח כו' [*] ויפתח בם קול ואמרה מה לכם אלל ר"א שהלכה כמותו בכל מקום [וירושלמי] שם הלשון הלכה כאליעזר בני, ואמרו שם ר' יוחנן בשם רבי אס יאמר לי אדם כך שנה ר"א שונה אני כדבריו אלא דמינא מחלפין, ולא נחברר פירושו אס ר"ל שונה ומורה הלכה כדבריו, ולפ"ו יקשה ממ"ס בירושלמי פ"ק דנדה ה"ב פ"ד הורה רבי כרבי אליעזר והיה מטער כו' ע"ש ובצנלי פ"ק דנדה שם] ואף לאחר שאמר ר"י אין משגיחין צנת קול אשכחיה ר' נתן לאליהו ו"ל ואמר ליה דאמר קב"ה נלחוני בני, וכשהודיע ר"ע וקבל עליו הצרכה [וה"ל יוחסין ונכנע מפני חסידותו, אפשר ר"ל

מה שלא התרים נגדם וכענין מ"ס בירושלמי כשצקשו לנדות את ר"מ וא"ל איני שומע לכם עד שחאמרו לי כו']. וחלגו עיניו דמעומ, חצב קב"ה ביקריה ולקה העולם שלים ציחיים שלים צחטים שלים צשעורים [ולא הוזכר יין, י"ל דהיינו כריב"ב ספ"ה דב"ב [צ:] דפליגי ציין ואמר שממעט את התפלה, וא"כ הליקוי צו אינו לרעה כ"כ]. [*] וי"א אף בלך שצדי אשה טפת, ובכל מקום שנתן ר"א עיניו שם נשרף, [וירושלמי שם משמע דגרסינן נשדף גדל"ת, דמסיים שם ואפי' חטה אחת חזיה נשדף ותציה לא נשדף, מיהו מצינו לשון זה דנתן עיניו צו נשרף ברשב"י ור"א בנז פ"ב דשבת [ל"ג:א], לכן אפשר הגירסא נשרף היא הנכונה], ועמד נחשול על ר"ג כשהיה צא בצפיניה לטבעו, ובסוף כי נפל על אפיה מת ר"ג מיד [שצעת נפילת אפים, היו רגילין להתפלל על המצטעים להם, וכההיא דרב פפא דחעמית פ"ק [ו:] דאמר רחמנא ליצלן מכוסופא דשימין]:

מצערות. ולפי מ"ש בעץ חיים שער אונאה (שהוא שער י"ו) פ"ג שבג' זמנים מתגלה שליש העליון ע"ש, אולי יש לכונן ג' אלו חטה שצורה חיתים נגד ג' זמנים אלו, ועל אונאת ר"א (שהוא הי' לחיקון ראובן שבחסד שליש העליון), לקו לרמוז בג' אלו השלישים שלא יתגלו. (ואולי יש ליישב לפ"ו ג"כ מה דנקט סדרן ויחיים וחטה ושצורה, שלכאורה לפי ביטולם הי' ראוי להיות סדרן בהיפוך). ואולי יש לכונן ג' אלו נגד ג' דברים שהוזכרו בפ"י דטהרין [קא]. שאמרו עליו כשחלה טוב אתה לישראל מטיפת גשמים כו' מגלגל חמה כו' מאב ואם כו' ע"ש, ולפי מש"ל ספ"ו בס"ד שקראו על ר"א החוט המשולש כו', י"ל שנגד זה לקו ג' אלו בשלישיתן:

(1) **ובענין מדותיו.** מינא ספ"ב דסוכה [כח]. אמרו עליו על רבי יוחנן בן זכאי מימיו לא שח שיחת חולין ולא הלך ד' אמות בלא תפילין ולא קדמו אדם לצהמ"ד, ולא ישן צהמ"ד לא שנית קבע ולא שינת עראי, ולא הרבה צמחאות

ובכדי ללא נשוייה לר"א שוכח דבר אחר ממשנת רבותיו. [ולפי הערוך ערך צריח דללישנא קמא ר"א אמרנא גלשון צחמיה וללישנא צחמא דצחמיה ר' יהושע אמרנא ע"ש, אחי שפיר ג"כ]:

ונראה ודאי דהא דלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו, לאו דוקא להלכה למעשה הוא דלא אמר, אלא אפי' דרך לימוד לא למעשה נמי לא אמר, וכן מוכרח מסוגיא דסוכה שם דפרין אהא דלא רצה לומר שאסור לפרוש הסדין על הסוכה, דחפשו ליה מדידיה דאמר שאסור להוסיף על אהל עראי, ומאי קושיא דשם אמר לא למעשה ואמר מסבירא אכל כאן להורות למעשה לא רצה לומר דבר שלא שמע מפי רבו, אלא ודאי דס"ל להש"ס כיון דאמר לה צחמיה שם א"כ צ"כ שמע מפי רבו והיה יכול להורות למעשה כן ג"כ, דאילו מסבירא לא היה אומרה צריח המדרש כלל אפי' שלא למעשה, וכן הדין דיומא מילי דאגדתא וינהו ולא רצה לאומרן לפי שלא שמע מפי רבו אע"ג דלא שייך צהו הלכה למעשה כלל, ומה שנמצא שהיה ר"א דן בהלכה עם חביריו, והיו מתווכחין בצבירא ובי"ג מדות שהמורה נדרשת בהן [כגון ההיא דהזאה פ"ו דפסחים [טו]] ודוחקים לשם פסח [שם ע"א], וכן ההיא דריש תענית [ב], ודאס אין ישראל עושין חסונה בפ"י דסנהדרין [צ"ג] ובכ"מ, ז"ל לא שהיה דן לחדש הדין מסבירא זו אלא הוא היה אומר משמועה והיה דן לקיים שמועתו, ומה שנמצא חזר בו ר"א סוכה [כז]. [וההקשה הר"מ גרלין], וכן ציננות [פ]. ובזיר [לב]. ע"ש צחמיה [לב]. ד"ה אמר רבא, ז"ל שזכר קבלת רבותיו בענין אחר לכן חזר בו. עוד י"ל שהיה דן עם חביריו דרך פלפול שאם יסכימו הן לדבריו יקבעו הלכה הן ע"פ הסכס דעתם ולא בשמו, כי בשמו אם לא היו מסכימים לדבריו לא היה רוצה שיאמרו הלכה אף אם לא למעשה, וכמו שהכרחתי מההיא דמקשינן מפקק החלון, ואף מפי אחרים לא היה רוצה לשמוע שידונו לפניו לסחור דברי חכמים, ושבת המקיים דבריהם, וכמ"ל בקונטרס עמק הברכה אות י"א ע"ש:

ובאבות פ"ב כשא"ל רבי יוחנן בן זכאי איזה דרך ישרה שיטור לו האדם ורעה שיחרתק ממנה, צירר ר"א מדת העין להדבק בעין יפה ולהתרחק מן הרעה, ומפני שהוא חייב נשמת ראובן, שגרשו בראייה ראו בן כמ"ל [סוף אות ג] לכן אחז לו מדת העין לעיקר. ומפני שמדמו היה בעין, לכן כשצרכוהו אמרו כל מקום שנתן עינו מיד נשרף [וזהו שאמר צפרק י"א דסנהדרין [צ"ג]. צחמיה מישאל ועוריה בעין מהו [ובכ"מ] פ"ב ס"ז הגירסא להיפך ר"א צרוק בו, וגירסת הש"ס תכריע, דר"א סובר שבת העין קשה, ורב דאמר שם נמי כר"א לטעמיה אילי דאמר צפ"ט דכ"מ [קד]. כל חולי זו עין שצ"ט חלקים מהם בעין בו, ואפשר ר"א צהא נמי כוונתו דכ"מ ס"ג. וכן בשיטתי אמר בצפרי פנחס פסקא קל"ז נתן כח צעינו של משה לראות מסוף העולם עד סופו וכן אמה מואל צלדיקים שרואים מסוף העולם ועד סופו בו: ושם שנינו ג' דברים שאמר ר"א יהי כבוד חזירך חביב עליך כשלך [*]. ואל

תהי נוח לנעו, ומפרש לה צאצא דר' נתן שיהיה עמו כהלל ואל יהיה קפדן כשמאי, שאף ע"פ שר"א שמותי היה מתלמידי צ"ש וגם אמרו עליו בצפ"ג דתענית שלא הי' מעביר על מדותיו [וכן מצינו בכ"מ] שהיה משיב דרך קפידא וכמו לר"ע ור"י בן דורמסקית שהצאתי לעיל אות ו', וצפ"ב דצ"ה [טו]. הללו בעלי מארה, [וכן ההיא דכ"ב [קנ"ד]. בני רוכל תקצרט אדם, מיהו

מניה לא צקייטא ולא צסיטא וכן נהג ר"א תלמידו אחריו, ולכן אף בשעת מיתתו וערב שבת סמוך לחשיכה היה מלוכס צחמילין ומת בהן [ויצירושלמי ספ"ב דשבת שר' יהושע חלץ ממנו לאחר מותו, ובמדרש הנעלם וירא [צ"ח]. שאמר להורקנוס צו זיל ואימא לאמך דתסתלק תפילאי צאחר עילאה כו'] [ובצרייתא דמסכת תפילין (שנדפס מחדש ו' מסכתות קטנות שמאל הגאון חיד"א בכ"י) בסופה אימא שטרם ר"א כשפוט כזר בגדיו לטבול במערה וא"ל שיש מערה אחת שמימיה יפין משל זו, חזר ולבש בגדיו ותפיליו לילך שם אף שלא היה בין זו לזו אלא ד' אמות, שלא היה ר"א מהלך ד' אמות בלא תפילין]. ו] ולא הרהר צחמילין המטונפות. [לפי מש"ל במדה ד' שאף דברים שאסור מהדין מכל מקום משום קושי וזירות בהן נשתחו צה. אין להביא מכאן ראייה שלא כמ"ד צפ"ג דברכות [כד]. שאסור מדינא וע"י מש"ש צחמילין [ד]. ח] ולא פתח אחר דלת לתלמידיו. י"ל שזה היה מפני שהיה משכים לכל אדם לעסוק בחורה לכן תלמידיו המסכימים ללא הי' הוא הפותח בעצמו, אבל פשוטו משמע משום כבודו ומשום מזהו בו יותר מבשלומו הוא שפתח בעצמו [ועיין תלמידי רבינו יונה ור"א ע"ש ור"א ע"ש דברכות שם (הר"מ גרלין)], אינם ענין לשמיעת ע"י בן דברי הלכות רבות מפי רבותיו. וההיא ט] דלא אמר הגיע זמן לעמוד מצהמ"ד. [שלא רצה להיות ממעמידי צהמ"ד וכדאמר צפ"ט דשבת [ק"ה]. יהא חלקי ממושיצי צהמ"ד ולא ממעמידי צהמ"ד ע"ש צפרק"י [ובצ"י דפסחים תני להך מדה משמיה דר"ע ע"ש. י"ל שזה לא שייך כי אם כשכבר נהגדל ר"א והנהיג ישיבה בעצמו שאז הי' כח צידו לומר הגיע זמן לעמוד, אבל בעודו תלמיד יושב לפני רבותיו, לא היה סיפק צידו כלל. רק אידך י] דלא מצאו אדם יושב ודומם אלא יושב ושונה קשה קלה. [ואולי גם צה י"ל שצעה שהיה יושב לפני רבותיו אין כ"כ חידוש שלא היה יושב ודומם, שכל זמן שהיו רבותיו צהמ"ד היה מוכרח לשמוע מהן ולשנות דבריהם]:

ובענין הא דדבר שלא שמע מפי רבו היה נזהר מאד, כדאימא בסוכה [כז. כח]. ובצ"י דיומא [טו] ומחמיר מאד צה, דאמר צרייתא רפ"ד דברכות [כז]. החולק על ישיבתו של רבו ומתפלל אחורי רבו ונותן שלום לרבו ואומר דבר שלא שמע מפי רבו גורם לשכינה שתסתלק מ ישראל. [ובשלהי מסכת כלה תני להו משמא דבן עזאי לכולהו רק נותן שלום תני משמיה דר"א, ותני כזולהו חייב מימה, גם משמע שם דדבר שלא שמע מפי רבו דהתם היינו שאומר צשם רבו דבר שלא שמע ממנו ע"ש]. וכבר כתבתי פירש"י בסוכה שמפני שקבל הרבה מרבותיו [ויש להוסיף שהיה צור קיד שאינו מאבד טפה, שלא שכת דבר משמועותיו], לכן היה סיפק צידו לאמר רק דברים ששמע מפי רבו, מה שלא היה זה סיפק ציד אחרים, [וזהו שאמר פ"ק דנדה [י]. לר"י אמה לא שמעת אלא אחת ואני שמעתי הרבה (שלאמרה היה לו לומר שמעתי ארבע, ובתוספתא צאמת בן הגירסא שם ע"ש) אין אומרים למי שלא ראה את החדש בו, שר"ל שמעתי הרבה מרבותי חמיד יותר מכס. [ובצ"י דפסחים [לה]. ששאלו ר' אלעאי ואמר לא שמעתי ור"י א"ל בו וכשהרצה לפני ר"א א"ל צריח הן הן הדברים שנאמרו צסיני. דללישנא קמא שם משמע דצחמיה קאמר ר"א והודה לדברי ר"י כששמעו, א"כ נאטרך לומר שתחלה שכת קבלתו צה מרבותיו, אבל בתוספתא דחלה פ"א אימא להך צרייתא דחלות תודה לענין חלה ומסיים צה שם וכשצאתי והרצתי הדברים לפני ר"א בן עזריה א"ל צריח הן הן בו, ואע"פ שנוסחת התוספתא משונה מן הש"ס, דשם לא תני שר"א אמר לא שמעתי רק ר"א אומר עשאן לעצמו בו ור"י אומר שניהם פטורין, מ"מ למדנו משם דלשון זה של צריח הן הן בו ראצ"ע הוא דאמר ליה, וכן מלאתי עוד בתוספתא דפאה פ"ג וצירושלמי שם פ"ו כהאי סוגיא ותני שם צדראצ"ע לשון זה דצריח הן הן בו, וכן נראה נכון להגיה צפסחים,

[*] הוצ"ה ונ"א שם כבוד תלמידך. ולנוסחא זו י"ל דהיינו דשמעין לי לר"א בפ"ה דב"ב [קט]. ובספרי פ' בהעלותך שחולקין כבוד לתלמיד במקום הרב (וכן מצינו שהי' מקפיד על כבוד תלמידיו, שבספ"ה דברכות [ל"ד]. כשהתערעמו על התלמיד שעבר לפני התיבה והאריך בו ואמרו כמה ארך בו כמה קצרו בו. לימד ר"א עליו זכות כלום מאריך בו כלום מקצר בו, וברפ"ב דביצה [טו]: כשתנן עיניו בתלמידיו והתחילו פניהן משתנין

שיהיה בכבוד חברים להיות חביב עליהם כשהלך ואל יהיו נוח לכעוס עליו. ושוב יום אחד לפני מיתתו אמר על ר"ג שנענש ומה פתאום, כד נפל ר"א על אפיה נפק שיפורא מבי ר"ג דשכיב, ח"ש שיהיו זהירין בגחלתן שלא חכוה שנשיכתן כו'. (או י"ל ג"כ שאמר זה על עצמו שיותר מדאי קרב אליהן לחלוק עמהן, ולכן נכוה בגחלתן):

(ח) **ובפרק ד' דברכות** [כח:] כשהלך ונכנסו תלמידיו לבקר, א"ל הזהירו כבוד חברים, הערותי לעיל אות ז' בהגה"ה לפי גירסא שלנו באותו יום כבוד חברים חביב כו', למה הוצרך לחזור ולזכור ע"ז קודם פטירתו, וי"ל שעיקר כלל תלמידיו אלו הי' ר"ע, ואילו הוא שרמו בזה ביום פטירתו שפסח ברוח הקודש שעמדן תלמידיו ר"ע כ"ד אלף למות על שלא נהגו כבוד זה בזה כדאיתא ביצמות פ"ו [סב:], ולזה הקדים ר"א לזכורו על כן, שיהיה לתלמידיו ע"ז: ומנעו בניכם מן ההגיון. פרש"י ללשון ראשון שלא ירגילו במקרא יותר מדאי דמשכח, וכמ"ש סוף פ"ב דצ"מ [לב]. שהעוסק במקרא מדה ואינה מדה, ועי' בירושלמי שלהי הוריות [ובצמ"ס פ"א מה' ת"ת הלכה י"ב] ור"א שהוא אבי המשנה הפותח והסוגר כמ"ל אות ד' בס"ד, לכן הזהיר שלא ימשכו יותר מדאי הגיון המקרא בלא משנה, וללשון צ' פירש"י שחם הילדים. ואין זה שחם הילדים דמתן פ"ג דאבות שאמר ר' דוסא בן הרכינס שמוציא האדם מן העולם, דשם היינו שלא ישיחו הגדולים עם הילדים וכמפורש באבות דר' נתן פכ"א כיצד שלא יתכוין כו' בשעה ששונה לשון עם כו' וצ"ב כו' בטל מן המורה, וכאן הגיון הילדים זה עם זה קאמר שירגילם מילדותם למונע משחם צטילה

[*] הגה"ה שלשון הגיון במקרא משמש על שיחה ארוכה בין אדם לחבירו דוק ותשכח. (ואפשר לכן שורש הגה משתתף בפירושו גם על הסרה, כי ההגיון ומשיחים בדברים ארוכים ביניהם, הוגים ומסירים לבם מעניינם אחרים, ומשיאין לבבם רק לדבור ההוא):

אלא כמחפשים ומהגיים) בלא שום לב לפי תורה שצ"ע פה. וצליקוטי הגר"א כתב חכמה היא שנקרא הגיון ויש בה י"ג (תלקי) חכמות: והוסיף בן צרי ת"ח. לפי ראשון של פרש"י שימנעו משחם הילדים ע"ז הוא שסיים אלא הוסיף בן צרי ת"ח, ששם יתדבקו אזניהם לשמוע דברי חכמה מילדותם, (וכענין מ"ש בירושלמי פ"ק דיצמות צ"י יהושע שהיה אמו מחזרת עריכתו בצב"כ וצמ"ד כדי שיתדבקו אזניו דברי תורה), ולשון בן צרי הוא לגדלם ולאומנם אלל ת"ח, וכמ"ש יולדו על צרי יוסף וחרגס אונקלוס ורבי יוסף (וי"ל שנגד מה שאביו לא גידל בניו לתלמוד תורה, לכן לתקן זה הזהיר בשעת פטירתו לאחרים, שיהיו זהירין להוסיף בן צרי ת"ח): וכשהלך מחפלין דעו לפני מי אחס מחפלין, דר"א לטעמי' דאמר במתני' [שם] העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחונים, ומפרשין לה צמ" [שם] כ"ט: שדומה עליו כמשאוי או שאינו אומרה בלשון תחנונים, לכן הזהיר שידע לפני מי מחפלין, וממילא יתפלל ביראה ותחנונים ולא תהא עליו כמשאוי:

וב"ב א"ה המדות שאמר ר"א בעצמו, מצאנו עוד מפורשים בכ"ב מדותיו, ראיתי ל'קבצם ו'העיר קצת בהן בס"ד.

(ט) **במדת מואם בבצע**. נמצאנו צ' לכל הון נגד אהבת המורה והמאות, כמ"ש בפר"א ספ"ב כשרצה אביו לנדות כל אחיו מנכסיו ולינתם לו, וא"ל ר"א איני שוא אלא כאחד מהם אילו קרקעות בקשתי מלפני ה' כו' ואילו כסף וזהב בקשתי כו' אלא תורה שנאמר על כן כל פקודי כל וגו' (ופי' צדיאורי בס"ד דסמיך אקרא דלקמיה על כן אהבתי מתוך מזהב ומפז), ולפי גירסא

נודדו לדבר על לבם בני לא לם אני אומר כו', ולכן מצאנו שעמדה זכותו לתלמידו שנתחייב שריפה למקום ואמרו הגיעו לו שאדם גדול שימש בפ"ה דעירובין [נד]. ומיהו בנ"א גורס"י שם ר"א בן יעקב). וגם הי' מיושב לפי נוסחא זו מה שבשעת פטירתו אמרו בפ"ד דברכות [כח:] שצוה לתלמידיו הזהירו בכבוד חביריכם, דלגירסת הספרים שלנו שכבר אמר בג' דברים זה הי' כבוד חבירך חביב עליך כשלך, למה הוצרך לחזור לצות עלי' שנית קודם פטירתו (ועי' מש"ל בפנים ליישוב זה בס"ד), אבל לגירסת ג"א הלזו שבג' דברים אמר כבוד תלמידך, י"ל שקודם פטירתו חזר להזהירם ביותר על כבוד החבירים (דס"ד) אמינא דוקא התלמיד צריך ליותר בכבודו כדי שיהי' זריו בלימודו אצלו, משא"כ בחבירו). אבל מ"מ גירסא שלנו חבירך נראה אמיתית שכן הוא מפורש באבות דר' נתן פט"ו ע"ש, והא דכבוד תלמידך תנינן להלן פ"ד מ"ב משמיה דר"א בן שמע [ומשם נראה שנשתבשו לכתוב כאן בנ"א כן:]

דברי הלל (ולכן אע"פ שהוא שמוחי מכת צ"ש, מ"מ מנינו צ' דברים הרבה שהוא מיקל נגד חכמים, וכגון צפורה כמ"ל אות א' צמ"ד, וכן בהרבה דברים בטירותו של עכנאי ע"מ ר"א הוא המטהר, וכן יתה נשמתו בטירה), וכן בכלאים ובתרומות ובנדרים רוב דברי ר"א להקל נגד חכמים, פוק דוק ותשכח, ושלא כשיטת בית שמאי שרק דברים אחדים נמנו מקולי בית שמאי ותומרי בית הלל):

ושוב יום אחד לפני מיתתו, ומפרשין צמ"פ כ"ג דשבת [קנ"ג:] ונמצא כל ימיו בתשובה, ולטעמיה זה י"ל שאמר ר"א ספ"ו דכריתות [כ"ה]. מתנדב אדם אשם תלוי בכל יום (והוא נקרא אשם חסידים), ואע"פ שר"א חמירא ליה הבאת קרבן לחנם, עד שמחמת זה ס"ל רפ"ז דמזיר [מז]. כהן גדול וגזיר יטמא כהן גדול ולא נזיר כדדי שלא יצטרך להביא קרבן, מ"מ ס"ל שיכול להביא אשם תלוי בכל יום, משום הא דשז יום אחד לפני מיתתו:

ועוד חני שם במתני' והי מתחמם כנגד אורן של חכמים והי זהיר צנחלתן שלא תכיה שניכתן כו', ופירש הרמב"ם בפירושו המשניות ששים אלו אינן צנחטין הג' דברים שאמר ר"א, שקיבלן מאחרים ולא מעצמו אמרן (ולפי מ"ל שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו אפי' באגדה, ז"ל דלאו דוקא מעצמו, אלא שלא הוא שמען מפי רבו), ובאבות דר' נתן ס"פ ט"ו חני להי צ' דברים שהוסיפן ר"י צר יהודה משום ר"י אביו שאמר משום ר' אלעאי אביו שאמר משום ר"א, ואפשר גם הרמב"ם לכן נכתב, רק שבהעמקה לא העמיקו כוונתו יפה. ורש"י בפירוש אבות פי' שכולן נמנין ג' דברים, כי צ' דברים הראשונים כבוד חבירך ואל תהי נוח לכעוס חדא חשיב, שחמן שלא תהא נוח לכעוס יהא כבוד חבירך חביב עליך כשלך, והא דהי מתחמם והי זהיר נמי אחד הוא, ור"ל שהתחמם כנגד ר"ל מרחוק מתחמם נגד אורן ולא תקרב אל האור והאש פן תכיה צנחלתן, [*] וכמ"ש במכילתא יתרו רפ"ד

[*] הגה"ה ואולי י"ל שכל אלו הדברים אמר ר"א ברוח הקודש כנגד עצמו על חבירו, שהוא כמזהיר לר"ג וסייעתו חביריו

התוס' גרסי שם ר' אלעזר בן שמוע), וצ"ל דשביעית בירושלמי שהיה אומר ר"א עצמותיו של אותו האיש ישרופו, ובתוספתא פ"ק דכלים שכלצו של כה"ג חביב ממך, וכולן על ד"ת היין. לכן השמיענו שכל זאת לא הי' קפדן ח"ו, ואדרבא הזהיר שלא יהיו נוח לכעוס להיות קפדן כשמאי אלא ענוותן כהלל, ובספרי מטות אמר ר"א על משה שמפני שזא לכלל כעס צא לכלל טעוה צג' מקומות. וביירושלמי פ"ג דמ"ק ק"שעבר בשוק וזרקה עליו אשה אחת שופכין מי רחליה מהבית וקבל באהבה ואמר דומה שהיום חבירי מקרבין אותי דכתיב מאשפות ירים אציון. כי באמת כיון שהיה תלמידו של רבי יוחנן בן זכאי מתלמידי הלל, היה לו לאחוז צמדות הלל (וכן לפי מ"ש"ל שהיה למיקון נשמת ראובן, א"כ הי' אחיזתו בתפד מדת ראובן), ואף שעמד בשיטת תלמידיו צ"ש, מ"מ לא הניח מלחצו

דברי הלל (ולכן אע"פ שהוא שמוחי מכת צ"ש, מ"מ מנינו צ' דברים הרבה שהוא מיקל נגד חכמים, וכגון צפורה כמ"ל אות א' צמ"ד, וכן בהרבה דברים בטירותו של עכנאי ע"מ ר"א הוא המטהר, וכן יתה נשמתו בטירה), וכן בכלאים ובתרומות ובנדרים רוב דברי ר"א להקל נגד חכמים, פוק דוק ותשכח, ושלא כשיטת בית שמאי שרק דברים אחדים נמנו מקולי בית שמאי ותומרי בית הלל):

ושוב יום אחד לפני מיתתו, ומפרשין צמ"פ כ"ג דשבת [קנ"ג:] ונמצא כל ימיו בתשובה, ולטעמיה זה י"ל שאמר ר"א ספ"ו דכריתות [כ"ה]. מתנדב אדם אשם תלוי בכל יום (והוא נקרא אשם חסידים), ואע"פ שר"א חמירא ליה הבאת קרבן לחנם, עד שמחמת זה ס"ל רפ"ז דמזיר [מז]. כהן גדול וגזיר יטמא כהן גדול ולא נזיר כדדי שלא יצטרך להביא קרבן, מ"מ ס"ל שיכול להביא אשם תלוי בכל יום, משום הא דשז יום אחד לפני מיתתו:

ועוד חני שם במתני' והי מתחמם כנגד אורן של חכמים והי זהיר צנחלתן שלא תכיה שניכתן כו', ופירש הרמב"ם בפירושו המשניות ששים אלו אינן צנחטין הג' דברים שאמר ר"א, שקיבלן מאחרים ולא מעצמו אמרן (ולפי מ"ל שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו אפי' באגדה, ז"ל דלאו דוקא מעצמו, אלא שלא הוא שמען מפי רבו), ובאבות דר' נתן ס"פ ט"ו חני להי צ' דברים שהוסיפן ר"י צר יהודה משום ר"י אביו שאמר משום ר' אלעאי אביו שאמר משום ר"א, ואפשר גם הרמב"ם לכן נכתב, רק שבהעמקה לא העמיקו כוונתו יפה. ורש"י בפירוש אבות פי' שכולן נמנין ג' דברים, כי צ' דברים הראשונים כבוד חבירך ואל תהי נוח לכעוס חדא חשיב, שחמן שלא תהא נוח לכעוס יהא כבוד חבירך חביב עליך כשלך, והא דהי מתחמם והי זהיר נמי אחד הוא, ור"ל שהתחמם כנגד ר"ל מרחוק מתחמם נגד אורן ולא תקרב אל האור והאש פן תכיה צנחלתן, [*] וכמ"ש במכילתא יתרו רפ"ד

ובספרי הנדחה ס"פ שמ"ג אש דת מה אש קרוב לה נכוה רחוק ממנה זון אף דברי תורה כו':

השאלות שאלו להלן בקונטרס בית לדיק חות ו' הי' ר"א העליון (ומפני שהיה תיקון ראובן כחי וראשית חוה) שאמר רפ"צ דנדה [יד:] מוטב יוציא לעז על בניו ואל יהא רשע שעה אחת לפני המקום (לחצוהו באמה להשחקין). וכן חושש שלא ילמד סופרים מי שאין אשתו שרי אצלו בשלי קדושין. ומרשיק מאד מחשש זנות, ואמר בפ"ג דקוטה [כא:] אף ללמד בתו חורה וכליו תלמדה תפלות, משום שיכנסו בה ערמה ע"ש צפרש"י, ואמר בפ"ה דכתובות [נט:] שכופה את אשתו לעשות צמר שהבטלה מביאה לידי זנות, ולכן מחמיר ג"כ רפ"ק דקוטה [ב:] ואם רפ"ו [לא:] לאחר הקינוי משקה ע"פ עד אחד וע"פ עצמו ואפי' שמע משוף הפורה יוציא ויתן כחוצה, ובירושלמי ריש קוטה אמרו דר"א ס"ל וקנה את אשתו חוצה, ועי' בתוס' ריש קוטה [ג:] ד"ה ר"י כו'.

ובבב מקום חושש מאוד לציטוט פריה ורביה, ואמר פ"ו דיבמות [ג:] כל שאינו עוסק צפריה ורביה כאלו שופך דמים, ואצא חנן אומר משמו [שם ס"ד:] שחייב מיחה, ולכן בפ"ה דכתובות [ס"א:] ס"ל דתלמידים יוצאים שלא ברשות רק שלשים יום ולא ג' שנים כחכמים. (וי"ל מפני שאצו לא חש להשיאו אשה עד כן כ"ה שנה כדאיחא צפר"א פ"א וכמו שימצא לקמן בקונטרס בית לדיק ס"ה צס"ד, לכן לחקן זה הזהיר מאד על ציטוט פו"ר).

ובן אף שמחמיר באיסור שו"ל, מ"מ מפני סכנה הולד סבירא ליה צספ"ג דיבמות [לד:] שכל כ"ד חודש [*] זורה מבחון, (וי"ל שזה ג"כ ממדת ראובן שחש לשפיות שמכאן ואילך כיוצא שקץ ואסור דמים ואמר לא נכנו נפש):

בין דס"ל לר"א דזורה מבחון כל כ"ד חודש, ובאין לה בעל ליכא איסורא רק משום שקץ:

בכבוד ס"ת מחמיר מאד, ואמרו בפ"ג דמנחות [לב:] ומסכת סופרים פ"ג שהיה יושב על המטה ומוכר סס"ת מונח עלי' וגשמתו וישב ע"ג קרקע ודומה כמי שהכישו נחש, וכן נכחד כל כתבי הקודש, עד שסובר שלי סנהדרין [ק"ג:] דעיר שיש בה אפי' מזוזה אחת אין נעשים עיר הנדחת:

בכבוד הבריות. אמר צפר"צ דקוטה [יד:] אם כך חסה תורה על עובדי רצון ק"ו לעושי רצון, וצמחלתא יתרו פ"א אמר שמהא שמהל דוחה וימין מקרבת ולא כאלישע כו'.

בתוכחה לחבירו. אמר צספ"ג דערכין [טז:] עד הכאה, ולכן מתאונן על זה בשלי קוטה שצנעקות משיחא חולפא כו' ואין תוכחה:

באנינות הרעת. אמר צפ"ט דנרכות [סב:] ודרך ארץ רעה ספ"ה שאין מקנחין צימין מפני שאוכל זה:

בהרחקה מעבודת גלולים. אמר פ"ג דע"ג [מה:] העוקר ע"ג צריך לשרש אחריה, ופ"ג

דחולין [לח:] דסתם מתעבת עובד גלולים לגלולים (ומחמיר כ"כ בה שצ"פ שמחמיר נכחד ס"ת דלעיל, מ"מ אמר פ"ג דגיטין [מח:] לשרוף ס"ת שכתב שנמלא אצלו), ואוסר ליקח מהם צהמה לקרן צפ"ה דפריה ורפ"צ דע"ג [כד:], וכן צפר"א פכ"ט מחמיר באכילה רחילה ומגע. והכל דוקא בעובדי גלולים ומכחישי התורה וכמש"ש צס"ד, וכן מ"ש צסנהדרין [קח:] דרשא דשכחי אלוקים כולן אין להם חלק לעולם הבא, וכן ככותים השמרונים שהרשיעו מאוד צימי עזרא, מחמיר עליהם צפר"א פרק ל"ח, ואומר שם שהאוכל פת כו' כאלו כו', ותינוק לה נמי צמחני' ספ"ו דשביעית. ואוסר צמחא כותי צריש חולין [יד:] וש"מ, ועמ"ש צס"ד צביאורי ס"פ ל"ח:

היה שאלות שאלו להלן בקונטרס בית לדיק חות ו' הי' ר"א העליון כל נכסיו בשביל הורקטוס בנו שלא עסק בחורה, וכן הפסיד ש' כור מעשר בכל שנה שהיתה נוחת לו המטרונא בשביל שלא למסור דבר אחד מן התורה לנשים כמש"ל בקונטרס הנ"ל חות א' מהירושלמי וצמדבר רבה. ור"ה להפקיר כרמו לעניים צריש צ"ה [ה:] נכדי שלא לטרוח להעלותו לירושלים (ומסתמא הי' חש צטרחתו בזה לציטוט תורה), ושחרר עבדו כשנכנס לצהנ"ס ולא מצא שם עשרה כדי להשלים עשרה פ"ו דנרכות [מז:]. ואמר בשלי קוטה [מח:] וצמחלתא בשלה פ' דרשע פ"ב (ושם הגירסא ר"ל המודעי) מי שיש לו פת היום ואומר מה אוכל למחר הרי זה מקטני אמנה, ואמר צפ"ק דב"ב [יד:] וצמסכת כלה מה יעשה אדם ויהיו בניו זכרים יפזר מעותיו לעניים [*], וכן במקום חשש היוזן לרבים אינו מעמיד על הפסד ממון, ואמר סוף פ"ד דב"ק [מ"ה:] צמועד שאין לו שמירה אלא סכין. (אלא שלבי מסופק אע"פ שכתוב שם צנוסחאות ר' אליעזר לכאורה ראוי להיות שם ר' אלעזר בן שמוע, מדמני' ליה שם צמר מילתיהו דר"מ ור"י שהן חבירי ר' אלעזר, וכ"מ עוד דהא ר' אליעזר אשכחן ליה צמחלתא משפטים ר"פ י"ב דדרש האי ולא ישמרתו לרבות נשיכה, וכ"מ מדברי הרא"ה צשיטה מקובצת צב"ק שם דשקל וטרי אי

[*] הגה"ה ואולי יש לפרש מ"ש ר"א ספ"ו דנרכות [ג:] יין עד שלא נתן לחוכו מים נוטלין ממנו לידים, דהיינו דוקא לנטילה דמצוה, ומשום מצוה הוא ולא חייש ר"א לפסידא דאובלין אפי' מידי דממאיס כמו יין בנטילה לידים, ושמאל דאמר שם עושה אדם כל צרכו בפת ואמרין שם דבר"א ס"ל ולא שרי כי אם במידי דלא ממאיס, היינו משום דכל צרכיו שלא לצורך מצוה קאמר, ומדשרי ר"א במצוה אפי' מידי דממאיס ס"ל לשמאל להחיר כל צרכיו במידי דלא ממאיס עכ"פ, ומיושב מה שהקשו התוס' ושאר מפרשים שם ע"ש.

הלכה כר"י או כר"א, ולא הזכיר כלל דר"א שמותי הוא, משמע שהיה גורם ר"א בן שמוע), וכן צמחני' פ"ק דסנהדרין [ב:] אמר צאב ארי ודוב צרדלם ונחש שכל הקודש להרגן וזה צהן (ושם ודאי גרסינן ר' אליעזר דתני ליה קודש ר"ע וכמ"ש התוס' שם [יח:] וצספ"ק דב"ק [טז:] ע"ש. [ובצמספתא פ"ק דב"ב (הביאו הרמב"ן צחדושו והרא"ש שם פ"ב ס' כ"ה) אמר מגדל דטורים כמגדל כלבים (ולפנינו צמספתא הגירסא ר' נתן וטעות סופר הוא וי"ל ר"א כמ"ש צרמב"ן ורש"י), וכן אמרין סוף פ"ב דב"ק [מז:] דס"ל לא יגדל כלב רע משום ולא תשים דמים כד"ר נתן, וכמש"ל דנוסחא שלנו שם צב"ק ר' אליעזר]. אבל שלא במקום מזה, אדרבא חייש ר"א מאד להפסד ממון, ואמר ספ"ח דב"ק [צא:] שהמקרה על המת יותר מדאי לוקה משום צל תשחית. וצקצת נוסחאות כתוב שם ר' אלעזר צלא יו"ד, אבל מה שמצאתי כעין צרייתא זו צשמחות פ"ט (ושם חני לה צמרצה כלים על המת) ואיירי עלה ר"ג, משמע ודאי דר' אליעזר גרסינן זה (ושם צשמחות כתוב זה ר"מ צמקום ר"א וגוססת הש"ס מצריע בזה), ולא תיקשי לך אי ר"א גרסינן ל"ל למימר שמעתי, הא ידוע שצכ"מ כל דבריו אינו אלא מפי שמועה מרבו, דהא אשכחן ליה נמי צעדיות פ"ח שאמר שמעתי כשהיו טועין כו'.

במיעוט הנאה. אמרו ספ"ב דנדרים [כ:] שהיה מגלה טפח ומכסה טפח ודומה כמי שצפא שד (שם גרסינן אימא שלום סתם, ואינו מפורש אשתו של ר"א, אבל צמס' כלה גרסינן זה אשתו של ר"א אחותו של ר"ג וכן הוא צטור לו"מ ס' ר"מ), ופירש הרא"ש שם שלא יהנה בקירוב צשר דוגמת דרך סדין, ועי' מש"ל בקונטרס זה חות ג' צס"ד. וחי"ש מאד להרהורא והולאת

אלו הן אלה קצות דרכי מדותיו. ונוראות צדקותו. והפצלת גדולתו. אשר ראיתי להביא ולהזכיר בהם בדברים הראשיים, לפני פרקיו הקדושים (וכמאמרם ז"ל האומר דבר שמועה יראה כאלו בעל השמועה כו'). והכוונה להתבונן ראשונה בגדולת האומר ויקר ערך נשמתו). ומי יתבונן בכל הנכבדות המדובר בו בכל דרו"ל, ולא יכיל הזמן לבארם.

עוד ראיתי להעיר בענין ביתו, ומשפחתו, ומקומו, וימי חייו, ופטירתו, ודוא:

קונטרס
בית צדיק

בו יבואר בענין. (א) משפחתו. (ב) אביו. (ג) אמו. (ד) אחיו. (ה) אשתו. (ו) בניו. (ז) מקומו, (ח) ימי חייו. (ט) פטירתו. וכל הנמצא בהם בדרו"ל:

התורה כימים תהם לחכמי ישראל הם רק לקנטר ולסתור ולתלוץ בדברי תורה [ולכן י"ל שהיו משיבים להם משום דע מה שתשיב לאפיקורס, ואזדא לה קושית הטורי אבן בחגיגה שם], ולא ללמוד ולהבין כחכמי אומות שבומיננו. ושאלה זו של המטרונא אין נראה בה דבר לקנטר רק להבין טעם שינוי העונשין (וכמש"ל שבש"ס דירן ייחסה לשאלת ישראלית, גם שקלו וטרו בה אמוראי). ולשון מטרונא, אינו רחוק כל כך לומר שבימי ר"א בסוף בית שני נקראו כן נשים חשוכות מבית המלך אגריפס ושהיה ר"א רגיל עם שרי אגריפס וכמ"ש בסוף פ"ב דסוכה [כו]. ששאלו אפוטורפוס של אגריפס ע"ש (בפרש"י). ועיקר שם מטרונא אין פירושו מלכה, אלא אם בלשון יוני ורומי, והיו קורין לאשה חשוכה זקנה, כענין שם אימא שבגמרא, אימא שלום, אימא מרים, ועי' סוף פ"ב דברכות [טז]: ובירושלמי פ"ק דנדה ובב"ר פנ"ב [יב] (בשרה אמרינן עשאה מטרונא):

ובפסקי 'תוס' מנחות ס' ק"פ מנאמי שכתבו וז"ל, הורקנטס הוא אחי אריסטובולוס אחי ר"א עכ"ל, ובתוס' שלנו ליתא (רי) הפסקי מוס' דמנחות נלקטו מתוספתא אחרים אחרונים לתוס' שלנו שבמנחות שהן תוספתא הר"ש משאנ"ך ממדבורא בחרא שלו וכמו שבררתי בס"ד במאמר על התוס' שקידרתי ב"ה), והמציין שם ז"ן דבר זה ברש"י, ולא נמצא בפרש"י שלפנינו רק שהורקנטס ואריסטובולוס אחים היו אבל לא נזכר שהיה אחיו של ר"א. ובאמת הוא דבר שאי אפשר לאמרו כלל, שהיה הורקנטס אחיו של ר"א זה אחיו של אריסטובולוס מביט חשמונאי שהיה מלך וכהן גדול, דא"כ היכי אמרינן בפ"ק דכ"ב [ג.] ופ"ד דקדושין [ע.] דלא לשמיר מביט חשמונאי וכל מאן דאמר מביט חשמונאי קאמינא עבדא הוא, והרי אשחיי ר"א ואחיו וצניו שחיו עוד צימי החורבן ולאחריו זמן מאוחר הרבה לימי הורדוס שהיה ק"ג שנה לפני הבית כדאיתא פ"ק דע"ג [ט.], גם א"כ האריך הורקנטס ימים כ"כ עד ימי ר"י בן זכאי סמוך לחורבן (גם ביוסיפון כתוב שהורקנטס זה הרגו הורדוס). ועוד שהורקנטס זה כתבו עליו שהיה נדיק גמור מלך וכהן גדול, וח"ו שלא היה מגדל בניו לתלמוד תורה. והדבר צרור לדעתי שט"ס בפסקי התוס' וז"ל ולא אחי ר"א, וא"כ אין ראיה שהיה כהן:

יִישׁ לַהֲבִיא רֹאשׁוֹ שֶׁלֹּא הָיָה כֹּהֵן, מִדַּחֲנִיָּא צַפִּי דִּינְמוֹת [סא:] ר"ל
אומר כהן לא ישא את הקטנה (ור' אליעזר בן הורקנוס הוא
וה' ר' אלעזר, ובדמייתי עלה שם מצרייתא אחרייתא דפליג בה ר"ע
עם ר"א ונשנו דברי ר"א קודם לר"ע, א"כ ודאי הוא ר' אליעזר בן
הורקנוס רביה דר"ע, והדר תני שם ר"א אומר פטוי כו' וזהו ר'
אלעזר בן שמוע חלמידו של ר"ע), ומפרשין לה שם לכמה אמוראי
דהייט כהן הדיוט, והרי לפ"ד הירושלמי פ"ג דינמות ה"ב כנס ר"א
את בת אחותו הקטנה שדחקתו אמו לישראל, (ואע"פ שאמרו שם שלא
הכירה עד שהביאה צ' שערות, מ"מ כיון שקובר ר"א שאסור לכהן
לישא הקטנה יהיה אסור לו לכונסה ג"כ), אלא ודאי שלא היה כהן.
[ודחה הרב חו"צ מ' שלמה הילל ג"י מווארשא דכיון דאסור בכהן
הדיוט הוא משום שמה חתפתה ומאסר עליו משום זונה א"כ אין זה
אלא כשנתהדשה הדושין לאורייתא כגון שהיכל בה אביה הדושין, אבל

א משפחתו. ואם היה כהן או לוי. מירושלמי פ"ג
דסוטה וצמ"ד

ספ"ד מטורונא שאלה את ר"א מפני מה חטוי' א' צעגל ומחו צה צג'
מיתות, א"ל אין חכמה לאשה אללא צפלך כו', א"ל הורקנוס צנו צעציל
שלא להשיבה דבר אחד מן התורה איבדת ממנו ש' כור מעשר, א"ל
ישרפו דברי תורה ואל ימכרו לנשים. וכחז הידי משה צצמ"ר שם לפי
שהיה ר"א בן הורקנוס כהן וצעציל שלא רצה להשיב לה לא נחנה לו
המעשר, עכ"ל. ואם אין צלשונו ט"ס, הנה שנה משנתו כר"א בן
עזריה צקוף פ"ט דיצמות [פ.י] דחזר דקנסינהו עזרא מעשר לכהן ולא
ללוי, והוא נגד ההלכה שראויה להיות הלכה כר"ע מחבירו לגבי
ראב"ע דס"ל דחזר קנסא אף לכהן. [ולפ"ד הרמב"ם פ"א מה' מעשר
ה"ד שנראה סובר דקנסא דעזרא הי' לכהן ולא ללוי, הנה דעת
הרמב"ם שקנס עזרא הי' צמנו דוקא אבל אח"ו היו נוטנים ללויס
כדמוכח צכ"מ וכמ"ש הכסף משנה שם ע"ש, ויותר מוצא הדבר
צמהר"י קורקוס שם ע"ש], וא"כ אין לנו הכרע אם היה כהן או לוי.
ומעתה הואיל וצמאמר הפסיקתא וצמ"ר שהצאתי לעיל צקונטרס שם
האחד אליעזר אוח א' איחא צציקש משה שיצא מחלליו והשיטו ה' חיץ
שיצא מחללך מהראוי לומר כפשטיה שהיה לוי, וקיצל מעשר כהלכה
[*] ויהיה דר"ע תלמידו כשיטת

[*] הנה"ה והר"מ בורלין נ"י
דחה דלאו מעשר ממש ה',
שמטרתו סתמא בכל מקום אינה
מישראל (אלא כעין מעשר כספים
ובזדקה), וכן בסדר הדורות כתב
ע"ד ידידי משה וזי' מטורגא נתנה
מעשר עכ"ל. אבל באמת נראה
שישראלית היתה, חדא דבש"ס
ידין פ"ז דיומא [סז:] איתא בהאי
שאלה אשה חכמה שאלה את ר"א,
משמע ודאי ישראלית, ואין לנו
לעשות מחלוקת בין ההכבלי
וההירושלמי בזה כל מה דאפשר.
ועוד אם לא היתה ישראלית, לא
הי' ר"א משיב להורקנוס בנו
בלשון ואל ימסרו דברי תורה
לנשים אלא הול"ל ואל ימסרו
דברי תורה לעובד גילולים, וכמ"ש
פ"ב דחגיגה [יג.] ובזהר אחרי
מות [עג.]. והורקנוס בנו נמי מאי
ס"ד שביקש שיישב לה, בדשלמא
משום נשים י"ל דהוה ס"ל כבן
עזאי פב"ג דסוטה שם שאלה
רשאה ללמוד תורה, אבל בע"ג

[*] ויהיה דר"ע תלמידיו כשיטת ר"א רצו. וביחוסין כתב על הא דינא מחלניך שאולי הוא מזד האם, וכ"כ הרמ"ע מפאנו בספרו עשרה מאמרות מאמר חקור דין פט"ו שאולי מבני בנותיו. ואפשר מפני שלא מצאנו נזכר דבר מעבודתו במקדש כמו שמצאנו לר' יהושע חכרו הלוי שנזכר שהיה מהמשוררים, גם אחרי שהלויים היו לומדי התורה ומורים לרבים, לא מסתבר שהורקנום אצלו שהיה עשיר וגדול הדור צאם היה לוי לא היה מגדל בניו לתלמוד תורה, (אע"פ שנמצא בכ"מ נש"ס אף כהן עם הארץ, וכל שכן לויס), לכן היה לב בעל היוחסין מקופק לומר שלא היה לוי ורק מזד האם מיוצאי חלני

ליכא מאן דפליג. (ועי' בטורי אבן כתגינה שם שדעתו לומר כששואלין לישראל יכול להשיב, ולפי"ו אתי שפיר). וגם בירושלמי כסוטה שם מביא זה אתא דאמר ר"א שם במתני' המלמד בתי תורה כמלמדה חפילות, משמע דבישראלית משמע. גם עיקר השאלה שלה לא מסתברא שהיא שאלת עובד גילולים, שרוב השאלות הנמצאים בש"ס ששאלו עובדי גילולים מבחיני

כאן [בדר"א] שהיה קדושי קטנה] לא שייך זה (דהא קדושי קטנה יתומה היה כדאיחא בירושלמי דיבמות שם), וכיון שלא הכירה עד שגדלה ודאי היה מותר לכונסה [עכ"ד ההכס], וכן דבריו (ודוקא צהן גדול אמרו שם צמי' שאם לא קדשה אביה אדרגא אף לרבנן אסורה):

ועוד יש להביא ראיה מההיא דפ"ה דגטין [נו]. כשהוציאו את ר"י בן זכאי מירושלים בחזקת מת מפני הבריוני דאמרין שנשאוהו ר"א ור"י תלמידיו, ואי איחא דר"א כהן הוי, א"כ היו הני בריוני ישראל מצינן הדבר שלא היה מת, שאם היה מת לא היה ר"א שהיה כהן מיטמא לו, דפשיטא דמת מזה לא היה, שהרי היו הרבה ישראלים שהיו יכולים לעסוק בקבורתו אם היה באמת מת. ואי משום דר"י בן זכאי רבו דר"א ה', הרי כבר כתב' התוס' בכתובות [קג:] שלא אמרו ה' דנטלה קדושה [של כהונה] היום [במיתת רבי] כי אם צדית הפרס דרבנן ולא בטומאה דאורייתא, ואע"ג דרבי רבן של כל ישראל היה וגם נשיא (שמעיה לכל ישראל להפעסק בו כדאמרין פ"ו דפסחים [ע:] ע"ש צפירש"י), וכל שכן ר"י בן זכאי שלא היה רק רבו דר"א, ולא היה נשיא אז עדיין, כי רש"י הגהה הו"א היה נשיא בזמן החורבן (ור"י בן זכאי אע"פ שאמרו שפירגם את ישראל מ' שנה היינו ללמד תורה לרבים, אבל נשיא לא היה כי אם אחר שנהרג רש"י הראשון, ובנו ר"ג דיבנה היה קטן עדיין נהג ר"י בן זכאי נשיאותו איזו שנים, כמ"ש התוס' פ"ה דשבת [נד:] ד"ה הו"א) שלא היה כהן רשאי ליטמא לו בטומאה דאורייתא]:

ב] אביו הורקנום. אמרו צפר"א פ"א שא"ל ר"י בן זכאי לר"א והלא בן גדולי עולם אתה, והיינו בעשירות ולא בחורה, (ובאבות דר' נתן פ"ו שכלל זה לא היה גדול במעלה כשלשה עשרי ירושלים בן יצית הכסא ונקדימון בן גוריון וכן כלל'א שצו, כי אמרו שם כשנזה ר"י בן זכאי שידחקוהו שיצב הורקנום ציניהם, היה יושב ומירתת), ואע"פ שלא גדל צניו לתלמוד תורה, גם לא חש להשיאו אשה לר"א בנו כשהיה בן כ"ח שנה לדברי הפר"א, מ"מ יכר שהיה לצו שלם לשמים ולכבוד החורה, וכאשר הוכיח קופו, שכיון שראה שהללית ר"א צלימודו, ראה צאות נפשו ליתן לו כל נכסיו ולהעביר נחלה משאר צניו על שהסיתוהו מחלה לנדות ר"א מנכסיו. (ועיין מש"ל אות ד' שאפשר אח"י היה לו עוד בן קטן מר"א ר' יהושע וגדלו לתלמוד תורה, והוא ר"י בן הורקנום). גם נחמלה שבעם עליו ורצה לשמוע להסמך אחיו לנדותו מנכסיו, הוא על שחשב כיון שכבר הוא בן כ"ח שנה לא יכלה עוד צלימודו וכמפורש צפר"א שא"ל והלא בן כ"ח שנה אחת ואחת מבקש ללמוד תורה, לכן בעם כשלא שמע לדבריו (וכבר בלא דעמו כדאיחא באבות דר' נתן). ועיין מש"ל אות ו' צפ"ד שנכדו הורקנום בנו של ר' אליעזר היה חקונו:

ג] אביו. לא החזירה צמיה ולא צמעיה צבוס מקום. אך קלם הערה יש לבלאורה מת"ש צפ"ה דנדה [מ"ח:] לענין צדיקות סימני גדלות נגשים שרבי ישמעאל היה מוסר לאמו ור"א היה מוסר לאשתו ומדוע לא מסר ר"א ג"כ לאמו כר' ישמעאל [*]. שמוה יש לרמות שאמו לא היתה חכמה ונקיאה בדיקוקי דיני שערות (כאמו של רבי

ישמעאל), ומפני שהורקנום אביו לא היה בן תורה נשא אשה כאורחיה שלא היתה כ"כ בת ת"ת, ולכן מסר ר"א לאשתו אימא שלום אחתיה דר"ג שמציא אביה ואחיה למדה והיתה צדיקה כראוי: אבל באמת יש

לומר שמהראוי הוא שימסור כי אם לאשתו ולא להערים את אמו בזה, רק ר' ישמעאל הוא שראה למסור לאמו, מפני שאמו של ר"י היה רצונה תמיד לשמשו, וכמ"ש בירושלמי פ"ק דפאה והביאוהו התוס' פ"ק דקדושין [לא:] שהיתה רוצה לרחוץ רגליו ולשתות המים, ולכן ידע ר"י שזהו רצונה וכבודו שמתעסק במלואו זו ומסר לה, או אולי סבה אחרת היה בזה שלא היה יכול ר"א למסור לאמו שהיתה זקנה וכהו עיני' וכיו"צ [ולפי מש"ל שהיה חקונו ראובן אולי י"ל שאמו היה זה צדי' מלאה אמו ולכן היה עיניה רכות כעניי לאה]. ועכ"פ אין מכאן ראיה, יש לומר שאמו היתה בת ת"ת יראת ה' ולכן זכתה שי"א ממנה צדיק זה, ולפי מש"ל אות ה' שדחקת אמו איתו שי"א בת אחרתו הקטנה לעת זקנותו אחר מיתת אימא שלום אשתו, א"כ זכתה אמו לאורך ימים הרבה:

ד] אחיו. כבר כתבתי שהוכחו לא לשם טובה, שהן הסיתו את אביו לנדות את ר"א מנכסיו (והיינו על שהלך ללמוד תורה), ושלכן בעם אביהן עליהן אח"כ ורצה להעביר את נחלתן לר"א, כמבאר ב"ש לאברהם טבא, אלא שיש אחד שמסופק עליו, אולי היה לו את אחד ת"ת (ואפשר נולד אחר שנחגגל ר"א בחורה וגדלו אביו לתלמוד תורה וכמשי"ל א"י ה'), והוא שמאלו צמתי' פ"ה דקטנה [כו:] ר' יהושע בן הורקנום חנא צמתי', וכבר היוספין אולי הוא אחיו הקטן של ר"א כי הוא היה ציוס שמינו את ר' אליעזר בן עזריה (כי בו ציוס דרש) ולא היה ר' אליעזר צלוד [*], והי'

לפני ר' יהושע הוא ור"ע צפ"ה דקטנה וקרא ר"י לר"י בן הורקנום תלמיד תלמידו של ר"י בן זכאי אף שר"ע לא למד לפני ר"י בן זכאי מפני כבודו אע"פ שהיה תלמידו מפני שהיה זקן מאד, מבואר דס"ל שהיה זה קודם הברכה, שאם היה אחר הברכה, אין כאן ריח קושיא למה לא מינהו. ובאמת כדברי ר"ח נראין הדברים, שהרי עדיות בו ביום נשנית, ומצאנו דברים הרבה בעדיות מדברי ר"א, כפ"ה דעדיות מ"ד ר"א אומר ב' דברים מקולי ב"ש וחומרי ב"ה כו'. (אלא שנראה ששם עיקר הגירסא ר' אלעזר [בן שמוע] כדמוכח מהא דאחיות דחשיב שם, ואמרין פ"ג ריבמות [כח:] מדסיפא ר"א רישא לאו ר"א דכיון שעמדה כו', ושם הוא ר' אלעזר [ב"ש], וכ"מ מדפליג ר"ש עליו שם, וע"ע ביבמות שם [כט:] דר' אליעזר סבר יש זיקה, וכ"מ מדברי תוס' [כח:] ד"ה ר"א שהקשו טעמא דב"ש כו', ואם הוא ר' אליעזר דשמותי מב"ש הוא לא הוי קשיא להו, רק די"ל דאחנא דמתני' ק"ל למה הביאו). ובפ"ו שם פליג ר"א עם ר"י ור' נחוניא, ובפ"ח מ"ו אמר ר"א שמעתי כשהיו בונים כו', ומשנה תהיא אין לה ענין כלל לשנוחה שם, אם לא מפני שבו ביום נאמרה יחד עם משנה שלפניה ע"ש. ואפשר דעתו של היוחסין היה מפני ששינו בעדיות פ"ו מ"ו ר"י ור' פפייס העידו על תנור שחתכו חוליות כו' שהוא טמא שר"א מטהר, והנה זהו תנור של עכנאי שברכוהו עליו, וכיון שנשנה פלוגתא זו בעדיות משמע ליה שעדיות שנשנה בו ביום יהיה לאחר פלוגתא זו ומעשה הברכה שהיה על ידה. אבל באמת אין זה ראיה שחלוקת תנורו של עכנאי

שאמו דחקתו לישא בת אחרתו הקטנה, וזה ה"י אחר שנשא כבר אימא שלום אשתו, ואפשר אחר מיתתה כמש"ל ס"ה א"י ה', וכבר נחגגל או בחורה והיה כבר זקן כמש"ל בקונטרס שם האחד אליעזר ס"ג:

לומר שמהראוי הוא שימסור כי אם לאשתו ולא להערים את אמו בזה, רק ר' ישמעאל הוא שראה למסור לאמו, מפני שאמו של ר"י היה רצונה תמיד לשמשו, וכמ"ש בירושלמי פ"ק דפאה והביאוהו התוס' פ"ק דקדושין [לא:] שהיתה רוצה לרחוץ רגליו ולשתות המים, ולכן ידע ר"י שזהו רצונה וכבודו שמתעסק במלואו זו ומסר לה, או אולי סבה אחרת היה בזה שלא היה יכול ר"א למסור לאמו שהיתה זקנה וכהו עיני' וכיו"צ [ולפי מש"ל שהיה חקונו ראובן אולי י"ל שאמו היה זה צדי' מלאה אמו ולכן היה עיניה רכות כעניי לאה]. ועכ"פ אין מכאן ראיה, יש לומר שאמו היתה בת ת"ת יראת ה' ולכן זכתה שי"א ממנה צדיק זה, ולפי מש"ל אות ה' שדחקת אמו איתו שי"א בת אחרתו הקטנה לעת זקנותו אחר מיתת אימא שלום אשתו, א"כ זכתה אמו לאורך ימים הרבה:

ד] אחיו. כבר כתבתי שהוכחו לא לשם טובה, שהן הסיתו את אביו לנדות את ר"א מנכסיו (והיינו על שהלך ללמוד תורה), ושלכן בעם אביהן עליהן אח"כ ורצה להעביר את נחלתן לר"א, כמבאר ב"ש לאברהם טבא, אלא שיש אחד שמסופק עליו, אולי היה לו את אחד ת"ת (ואפשר נולד אחר שנחגגל ר"א בחורה וגדלו אביו לתלמוד תורה וכמשי"ל א"י ה'), והוא שמאלו צמתי' פ"ה דקטנה [כו:] ר' יהושע בן הורקנום חנא צמתי', וכבר היוספין אולי הוא אחיו הקטן של ר"א כי הוא היה ציוס שמינו את ר' אליעזר בן עזריה (כי בו ציוס דרש) ולא היה ר' אליעזר צלוד [*], והי'

לפני ר' יהושע הוא ור"ע צפ"ה דקטנה וקרא ר"י לר"י בן הורקנום תלמיד תלמידו של ר"י בן זכאי אף שר"ע לא למד לפני ר"י בן זכאי מפני כבודו אע"פ שהיה תלמידו מפני שהיה זקן מאד, מבואר דס"ל שהיה זה קודם הברכה, שאם היה אחר הברכה, אין כאן ריח קושיא למה לא מינהו. ובאמת כדברי ר"ח נראין הדברים, שהרי עדיות בו ביום נשנית, ומצאנו דברים הרבה בעדיות מדברי ר"א, כפ"ה דעדיות מ"ד ר"א אומר ב' דברים מקולי ב"ש וחומרי ב"ה כו'. (אלא שנראה ששם עיקר הגירסא ר' אלעזר [בן שמוע] כדמוכח מהא דאחיות דחשיב שם, ואמרין פ"ג ריבמות [כח:] מדסיפא ר"א רישא לאו ר"א דכיון שעמדה כו', ושם הוא ר' אלעזר [ב"ש], וכ"מ מדפליג ר"ש עליו שם, וע"ע ביבמות שם [כט:] דר' אליעזר סבר יש זיקה, וכ"מ מדברי תוס' [כח:] ד"ה ר"א שהקשו טעמא דב"ש כו', ואם הוא ר' אליעזר דשמותי מב"ש הוא לא הוי קשיא להו, רק די"ל דאחנא דמתני' ק"ל למה הביאו). ובפ"ו שם פליג ר"א עם ר"י ור' נחוניא, ובפ"ח מ"ו אמר ר"א שמעתי כשהיו בונים כו', ומשנה תהיא אין לה ענין כלל לשנוחה שם, אם לא מפני שבו ביום נאמרה יחד עם משנה שלפניה ע"ש. ואפשר דעתו של היוחסין היה מפני ששינו בעדיות פ"ו מ"ו ר"י ור' פפייס העידו על תנור שחתכו חוליות כו' שהוא טמא שר"א מטהר, והנה זהו תנור של עכנאי שברכוהו עליו, וכיון שנשנה פלוגתא זו בעדיות משמע ליה שעדיות שנשנה בו ביום יהיה לאחר פלוגתא זו ומעשה הברכה שהיה על ידה. אבל באמת אין זה ראיה שחלוקת תנורו של עכנאי

א] ומ"ש עוד היוחסין שם שלא מינו את ר"א מפני שלא היה עשיר, ר"ל שלא ה' עשיר כר"א בן עזריה למיפלח ביה קיסר, אבל ודאי ר"א ואביו עשירים היו וכמ"ש ביוחסין עצמו אצל ר"א ע"ש. אבל מ"ש עוד מפני שהיה בר פלוגתיה דר"ג כמו שנתנו זה הטעם על ר"י עכ"ל, הנה אם ר"ל מפני הברכה שר"ג הוא שברכו וכדמוכח פ' הוהב, א"כ לא היה צריך לשום טעם, שאם היה לאחר הברכה ודאי לא היה אפשר למנותו כטעם ראשון שכתב, אלא ודאי הוצרך להני טעמים אחרים באם נאמר שזה היה קודם הברכה, וא"כ אין מכיון מ"ש שהוא בר פלוגתיה דר"ג, דמה שהוא חולק עם ר"ג בדינים, אין לומר שבשביל זה אין למנותו דלא להוי ליה לר"ג צערא טפי כדמשנינן על ר' יהושע בעל מעשה הוי, דדוקא ר"י שע"י מחלוקתו הוא שהעבירו את ר"ג הוא דאמרין בן, אבל מפני שהוא בר פלוגתיה בדינים בשביל זה לא יהיה לו צער טפי, ואת וזה בסופה כתיב שנעשין אוהבין זה לזה, וכן ראב"ע שמינהו תחתיו חולק עם ר"ג לפעמים, וכן ר"ע שבקשו למנות חלוק פעמים הרבה עם ר"ג.

לא הזכיר ג"כ את יונתן אחי ר' דוסא בן הורקנוס הקטן דספ"ק דיבמות שהיה ספק ג"כ אם הוא אחיו של ר"א, כי ר' דוסא בן הורקנוס היה זקן הרבה מן ר"א וחבריו, והי' כמו חבר לר"י בן זכאי, דמשמע ממנו דר"פ בתרא דכתובות [קא. ק"ט]. שהכריעו הוא ור"י בן זכאי במחלוקת חנן וצני כה"ג. ושנו דברי ר' דוסא בן הורקנוס קדם לדברי ר"י בן זכאי, ובספ"ק דיבמות [שם] שצמי ר"י ורצ"ע [חבריו של ר"א] היה כבר ר' דוסא בן הורקנוס זקן גדול שאמרו שם שקמו עיניו מלצא לבית המדרש [ובירושלמי שם אימא תלו שני עיני נחמי חכמי ישראל, והיינו ג"ר וכמו ר"י יונתן צ"ק [ק"ו]]. והיינו מחמת זקנה [וכמ"ס [מלכים א' י"ד] כי קמו עיניו משיבו], וכן הוא להדיא בלשון הכרייתא הו' בתנא דבי אליהו זוטא פ"א וזקן גדול היה ועיניו כהו מלצא לבית המדרש, וכל שכן לפי מ"ס בירושלמי שם שאמר על רצ"ע שהוא עשירי לעזרא, ועיניו דמיין לדידיה (פי' עיניו או עיניו ממנו או עינו וגוון פניו), פי' לשל עזרא, שא"כ היה מכיר את עזרא [*], והיה זקן הרבה מרבותיו של ר"א והאריך ימים עד לאחר חורבן בימי ר"ע וחבריו ר"א, וא"כ יקשה מאי דמשמע שאחיו של ר"א שהיו צעם שהלך ללמוד תורה כולן היו מסיתים לאביו שיגדלו מנכסיו בשביל זה דמשמע שלא היו ת"ח כמס"ל, וח"ו שיהיה ר' דוסא בן הורקנוס בכללם (גם א"כ יהיה אביו הורקנוס ג"כ זקן מאד מהן שצנו ר' דוסא ראה את עזרא וחגי, והאריך ימים עד סוף ימי צמ שני

[*] הגה"ה ומדברי הירושלמי אלו פשט הג"מ ולמן מוילנא דצ"ל ספיקו של היוחסין במה שאמר על מדוכה זו ישב חגי הנביא אם ראה זה בעצמו והיה בימי חגי או קבלה היתה בידו והוא לא ראה את חגי (או שחגי האריך ימים, וזה יש לו מקום שמצאנו בתוספתא דכלים ב"ב פ"ב שאמר ר' צדוק כופה זה ישב עליו חגי הנביא), שהרי כאן בירושלמי נראה שהי' מכיר את עזרא, וה"ה לחגי שהיה בימיו:

בימי ר"י בן זכאי, ובאמת לפי מה שכתוב לפנינו בכל מקום אלל אביו [של] ר' דוסא בן הרכינס צ"ק וי"ד, ושם הורקנוס אביו של ר"א וכן שם צנו כתוב לעולם צק"ף ושני וואין א"כ ודאי שני שמות נפרדין הם, ואין צנייהם אחים זה לזה, (והיוחסין העמיק גם אלל ר' דוסא בן הורקנוס). וגם הוראות השמות אינן שוין, כי הרכינס הוא שם עברי הר' כינוס מקום קיצוץ ואסיפה, והורקנוס הוא מלה יוונית ורומית (ולכן נתקבלה בישראל צסוף ימי צית שני לאחר ממשלת יוונים ורומיים, אלל הרכינס אביו של ר' דוסא שהוא שם עברי היה בתחילת ימי צית שני באר' ר' דוסא בן הרכינס ראה חגי ועזרא):

הגה"ה ובייחוסין הקשה בענין ר' דוסא בן הרכינס קושיא גדולה, דבגיטין [פ"א:] קרינן ל"י לר' דוסא דורות האחרונים נגד ב"ש, (ור' דוסא סתם דהתם היינו ר' דוסא בן הרכינס כדמוכח בעדות פ"ג דתני להא דשבויה דמייחנן בגטין שם משמיה דר' דוסא בן הרכינס כ"כ היוחסין, ולפינו שם גרסינן בה ר' דוסא סתם. ומ"מ ממה שמביא שם כמה עדיות אחרים של ר' דוסא יחד עם זה ובאידך כתוב בן הרכינס, נראה שגם הא דשבויה הוא זה, וכן בובאים [פ"ח:] מביא הש"ס אודא לטעמיה מן ר' דוסא סתם על ר' דוסא בן הרכינס, ור"ל שאם ר' דוסא בן הרכינס הי' בימי חגי ועזרא, א"כ הוא קדמון לב"ש הרבה, ואף מזה עצמו שהיה בימי ר' יוחנן בן זכאי קשיא שאין לקרותו דורות האחרונים נגד ב"ש, כי בימי ר' יוחנן בן זכאי היו ב"ש ובי"ה (וכמו שית"ל ריש קונטרס ד' אי"ה), ויונתן אחיו הקטן אמרו ביבמות שם עליו ומתלמידי ב"ש הוא. וקרוב הדבר בעיני לומר ששני ר' דוסא בן הרכינס היו, א' זה הראשון, והשני בזמן תלמידי ר"ע, כי בובאים [שם] אמר ר' דוסא משמו של ר' יהודא, ומאד רחוק הדבר שר' דוסא בן הרכינס הראשון שהי' בימי ר' יוחנן בן זכאי וזקן גדול בימי ר"ע וחבריו, יאמר בשם ר"י

להלכה, היה תחלה הרבה קודם הברכה, ובר' ביום, ואח"כ כשהגיע למעשה בתנורו של עכנאי ובא לידי מחלוקת גדולה שנתעצם ר"א נגד הרבים, הוא שהיה מעשה הברכה, (ומפני צרותו של ר"י ור"פ הוא שהחזיקו ר"ג והחולקים עליו). ובלא"ה נמי מצינו שנשנו בעדיות כמה דברים שלא היו בו ביום אלא לפניו או לאחריו, וכמו עדות יוסי בן יעזר איש צרידה שהי' מהזוגות הראשונים, וכן פלוגתא דעקיבא בן מהללאל, וכ"כ בסדר הדורות אות ז' בערך זכריה בן הקצב ע"ש, וכ"ס אח"כ באגרת ר' שרירא גאון שבספר יוחסין, ח"ל וכן עדיות דאתנא בו ביום כו' ותני לן רבי בגוה בתר הכי מילי דאיתנו בימי אביו כגון ר' יוסי אומר ר' דברים כו' ר' יהודא אומר כו' ע"ש:

שאל חפלת ערצית רשות או חובה, אלל לא הגיעו עדיין לכלל שידרשו בו ציוס צריס צין חצרי ורצותי ר"ע רצם, אלל ודאי ר"י בן הורקנוס תלמיד ר"א ור"י חצרו של ר"ע היה וספיר היה דורש בו ציוס:

ובסדר הדורות כתב ע"ד היוחסין, שלכן לא נסתפק שמה ר"י בן הורקנוס זה הוא צנו של הורקנוס בן ר"א, מפני שהוא קרוי ר' הורקנוס ואלן קרוי בן הורקנוס בלא רצ' עכ"ל. ואין זה נכון, שמאלנו הרבה כיו"צ בתנאים ואף צנשיאים שבהם, שכשהן צענמם נזכרים לעולם בשם רצ' או רבן, וככל זאת כשהן נטפלין להזכר בשם אבות לצנים, נזכרים רק בשמן בלא רצ' ורבן, וכמו רבן גמליאל שלעולם נזכר בשם רצ' או רבן, אלל כשנזכרים צנו רצ"ג או רצ"ג, לא הזכירו בשום מקום רק בשמו סתם בן גמליאל, וכן כמה פעמים נזכרים ר"א בר' לודק ור' יוסי בר' יהודא ור"ש בן יהודא והרבה אחרים בלא חצר רצ' לצנתיים, אע"פ שכשהן נזכרים לענמן לעולם נקראים רצ', אף אחת אל תחמה על הורקנוס אביו של רצ' יהושע דכאן צה. ולא עוד אלל שבאמת הורקנוס זה צנו של ר"א, בכל מקום שמאלטו נזכר הכל הוא בשמו בלא רצ', רק הסדר הדורות שכתב בן ר"ל שהוא קרוי צמשה בן ר' הורקנוס, והוא ע"פ מ"ס היוחסין שמה ששנינו ס"פ י"צ דיבמות כשהקרא ר' הורקנוס כו' הוא הורקנוס צנו של ר"א (מה שאינו צרור כ"כ וכמשי"ל אום ו' אי"ה):

נחזור לעניינו, שעכ"פ על ר"י בן הורקנוס שנאמר עליו לשון תלמיד תלמידו של ר' יוחנן בן זכאי, יש לספק שמה הוא אחיו הקטן של ר"א שנוול לאביו הורקנוס לאחר שכבר למד ר"א תורה וגידל אז גם את זה ר' יהושע צנו לתלמוד תורה, ולמד תורה מן ר"א או ר"י לפי מש"ל צס"ד [*], או מן ר"ע לפירש"י והיוחסין:

[*] הגה"ה ויש להעיר קצת דהך דרשא דר"י בן הורקנוס דאיוב עבר מאהבה, לא אחיא כשיטת ר"א, אלא ר"א אדרבא

ס"ל כרביה ר' יוחנן בן זכאי שאיוב עבר מיראה ולכן נעש ביסורין. וכטעמיה דר"א פ"ד דיבמות [מ"ח:] שלכן היו גרים מעונין ביסורין מפני שלא היו עושין מאהבה אלא מיראה (וע"ש בתוס'), אלא שבאמת ר"א ס"ל ספ"ק דב"ב [טו:] דאיוב בימי שפות השופטים ומישראל הי' ע"ש, (ור' אליעזר גרסינן שם ולא ר' אלעזר בגירסת הספרים, דמדאקרימיה לר"י בן קרחא נראה שהי' זקן מר' יהושע בן קרחא, אבל ר' אלעזר בן שמוע היה לו לאחרו אחר רבי יהושע בן קרחא):

אבל מ"ס בסדר הדורות ר' דוסא בן הורקנוס אחיו [של ר"א] ור"ע, עכ"ל, נראה שאין צה ספק שאינו אחיו (ולדבריו למה

שהיה לו בן זקונים לכן היה עמו חמיד ושימשו צעירותו יוסר משאר בניו שהיה לו כמש"ל אי"ה:

בניו. אע"פ שמשמע מלשון הברייתא דנדרים ומס' כלה שהנאמי לעיל שאלו לאימא שלום מפני מה בניו יפסין כו', שמה בניו היו לו מאימא שלום אשתו (ואפשר גם מאשתו הראשונה לפי מש"ל שהיה לו אשה קודם אימא שלום), מ"מ לא נמצא נזכר בשם מבניו רק הורקנוס בנו (שלפי מש"ל בסמוך היה מאשתו בת אחותו הקטנה שנשא בזקנותו אחרי מיתת אימא שלום) שהיה מ"מ ונזכרו ממנו הלכות פכ"ב דשבת [קמ"א]. ובפ"ג דמנחות [ל"ה].

[*] ובמדרש הנעלם וירא [צ"ח]. שר"א הו' מגלי ליה קודם פטירתו עמיקתא ומסחרתא וקביל מניה קפ"ט רזין עילאין, וכיון דמטא לאבני שיש דמתעריב צמיא עילאה צבה ר"א ואמר קוס החס צרי, וא"ל אבא למה, וא"ל חזינא דא חית חלף מן עלמא [לפי] דרך אמת שם קאי על הורקנוס ומשמע שמת בקוצר ימים, אצל יש לפרש דעל עצמו אמר זה ר"א שראה שקרוב שעת מיתתו. וביחסין כחב שהוא ר' הורקנוס שזכר במתני' ספ"ב דיצמות וכמש"ל אות ד'. וא"ל לדבריו מה שזכר בשבת ובמנחות בלא סמיכות, הוא משום שרבי יהודה שהזכירו היה כמו תצירו לכן קראו בשמו, אצל נאמת היה נסמך, ולכן במתני' קראו רבי צמיתותו. אך בכל זאת אין הדבר ברור אצלי שזה ר' הורקנוס דמתני', ואכמ"ל בזה.

ובפ"ה דשבת [קכ"א]: צמעה דאדם אחד שירד מגליל העליון ונשכר אצל צבה"ב בדרום כו' אמרין בסופה העבודה כך היה הדמי כל נכסי צביל הורקנוס בני שלא עסק בתורה. ומנאמי בשאלות דרב אחאי גאון סדר שמות סי' מ' דגרים זה מעשה צ"ע בן יוסף שנשכר אצל ר"א בן הורקנוס, וא"כ זהו הורקנוס בנו של ר"א שמתחלה לא רצה ללמוד תורה והדיר ר"א נכסיו עד שילמוד תורה, [ומיקן בזה ר"א חטא אביו הורקנוס שרצה להדירו על שעלה ללמוד תורה, והוא אדרבא הדיר בנו הורקנוס שנקרא בשמו של אביו (ואולי נחגלגל צו נפש אביו, ולכן לא רצה ללמוד תורה תחלה עד שהדירו ר"א מנכסיו כדדי שיעסוק בנו בתורה). וקצת יש לסמוך גירסת השאלות אף בסמיכות לשון הברייתא שלפנינו, מן המקומות שהזכירו, שהפועל היה מגליל העליון והצבה"ב בדרום, כי מקומו של ר"א לוד כמש"ל אות ז' הוא בדרום שהוא ביהודה שנקרא בדרום כמ"ש [יהושע י"ח] יהודה יעמד על גבולו מנגב, וכמ"ש הגר"א בשטות אליהו לזרעים פ"ט ובכלל בדרום ויהודה הן יהודה וצנימין, ולוד היה למערב ירושלים מערי צנימין ע"י בריש מגילה [ד]. ובפרש"י שם (ובפ"ג דע"ג [ל"א]: שמלוא לודאה קאמרת וצירושלמי שם הביאו החס' נקרא שמלאי הדרומי, דאלמא שלוד נקרא בדרום), ומקומו של ר"ע צבני צק כדאימא רפ"ד דסנהדרין [לב]: והוא מגבול דן [יהושע י"ט], והוא צביל שכל חלק צפון א"י נקרא גליל העליון כמ"ש הגר"א שם, וגם משמע שחלקו של דן שהוא סמוך לים הגדול כמ"ש שם מול יפו הוא נקרא גליל העליון שהוא עולה וגובה יותר צהר, (והחלק מהגליל שלנד מזרח שאלל טצריא הוא העמק ששינו צבציעים שם תחום טצריא העמק והוא גליל התחתון ששינו שם מכפר חנניא ולמטן כל שמגדל שקמים גליל התחתון שקימן לשפלה ועמק שקמים), וכן עקרון הכתובה בגבול דן [שם] שהיא קיסרי כמ"ש פ"ק דמגילה [ר]. היא מגליל העליון, כדמשמע פ"ב דסוכה [כו]: צר"א ששבת בגליל

תלמיד ר"ע, ובפ"ה דעירובין [פ"ג]. ר' נתן ור' דוסא אמרו הקדמו ר' נתן לר' דוסא, ור' נתן היה קטן מתלמידי ר"ע (שהוא עם רבי סוף משנה, ורבי שהיה תלמידו של תלמידי ר"ע הגדולים ר"מ ור"י ור"א ור"ש הי' קורא לר' נתן נתן הבבלי). מיהו מצאתי ברייתא זו דעירובין בתוספתא דערויות וגרסין בה ר' נתן אומר משום ר' דוסא, ובפ"ג דכתובות [ל"א]: ר"י ור' דוסא אמרו דבר אחד הקדמו ר"י לר' דוסא (מיהו זה י"ל משום דקאי שם בדר' יהודא נקט' קודם), ובפ"ג דעירובין [לט]. נשנו דברי ר"י קודם דברי ר' דוסא בן הורקנוס. (מיהו גם שם י"ל משום דמילתי דר"י עיקריה מיתניא שם דרמיה לדר"א במשנה שלפניה במתנה של עירובו, ואידי דר"י הוא דמיתני עלה דר' דוסא בן הורקנוס), אשר מכל אלו משמע שהי' ר' דוסא בן הורקנוס אחרון בימי תלמידי ר"ע:

ה) אשתו. צפר"א פ"א אימא שא"ל אביו אלא קח לך אשה ומוליד לך בנים כו', הרי שנאותה שעה שהיה כבר בן כ"ח שנה לא היה עדיין נשוי כלל (ועי' מש"ש אות ח' הטעם בזה, ועיין מש"ל בשם האחד אליעזר א"ת ט' שנתקן זה הזכיר מאד על המצטל פו"ר), אצל צבנות דר' נתן שם אימא צמעה זו הלך וסעד צבית חמיו, דמשמע שהיה נשוי כבר קודם שלמד תורה, ולא מסתברא שזו הייתה אשתו אימא שלום המוזכרת צכ"מ [שבת קט"ו. עירובין ס"ד. גדרים כ. ב"מ ג"ט]. אחתה דר"ג בתו של רשב"ג הנהרג, שח"ו לבית הנשיאים בישראל שישאו נשותיהן לעמי הארץ שלא למד קריאת שמע ותפלה וצרכת המזון כדאימא צפרקי ר"א כאן [*], אלא אחתה היה נשוי קודם לכן כשהיה עם הארץ, ואח"כ כשלמד תורה נשא אימא שלום אחתה דר"ג (ואפשר לאחר מיתת הראשונה) והיא הייתה עיקר אשתו שהוזכר צכ"מ שהיו לו בנים ממנה כדלקמן אות ו':

[*] הגה"ה ובתוספתא פ"ג דעבודת גלולים חגי שר"ג הוקן השיא בתו לשמעון בן נתנאל ופסק עמה שלא תעשה צ"ע טהרות ומפני שהי' עם הארץ ע"ש, אלא שי"ל שזהו רק לענין טהרות לא הי' כחבר בבית ר"ג שהיו אוכלין חולין בטהרה כמ"ש ב"ב ב"ב דבי אלי' רבה פט"ו, ועי' פ"ק דגדה [ז]. וכתוס' שם (וזהו ששינו שליחי סוטה משמת ר"ג הוקן מתה טהרה ופרישות), אבל דאי היה ת"ח, וכן הוא ודאי לפי מ"ש היוחסין שזהו ר"ש בן נתנאל מה' תלמידיו של ר' יוחנן בן זכאי, (וכי"ב בבכורות [ל]: שר"ח בן אנטיגנוס לא האמין לר"י ור' יוסי על הטהרות ע"ש):

ובאבות דר' נתן פט"ו שגידל בת אחותו י"ג שנה צמעה עד שנאל לה סימנין א"ל לאי והנשאי לאיש, והיא א"ל הלא אחתך לשפחה לרחוק רגלי תלמידך, וא"ל כבר זקנתי לאי והנשאי לצחור שכמותך, וחזרה וא"ל הנה אחתך, וכיון ששמע דצריה נטל ממנה רשות לקדשה וצא עליה. וצירושלמי פ"ג דיצמות ה"ב מעשה צמא של ר"א שהיתה דוחקת צו לישא את בת אחותו, והיא אמרה לה צבי לבי והנשא, עד שא"ל שאמרה לו הריני לשפחה לך לרחוק רגלי אדוני, אעפ"כ כנסה ולא הכירה עד שהביאה צ' שערות, וזו ג"כ לא מסתברא שהיא אימא שלום אחתה דר"ג, שא"כ היה רשב"ג הנהרג גיסו ור"ג דיצנה בן אחותו, וזו לא שמענו בשום מקום. (גם לא מסתברא שרשב"ג הנהרג נשא בת עם הארץ כמש"ל שהורקנוס לא היה ת"ח). ועוד שאימא שלום לפי הנראה נשאה בימי נעוריו שהיו לו כמה בנים ממנה כמש"ל, וכשצרכוהו כבר הייתה אשתו, וכאן אמרו שהיה זקן כשנשאה. אלא היה נראה שבת אחותו הקטנה הזו שנשא בזקנותו אחתה הייתה, ומסתברא שלאחר מיתתה של אימא שלום נשאה, כמ"ש בקונטרס עמק הצרכה אות י"א, וכן הוכחתי שם שהורקנוס נולד לו מבת אחותו הלזו שנשאה בזקנותו (ומ"מ עיקר בניו היו לו מאימא שלום ולכן הזכיר בנדרים [שם] ששאלה מפני מה בניו יפסין כו' ולא שאלו לזו האחרונה, שלא היה לו ממנה כי אם בן אחד הורקנוס), ולפי

העליון כו' בקיפרי כו', וז"ש צפ"ו דיכמות [ס"ב:] עד שזא ר"ע אלל רעמינו שדדוס ושנאה כו', דמשמע דעיקר מקומו של ר"ע לא היה בדרוס, דהיינו שהיה צנני צרק בגלל, ונמלא שלפי מקומות שהזכירו [קצת] משמע ממילא כגירסת השאלות שר"א היה הצעה צפ"ו [ו] ור"ע הפועל. ובתנא דבי אליהו זוטא פט"ו הגירסא נמעשה זו אלל צעה צ"ש שלא קרא ולא שנה, וגירסא זו קשה לכוונה על ר"א, כי כשלא קרא ושנה והיה עם הארץ לא היה עדיין בעל הבית ולא היה צידו מה להקדים ולהדיר מנכסיו, כי היה בן הסמוך על שולחן אביו הורקנוס. גם לפי מש"ל לדברי הפר"א לא נשא אשה עדיין ומאין היה לו צנו הורקנוס אז, וללשון הכרייתא שלפנינו עד שצאתי אלל חצירי שדדוס והחירו לי כו', משמעות לשון חצירי הוא ודאי שגם הוא הי' ת"ת אז ולכן קראת חצירי, (ובתנא דבי אליהו זוטא נאמא הגירסא שם עד שצאתי לחכמים ולא גרים חצירי):

לעשות פחמין לעשות צרול למילה נשבת]. ומ"ש בטהדרין [י:] כל עיר שאין צה שנים לדבר כו' אין מושיצין צה סנהדרין כו', וביצנה היו ארבעה ר"א ור"י ור"ע ושמועון החימי כו', דמשמע פשטיא לכאורה דמושיצי העיר שמושיצין צה הסנהדרין הוא דנעיין ולא שיצאו לה מעלמא להושיצם שם, שא"כ בכל מקום יוכלו לעשות כן, ולא היה לו לומר רק על הסנהדרין עצמם שאין מושיצין סנהדרין אלל א"כ יש צהן שלשה כו' (וכדנקטינן שם לעיל אין מושיצין בטהדרין אלל בעלי כו'). ולא לתלמה צהעיר בלשון כל עיר שאין צה כו', וא"כ היה משמע מסיפא דיצנה היו שם כו' דר"א מושיצי יצנה היה. אלל שצאמת אחרי שגם האחרים ר"י ור"ע אמרו צפ"ד דטהדרין [שם] שמקומם היה ר"י צפקיעין ור"ע צנני צרק, צע"כ צריך לפרש דכל עיר שאין צה כו' היינו שלא ימלא שיחשבו צה כשנושיצי צה סנהדרין עכ"פ, שצריך שכל זמן שטהדרין שם יהיו קציעין צדירתן שם, ואם א"ל להן לקצוע דירתן שם יושיצי הסנהדרין צמקום אחר שאפשר להן לדור שמה, וא"כ י"ל שר"א וכן כולן בשעה שהיו יושצין בטהדרין היו קציעין צדירתן שם ציננה, ואם"ו חזר ר"א למקומו הראשון. אלל שצריש שה"ר אמרו שהיה בית מדרשו של ר"א עשוי כמין רים ואכן אחת הייתה שם והייתה מיוחדת לו לישיבה כו', ומשמע שצית מדרשו זה צמקומו צלוד היה ולא ציננה ששם היו קציעין סנהדרין ולא היה שייך לקרומו צשם מדרשו של ר"א. אלל שצלוד היה [ו] ששם פ"א נכנס ר"י לשם כו', ואילו היה בית המדרש שציננה ודאי היה ר"י רגיל שם תמיד, וז"ש אחר ר"א ללוד, ואחר שצרכוהו משמע ודאי שלא היה מלמד תורה לרבים צצית המדרש אף צמקומו, וכמ"ש בנפ"ו דטהדרין שאמר להם עד עכשיו למה לא צאחם ואמר אזי לכס צי ורעומי כס"ת שנגללין שפירש"י על שלא שמשוהו ללמוד לפניו, וז"ש ולא ספרונו תלמידי אלל כו', אלל קודם הצרכה הוא שהיה קצוע לו מדרש צמקומו צלוד:

[ח] ימי חיי. לפי הנראה חי ימים רבים קרוב למאה שנה טובא, כי צשלהי מו"ק [כו:] ובשמות פ"א תניא כשמת ר"ג הזקן כיון שילא מפתח ציתו אל"ל ר"א כפו מטומיכס, וכיון שנסחס הגולל אל"ל ר"י כפו מטומיכס וא"ל כצר כפיו ע"פ זקן, ולפ"ד סדר הדורות צשם היוחסין שר"ג הזקן מת י"ח שנה קודם חורבן הבית, א"כ ר"א שצשהחליל ללמוד תורה הי' בן כ"ח [ובדאי לא צשנה הראשונה מיד נחגדל צתורה כ"כ, עד שיצא לכלל הוראה להורות לכפות המטה לחלוק עם ר"י חצירי], היה צשעת חורבן קרוב לחמשים שנה. והא אשכחן צפ"ה דגטין [ט:] דתניא ר"א הגדול אומר צי נחלים יצ צנקעת ידיס כו' וא' דס, מתורבן ציתר ע"ש, הרי ראה חורבן [ו] ציתר שהיה נ"צ שנה אחר חורבן הבית לא פחות [א] כמ"ש צירושלמי פ"ד דתענית ואיכה רצח [ויש מאחרין עד ע"ג שנה אחר

[*] הגה"ה ואע"פ שבחנא דבי אליהו פ"ל כתוב בהא דר"א הגדול אלכסנדראי של מצרים במקום ביתר, אין להכריע מזה

העליון כו' בקיפרי כו', וז"ש צפ"ו דיכמות [ס"ב:] עד שזא ר"ע אלל רעמינו שדדוס ושנאה כו', דמשמע דעיקר מקומו של ר"ע לא היה בדרוס, דהיינו שהיה צנני צרק בגלל, ונמלא שלפי מקומות שהזכירו [קצת] משמע ממילא כגירסת השאלות שר"א היה הצעה צפ"ו [ו] ור"ע הפועל. ובתנא דבי אליהו זוטא פט"ו הגירסא נמעשה זו אלל צעה צ"ש שלא קרא ולא שנה, וגירסא זו קשה לכוונה על ר"א, כי כשלא קרא ושנה והיה עם הארץ לא היה עדיין בעל הבית ולא היה צידו מה להקדים ולהדיר מנכסיו, כי היה בן הסמוך על שולחן אביו הורקנוס. גם לפי מש"ל לדברי הפר"א לא נשא אשה עדיין ומאין היה לו צנו הורקנוס אז, וללשון הכרייתא שלפנינו עד שצאתי אלל חצירי שדדוס והחירו לי כו', משמעות לשון חצירי הוא ודאי שגם הוא הי' ת"ת אז ולכן קראת חצירי, (ובתנא דבי אליהו זוטא נאמא הגירסא שם עד שצאתי לחכמים ולא גרים חצירי):

[*] הגה"ה ומצאתי שמופת דורינו הג"מ יעקב מקארלין ז"ל בספרו קהלת יעקב בשבת שם אף שלא הי' לפניו גירסת השאלות דן מדעתו ז"ל שהורקנוס זה הוא בנו של ר"א (ובדפוס שם ט"ס), והבעה"ב הוא ר"א. והקשה לפ"ד דהא ר"א ס"ל דאם החרים כל נכסיו אין מותרין וא"א התורה כלל, ועוד איך התירו לו הא ר"א ס"ל אין שאלה בהקדש ע"ש. ולפי לשון הגירסא שלפנינו הדרתי כל נכסי ול"ג בה לשמים, א"כ י"ל שלא נדרם לשמים רק נדר בעצמו הנאה מנכסיו והרי הן מותרים בהנאה לאחרים, לכן אין בזה דין מחירים כל נכסיו לגבוה. (מיהו בערכין [כח:] דמייתי עלה תקנת ארשא דהמבזבז כו' דמיירי בצדקה לעניים, א"כ אין לחלק בזה), וגם שייך בה שאלה ודאי כבכל נדרים, ובתנא דבי אלי' זוטא שם גרסינן בה נדרתי כל נכסי לשמים [א]:

[ז] מקומו. הוא לוד, כמ"ש רפ"ד דטהדרין [שם] אחר ר"א ללוד, וכן שנינו פ"ד ידיס מ"ג ומייסין לה צריש חגיגה [ג:] וכשזא ר"י בן דורמסקית אלל ר"א ללוד, וספ"צ דסוכה [כו:] צרי אלעאי שהלך להקביל פני ר"א רצו ללוד, וצריש צינא [ה:] כרס היה לו לר"א צמורם לוד לצד כפר טוב, (וז"ש ר"א צריש גטין אף מכפר לודים ללוד, פסם הדוגמא צמקומו), וז"ש צפס"ת דטהדרין [סח:] שפגע ר"ע ארונו שזא מן קפרי ללוד, ופרש"י שמת צקפרי ונשאוהו משם לקצרו צלוד, והיינו שזלוד היה מקומו ומקום קצורת אצותיו ונשאוהו לקצרו שם, ומה שמת צקפרי אפשר צחליו אמתיוהו לשם שהיה מקום אחר יפה (וכמ"ש צרי צכמות [קג:] כיון דחלש אמתיוהו לצפורי דמדליא וצסיס אוריא) וכתצ צכפסור ופרת פ"א שקיפרי זו דר"א אינה קיפרי פסם שהוא עקרון כמ"ל, אלל אחרת שסמוכה ללוד וליצנה [וממולא דצר נלמד שנקצר צלוד קצרות אצותיו וליחא למה שכתוב צשם ספר גא"י שנקצר צכפר עלמאן. [וקצ"ע מ"ש צפס"ק דר"ה [י"ח:] שגזרו תענית צלוד וירד ר"א כו'. דמשמע שגזרו תענית שלא צצנו, והלא צעירו וצמקומו האך עצרו על דבריו, והרי אמרו ריש פ"ט דשבת [קל:] צצמקומו היו עושין כצצרו וכורחין עלים

[א] וראיתי להזכיר מה שמסיים [שם] בתנא דבי אלי' זוטא שם עד שבאתי אל חכמים והתירו לי נדרי שכל המאחר נדרו אין נוקקין לו שהוא נהג בדרך שנוהג בהיתר דר"א אמר ר"י כמה דברים אמורים במרובה אבל בנדר מועט דיו לי יום עכ"ל הנוסחא הישנה, והמפרש וקוקין דנורא הגיה מדעתו בזה דין חדש שכל המאחר נדרו יותר משלש רגלים אין נוקקין לו מפני שנוהג בהן בדרך שנוהג בהיתר, ופירש מפני שעבר על כל תאחר ובנדר מועט של מצות מועטין אם שהה לי יום אין מתירין לו, והוא חדש לא נזכר בשום מקום ובשום פוסק. ובאמת הדבר ברור שיש כאן ט"ס וצ"ל כברייתא דנדרים ספ"ב [ב:] שכל העובר על נדרו (ושם איתא נזירותו) כו' שיהא נוהג איסור בדרך ימים שנוהג בהן היתר אר"י כמה דברים אמורים בניירות מועטת אבל במרובה דיו לי יום. ומדפיסי התנא דבי אלי' שהדפיסו התנא דבי אלי' כ"פ ע"פ נוסחות חדשות שהגיה הוקקין לא טוב עשו (והוקקין הדפיס בחיבורו ב' הנוסחאות), ועתידין ליתן את הדין ששכחו מפי הלומדים הנוסחא ישנה לגמרי שלפעמים לא כיון יפה הוקקין בהגהתו, ועל כיו"ב הוא שהחריס רבינו גרשום מאור הגולה שלא למחוק בספרים, ע"י הקדמת ר"ת לספר הישר שלו:

[א] ומכאן מוכרח שמ"ש כשם הראב"ד בסדר הקבלה שר"ע נהרג בחורבן ביתר ליתא, שהרי ר"ע הי' בימות ר"א רבו כדאיתא בספ"ו דטהדרין, וכיון שר"א ראה חורבן ביתר, בעצ"ל שר"ע הי' חי אחר חורבן ביתר, ולפ"ו יתאחר זמן הריגת ר"ע הרבה אחר בן כוזיבא, כיון שאמרו בספרי ס"פ הברכה שר"ע פירנס את ישראל מ' שנה, ופשיטא כל זמן שהיו רבותיו ר"א [ואפי' תימא ר"א כיון ששמותי היה וגם ברכוהו לא הי' יכול לפרנס ישראל ופרנס ר"ע בחייו גם כן, מ"מ תיקשי מר"ן] ור"י [שחי אחרי ר"א שהוא אמר הותר הנדר במיתת ר"א] קיימין לא הי' לפרנס את ישראל ר"ע תלמידם, וא"כ התחיל ר"ע לפרנס ישראל אחר חורבן ביתר ויהיה זמן הריגתו כמו מ' שנה אחר כו':

חורבן]. א"כ חי כבר קרוב למאה שנה. ולא עוד אלא שמלשון כבר כפינו ע"פ זקן שאמרו על ר"א שם נתינת ר"ג הזקן, משמע שכבר היה זקן בלחותה שעה (ואולי נדחוק לפרש זקן שקנה חכמה, ולא זקן ממש), ולגירסת הגר"א בשמחות פ"ח כשמת שמואל הקטן היה ר"ג הזקן ור"א מספידין עליו [וגי', ור"א בן עזריה הוא ודאי ע"ס, שראב"ע, שהיה צר תמיכה כשמינוהו תחת ר"ג דינה אחר חורבן, ודאי אי אפשר שהיה עם ר"ג הזקן יחד עי' תוס' שבת גי' ד: ד"ה היה כו' וכמ"ש בסדר הדורות ערך שמואל הקטן, אלא שהיה מגיה ר"א בן ערך ע"ש], א"כ היה כבר ר"א גדול נשי ר"ג הזקן. [ולולי שהגירסא גם בשמחות כאן ר"ג הזקן, הייתי דן שיעקר הגירסא ר"ג תם והוא דיננה, אלא שזה דשמואל הקטן אי אפשר לומר כן כיון שמת קודם חורבן ונחננה על הריגת רש"ג ור"א כהן גדול וכמ"ש יוחסין וסדר הדורות. וע"כ ר"ג הזקן היה ואכמ"ל כזה]. גם כיון שר"א היה אחר חורבן כל ימי נשיאותו ר"א בן זכאי, ואחריו כל ימי נשיאות ר"ג דיננה שמת ע"י ר"א כדנפל על אפיה, ודאי זמן גדול ה', כי נהי שהתוס' כתבו נשבת [שם] וככ"מ שנשיאות ר"א בן זכאי אחר חורבן ונשיאות ר"ג דיננה עד שמינו ראב"ע עמו היה חמשה שנים, היינו שאין להכריח פחות מומן זה עכ"פ, אבל יכול להיות יותר הרבה, וגם הזמן שהיה אח"כ ר"ג עם ראב"ע יחד י"ל שהיה זמן הרבה. ומשמע בסוף פ"ה דגזיר [לב:] שצעת חורבן כבר היה גדול ונמנה בין החכמים להורות (אע"פ שהיה קיים ר"א בן זכאי רבו עדיין), כמ"ש התוס' שם [לב:] ד"ה אמר רבא כו', וביותר מוצא שם בלשון תוספי הרא"ש נשיטה מקובצת לגזיר דר"א היה צמין החכמים שאמרו לנחום המדי טעית והודה להם ע"ש. ומשמע שם שאלמלי היה ר"א סובר ג"כ כנחום המדי לא היה שייך לומר שהחליטו חכמים לומר עליו שטעה. [ונתפסחים סוף פ"ה [סה.] מדיחין העזרה שלא

לומר שכן הוא הנוסחא הנכונה שם בש"ס גיטין (כאשר ראיתי מי שהעיר בזה), שהרי הסוגיא מוכחת שם שהביאה על ענין ביתר ולא הוזכר שם עדיין מן אלכסנדריא דבר כלל. וכן מה שמביא שם ע"ז במתניתא תנא ד' שנים בצרו כרמיהן מדמו כו', ידוע שזה על ביתר נאמרה, וכמבואר ברא"ש ברכות פ"ט [נט:] שתקנו הטוב והמטיב בשינוי יין, מפני שעיקרו על הרוגי ביתר נתקן שאמרו בהן שבצרו כרמיהם מרמם כו' ע"ש. (וממ"ש בלשון הרא"ש והקיפו גדר לכרמיהן, זה לא נמצא בגמ' וישנו בירושלמי פ"ד דתענית ואיכה רבה ג"כ בביתר), ולשון במתניתא תנא היינו ודאי שבא לחלוק על זה גופא דר"א הגדול דלקמיה, ומכאן דר"א נמי בביתר נשנה. וגם כתנא דבי אליהו שם מסיים עלה הר דרש אומרים ד' שנים בצרו כרמיהן, וכי היכא דה"א ודאי בביתר נשנה, כמו כן קמייא דר"א, ואדרבא קרוב יותר שלשון התנא דבי אליהו משובש כאשר ידוע שהוא מוזק בזה תמיד, ומפני שהוזכר בגמ' להלן [גיטין נו:] קול אנדריינוס שהרג באלכסנדריא של מצרים ס' רבוא של ס' רבוא כפליים כו', טעה המעתיק של תנא דבי אליהו כשראה כתוב בתנא דבי אליהו אנדריינוס קיסר אצל ביתר להגיה בה אלכסנדריא של מצרים במקום ביתר ע"פ סוגיא דגיטין, (אשר באמת בזה היה נראה שיש טעות סופר בסוגיא דגיטין מ"ש בסיפא קול אספסיינוס בביתר, שדבר ידוע הוא שאספסיינוס החרב ירושלים ולא ביתר שהיה זמן רב אח"כ וכבר מת הוא וטיטוס אז. ולפי הגהת הגר"א בסוכה [נא:] ע"פ הירושלמי שטוריינוס החרב אלכסנדריא, נראה לגרוס כאן בגיטין ברישא באלכסנדריא ג"כ טוריינוס ובסיפא בביתר אדריינוס כמ"ש בירושלמי תענית ואיכה רבה שאדריינוס החרב ביתר, ואין שפיר לפי' דרש להו כסדרן תחלה הקול על אלכסנדריא ע"י טוריינוס שהיה קודם ואח"כ קול יעקב על אדריינוס בביתר שהיה אחריו, רק סיפיה דהידים יד' כו' מפני שכתוב בה לשון ידים הרבה דרש לה על מעשה רב של החורבן, אע"פ שלפי סדר הזמנים היה זה קודם). ואף אם נתפוס גירסת התנא דבי אליהו עיקר, הנה מאידך ברייתא דתני בתוריה ר"א אומר מזמור לאסף באו מלכות רומי וחרבו את ביתר והרגו בה כו', מבואר שראה ר"א חורבן ביתר (אם לא שנאמר דגריסין בה ר' אלעזר בלא יד' כיון שלא נזכר שם הגדול כדחני בקמייא). וחד מחברייא הביא רביה נכתה דר"א

נרצון ר"א וכו', משמע שכבר היה מורה הלכה צומן שנית המקדש היה קיים:]

הטוב והמטיב על קבורת הרוגי ביתר בימיו (ואף ר"ע יש להוכיח ממ"ש בברייתא שם [מו:] לענין הטוב והמטיב בבית האבל מוכח שראה כבר קבורת הרוגי ביתר, ולא נהג ר"ע בעת כיבוש ביתר כדברי ספר הקבלה לראב"ד שהבאתי בהגה"ה הנדפסת בפנים). וכן הביא עוד סמך מסדר הפורעניות שאירעו בט"ב, דתנן שלהי תענית [כו:] דתני תחלה ביתר ואח"כ חרש טורנסרופוס, דמשמע דהא חרש טורנסרופוס היה אחר ביתר, ומבואר בברייתא שם [כט:] שכשחרש טורנסרופוס היה ר"ג חי באותה שעה, ור"ג מת קודם ר"א כדאיתא בפ' הזהב [ב"מ נט:], א"כ חי ר"א כשחרש טורנסרופוס וכ"ש בחורבן ביתר הקודם לו, אלא שבאמת אין זה הכרע מן הסדר, ותדע למ"ד בירושלמי שם העמיד אליל של מנשה קתני [הוא בימי בית ראשון] ואפ"ה תני לה אחר אפוסטמוס, וכן בטל התמיד דמוקטין ליה בגמ' שם בבית שני.

ט פטירתו. כבר הוצא לעיל כמה פעמים המאמרים דקנהדרין ודירושלמי דשבת ואבות דר' נתן ודרך ארץ ומדרש הנעלם, כל הגדולות המסופר בהם מההלכות מרובות שהיו שולין אותו ומשיב בלוחו שעה, ולפ"ד האבות דר' נתן ומדרש הנעלם לימד לר"ע אז ש' הלכות צהרת, ולהמדרש הנעלם לימד לבנו הורקנוס ולר"ע אז רצין עילאין, עד שבסוף שאלוהו הא דהמנעל שעל האימוס (ובמדרש הנעלם שם צהרת סנדל דיוס וט"ס הוא וז"ל דאימוס) וא"ל הוא טהור וינחה נשמתו צהרה [שהל"ל טהור הוא או טהור ספס, והזמין מן השמים צפיו לומר הוא טהור, ולהקדים מלח הוא לטהור, כדי שיראו הכל שינחה נשמתו צהרה (וכמ"ש כיו"צ צ"מ פ"ו). ברצה צר נחמני אשרין שגופך טהור וינחה נשמתך צהרה, וגם שם ההוכחה ממה שאמר רבה צר נחמני צ' פעמים טהור, שאמר טהור טהור], וכמ"ש בירושלמי נשבת שאמר בחרונה טהור ונפתלקה נשמתו ואמרין ניכר רבי שהוא טהור (ואמר שם ר' מנח ועד כדין ניכר, כלומר וכי אין ניכר היה מכבר, ולא משני. ואפשר מפני שהתירין מוכן שר"ל כאן בלוחה שעה לענין זה שהבינו שראוי להם להחיר הנדר, וכדמסיים עלה שהחיר ר"י הנדר מיד [וכן חיצור זה הפר"א מסיים צהרה, רק שנראה שחסר וכמ"ל צמחא אות ו' וצבאורי שם צמ"ד]: וצירושלמי שלהי סוטה אמרו עליו ר"א כד דמיך פקיד ואמר פנו חצר מפני הטומאה והחקינו כסא לר"י בן זכאי ואית דאמרי מאן דחמא רבי' (ר"ל ר"י בן זכאי שאמרו שם ברישא, וכן צבגלי פ"ד דצרכות [כח:] שאמר הכינו כסא לחוקיהו מלך יהודה). חמא. ולישנא קמא ס"ל שלא היה לחוקי' לבא רק אלל ר"י בן זכאי, ומשום ששניהם הרבינו תורה ישראל, חוקיה כמ"ש צפ' חלק, ור"י בן זכאי הרבין תורה הרבה בשעת החורבן ציננה, ולכן היה ראוי לבא זא"ו (וכיו"צ אמרו פ"ג דמו"ק [כה.] על קבורת ר"ה אלל ר' חייא), אלל ר"א שלא לימד תורה לתלמידים הרבה כמ"ש בספ"ו דסנהדרין וכל המקומות הנ"ל, לכן לא היה לחוקיה לבא אללו (ונספר הגלגולים פכ"ט מוצא שנשמת חזקיה ונשמת ר"י בן זכאי סמוכין בשרשן זל"ו צננח הכתף ע"ש), וכן בש"ס דידן בצרכות לא נזכר זה אלל ר"א. מיהו הא דפטו כלים ג"כ לא הזכיר שם צ"א). והא דפטו חצר מפני הטומאה שאמר, י"ל שזה הוכיח סופו על תחלתו שחש מאד לעומאת טהרות ארץ ישראל, ושהיה סביב התעלמותו מאד צמטורו של עכנאי, שחש לטהרות של ארץ ישראל שלא ישרפוס צמס וכמ"ש בירושלמי פ"ג דמו"ק והבאתיו בקונטרס עמק הכרעה צמ"ד ע"ש. וצילקוט חקת (על פסוק קח את המטה) צמס ילמדנו, כשמת ר"א נתעקרו כל האילנות שנאותו מקום (ור"א בן הורקנוס הוא, מדאמר שם אח"י כשמת ר' יהושע נפלה אצטוויית של טבריא, א"כ ר"א שלפניו הוא ר"א בן הורקנוס צר פלוגמיה דר"י. והא דר"י משמע לכאורה שצבצביא נקבר, ושלא כמו שמקובלים אנשי ארץ ישראל צמס האר"י"ל שקברו צמס

אללי לי עליך רבי ומורי שהנחת כל הדור יתום, וכ"ה לשון זה במדרש הנעלם שם [וכן בזהר חדש [ח' ד'] ועוד שם [י"ח ג'] אמר ר"ע כן בחייו ע"ש], ומסיים במדרש הנעלם שאמר ר"ע שמיא שמיא אמרו לשימשא וסיהרא דנהירוסא דהוי נהיר יתיר מנהון (וכמ"ש בפר"א פ"ב שכשהיה דורש היו קרעוהו יוצאין כו' ואין יודעין אם יום אם לילה), הא אסתשך כו':

כנדפס בקונטרס אמרי קדוש להרמ"ו, אך אפשר שע"פ שמת בעבר"א העלוהו לקצור בצפת אולי היה קצרי אצותיו שם). ובש"ס דידן פ"ג דמו"ק [כה:]: אמרו זה על רב אסי וצירושלמי רפ"ג דע"ג על רב שמואל בר יצחק דהוי מרקד אפלת לפני הכלה, ואמרו בסנהדרין שם שר"ע ה' נועק עליו הרבה מעות יש לי לרצות ואין לי שולחני, ובאצט דר' נתן שם אמרו שאמר ר"ע אללי לי עליך רבי

ויהי רצון שבזכות אורו יאר לנו, כי נשב בחשך ה' אור לנו, ויוציאנו לאורה במהרה בימינו אמן.

הדפסה ברזולוציית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התוכנה
פרקי רבי אליעזר <זכרון אהרן> פרקי רבי אליעזר. תשס"ה עמוד מס': 69 הודפס ע"י אוצר החכמה

קונטרס

מבוא לפרקי רבי אליעזר

1234567

הספר הזה הנקרא צפי כל הראשונים בשם פרקי רבי אליעזר (והערך נכמה מקומות קראו צריחא דר"א, וכן ר"ח בספר הישר סי' תקס"ח), הוא החיבור הראשון שחבר בישראל אחרי שנחמס החזון כתיבת ספרי הנבואה, ולא נמצא אמת חיבור מוקדם בזמן לו, ואף לא נדע לו שנחבר קודם לו איזה חיבור, כי אף מגילת תענית שאמרו פ"ק דשבת [יג:] שכתבה חנניא בן חזקיה בן גרון וסייעתו שהיה בזמן בית שמיאי וצית הלל כדחתן במתני' שם שבעליהו גזרו בית שמיאי וצית הלל י"ח דבר, נראה שלא היה זה בתחלת ימיהם שהיו עדיין הלל ושמיאי עומן קיימין, שהיה זה כמו ק' שנה צפני הבית (כמ"ש פ"ק דשבת [טו:] שהלל נהג נשיאותו צפני הבית ק' שנה), שהרי העלו גמ' שם [יד:] שכנגדו י"ח דבר לא היו שם שמיאי והלל עומן רק תלמידיהן, ומשמע שכבר מתו שמיאי והלל אז (ועי' בתוס' שם סוף ד"ה ואלו כו' ובמפרשים שם), ותלמידיהם הנקראים בית שמיאי וצית הלל לאחר מותן הוא שהרצו המחלוקת ביניהם. [הגה"ה וז"ל איגרת רב שרירא ורב האי גאון שבספר יוחסין, ראשונים לא היו מחלוקת ביניהן כו', וכך אתו שמיאי והלל בתלת מילי בלחוד הוא דאיפלגו כו', וכיון דחרב בהמ"ק ואולי לביתר וחרב נמי ביתר ואתבדרו רבנן ומשום הני מהומות כו' לא שימשו התלמידים כל צרכם, ונפישו מחלוקת מן כך נח נפשיה דר' יוחנן בן זכאי כו' הווח פלוגתא בין בית שמיאי ובית הלל עכ"ל, דמשמע מדבריו, שעיקר מחלוקת בית שמיאי ובית הלל בדורות האחרונים מתלמידיהן הוא דהוי. (ואע"פ שמה שנראה מלשונו שאחר חורבן בית המקדש הוא שנתרבו מחלוקת בית שמיאי ובית הלל, צ"ע ובדיקה, דהא משמע מההיא דפ"ב דביצה [כ.] דבזמן הלל עצמו ובזמן בהמ"ק כבר היה סיעת בית שמיאי ובית הלל והוה מחלוקת ביניהן וחגי שגברה ידן של בית הלל כו', וכן ההיא דפ"ג דנזיר [יט:] בהילגי המלכה שעלתה לארץ ישראל והורוה בית שמיאי לסתור גזירותיה דמשמע שבימי בית המקדש ה"י. מ"מ זה שהיה בימים האחרונים, בזה ודאי אין לסתור דברי הגאונים.) וכן מסתבר שאלמלי שמיאי והלל היו קיימין, כיון שלא נחלקו אלא בגי' דברים היו תלמידיהן יכולין לישאל מפי רבותיהם ותבטל המחלוקת, ע"כ הגה"ה. וציימין הוא שהיה חנניא בן חזקיה בן גרון בסוף ימי בית שני וציימי ר' יוחנן בן זכאי, ואז נכתבה מגלת תענית, והיינו דמיא במגילת תענית פ"א ופ"ה ופ"ו ימים טובים שנקבעו על שנת ר' יוחנן בן זכאי את הצדוקים בטענותיו ע"ש. (ואע"פ שמ"מ מלאנו ביו"ט שכתבי בסוף מגלת תענית שנעשה על שנתה גזירה ע"י יהודה בן שמוע תלמידו של ר"מ שהיה אחר חורבן הרבה וכמ"ש פ"ק דר"ה [יט:], וצ"ע ז"ל שנתוסף זה במגילת תענית אחרי חנניא בן חזקיה בן גרון וכמ"ש היוחסין, בכל זה צהני דר' יוחנן בן זכאי שהן כמה יו"ט וכולל לומר שחנניא היה ציימי, למה לו לדחוק בחנם לומר שנתוספו אח"י.) וצ"ע סוף ה' סופרים כתוב זקני בית שמיאי וזקני בית הלל הם כתבו מגלת בית שמונאי ועד עכשיו לא עלה לדורות עד שיעמוד כהן לאורים ותומים. (ולא ידעתי מה היא, והיכן הזכרה, ורחוק מאוד לומר שכיוון על ספר מכבי' שהוא מעשה בית שמונאים הנמצא בספרי האפקרופי, שא"כ איך כתב צה"ג שלא עלה לדורות עד שיעמוד כהן לאורים ותומים, וכי לא היה ידוע לו שנמצא ציה"ה, והן כתבו מגילת תענית בעליית חנניא כו'. וסיים שם וצ"ד שלאחריו עמדו וגו' ולמה גזרוהו אמרו כתוב צו אלן כו', וגם זה צ"ע דהא שקלינן וטרינן פ"ק דר"ה אי בטלה מגילת תענית וצ"ג עצמו הביאו אח"י, ולא הזכר שגזרוהו והרי היתה מצייה ביד חכמי הש"ס וגם אללינו), וא"כ נכתבה מגילת תענית ציימי ר' יוחנן בן זכאי ותלמידיו שנכללן ר"א

(וכמ"ש"ל סוף קונטרס בית לדיק אות ח' שר"א כבר היה גדול וגמנה צמין החכמים בשעת חורבן הבית), וכן ספר הצהיר הנקרא צפי הרמב"ן ותלמידיו בשם מדרשו של ר' נחמיה בן הקנה. הנה ר' נחמיה בן הקנה ותלמידיו ציימי ר"א היו, ור' ישמעאל ור"ע תלמידיו ר"א ור' יהושע היו ג"כ תלמידיו ר' נחמיה בן הקנה:

וביוחסין כתב בערך ר"א הקפר ח"ל, ונראה שהוא מן האחרונים, אע"פ שמיאיו צפר"א, כי כבר ידוע שאע"פ שהוא מכונה לר"א האחרונים עשו פרקיו וכמו הזוהר המכונה לר"ש, וכן נמצא ספר יצירה המכונה לאברהם אבינו ע"ה כמ"ש הראב"ע, עכ"ל. ואחרונים אלו שכתב על הפר"א, אין כוונתו אחרונים ממנו דמשמע לכאורה שר"ל בספר הזוהר שהביא לו לראיה, שכתב עליו בערך רש"י וז"ל כנוה על שמו אע"פ שהוא לא עשאו כיון שתלמידיו וצו ותלמידיו תלמידיו עשוהו על מה שקבלו ממנו, וכמו שאמרו צמשה וספרא וספרי ותוספתא כללו אליבא דר"ע שאלו הספרים נעשו יותר מן ק' שנה אחרי מותו, ובעבור זה דברי הזוהר יותר אמתיים כי הם דברי האחרונים שראו המשנה ופסקי ההלכות ומאמרים מהאמוראים שם, עכ"ל. (וגם צוה לשונו מגומגם שהתחיל שתלמידיו ותלמידיו רש"י עשוהו וכן סיים שראו המשנה ופסקי ההלכות, דמשמע עכ"פ שר"ל הכל ראשונים דורות האחרונים של תנאים תלמידי רבי שהיו תלמיד רש"י, ושוב סיים ומאמרים מהאמוראים שם. ואיך שיהיה לא היה כוונת היוחסין שאחרונים ממנו כו' משה דיליאון חיברו כאשר הוסיפו בליזה דפוסים בדבריו, וכן ספר יצירה שהזכיר ודאי לא אחרונים ממנו, כיון שהרי כבר הזכר גמ' צפ"ו דסנהדרין [סה:] צרב חנינא ור' הושעיא תלמידיו ר' יוחנן דהוי עסקי בספר יצירה, רק ר"ל לא אברהם אבינו ע"ה כתבו. וכבר עזרני ה' עד כה לסדר קונטרס להוכיח קדמות ספר הזוהר ושהיה נמצא ציימי הגאונים וקראוהו בשם ירושלמי וכן ציד הרבה מהראשונים ז"ל [ושלא ר' משה די ליאון ז"ל חיברו] צריחא שיש צהס די למודה על האמת), אבל כהן צפר"א אין לו ראיה רק מר"א הקפר שהיה מאחרוני התנאים ציימי רבי, שלא ר"א עצמו כתבו. ונאמת צפר"א שלפניו לא נמצא נזכר ר"א הקפר, ואולי נ"א היה לו ואפשר היה כתוב לפיו צרי"ג מפר"א, כדאיחא באצות פ"ד משנה כ"א) או היה צידו הפרקים הספרים צפר"א שלפניו כמשי"ל אי"ה אות ז' ושמה הוא שנמצא נזכר ר"א הקפר), ויותר היה לו להקשות מאחרים שזכרו צו שהיו אחרי ר"א הקפר כמו ר"ג צו של ר' יהודה הנשיא, וכן איזו חכמים שזכרו צו שלכאורה שם כשמות האמוראים שנראה שהן אמוראים וכמשי"ל אי"ה: **והנה** אף אם ימצאו צו מאמרים קצת, נספים מדורות התנאים האחרונים או אף מהאמוראים, לא בכל זה נכריח שחבר כל הספר והצריחא ציימיהם, רק שצית מדרשו של ר"א שהיו שוין צריחא שלו (וכדאשכחן ספ"ק דצ"ק [טו:] דצי ר"א) (אלא שנקצת נוסחאות כתוב אלעזר צלא יו"ד, ואי אפשר להכריע הנוסחא האמיתית בזה) תני אלה המשפטים כו' (ובחולין [קטו:]), דור אחר דור, והוסיפו צו איזו דברים בדורות של אחריו, וכיו"צ נמצא בכל ספרי התנאים ואין להאריך בזה פה (ואף צנביאים אמרו ספ"ק דצ"ב [טו:] יהושע כתב ספרו ואסקיה אלעזר ושמואל כתב ספרו ואסקיה גד החוזה ונתן הנביא), ובסוף קונטרס זה סדרתי צס"ד כל החכמים שזכרו צפרקי רבי אליעזר ע"פ א"צ והעירותי על כל אחד מהן והעליתי צס"ד כי רוצא דמינכר הן מתנאים הראשונים שהיו ציימי ר"א, ומיעוטא שהן מסופקים צומנן, ולא נשאר כי אם מעטים לא יגיעו לעשרה

בעלמא, אלא רוצו ככולו במקום שפוסס לשון איזה מקרא, נמעט עיין בדבר נמצא כי יעיר לחון צוה לבחון מלי שמהמקרא ההוא נוצע עיין המאמר או סמן ודרשא לו, ומאחזתו לספר גלשון קצרה הצליעו נעמימה קדושה שלו בלשונו הנה, והמשכיל יצין לאור נחמיה על המקרא ההוא שפסס בלשונו ולדרוש ממנו תועלת לעיין המאמר

[*] הגהה כי זה כל עיקר שם מדרש, לדרוש ולחפש פירוש וכוונת המקרא, למצואו במקום אחר, כדרך של דברי תורה עניים במקומם ועשירים במקום אחר [ירושלמי ר"ה פ"ג ה"ה], ור"ש בשה"ר פ"א ובכ"מ יושבין וחורין מדברי תורה לגביאם ומגביאם לכתובים, שזה היה דרכם במדרש:

ימצאם המעיין כמעט בכל פרק ופרק, רק אזכיר שכו"צ נמצא לפעמים גם בש"ס, וכגון ההיא דפ"ד דסוכה [מ:] ואם יפנה לבדך שוב לא תשמע, ע"ש בפרש"י שמתבאר מדבריו, שהש"ס חפס לשון ואם יפנה, לרמוז לדרוש קרא דאם יפנה לבדך ולא תשמע, ג"כ כן, שכיון שחפנה לבדך מן הישן לא תשמע בחדש, וכן כו"צ בלשון ר"א עצמו נמצא בלשון פרש"י דרש"י פ"ו כלפימית בדש ר"א כלם זו שפה ע"ג נפה ונילוש בדש וחמאה, דחמאה מאן דכר שמהא כאן, אלא רומז להבין שדבריו נוצעין ממקרא [יחזקאל י"ד] ולחמי וגו' כלם שמן ודש, ולימדנו לפרש לשון שמן שכולל כל דבר שמן, כשומן וחמאה, ולדרוש נמעולה נצמיין שנילוש בדש וחמאה (שאלו בדש ושמן זית אינו ערש כ"כ, ע"י פ"צ דע"ג [לט:] וצרין שם ובמ"ש נהגהוטי על מכלתא שם בש"ד):

(ד) **דרכו בקודש.** קרוב יותר לפשטא דקראי, בין בפירושי למקרא, אשר במקומות רבות מתבאר מדבריו פירושים חדשים במקראות, לא שערסו המתרגמים ראשונים ואחרונים, וכאשר ימצא המעיין בציאורי בש"ד תמיד, בין בדרשותיו בדרך דרש, אחז דרכו ג"כ קרוב לפשט יוסר משארי המדרשים, והוא כשיטתו של ר"א תמיד בש"ס וש"מ לאחז בדרשותיו כפשטיה דקראי. וארשום מהן לדוגמא, [נפסחים קיז] כל שירות דוד כנגד עצמו. וצומא [ע:] מ"ט דר"א [עבד] כדכתיב עבד גרשאל. בפ"ד דיבמות [מח.] אביה ואמה ממנ, ושם פ"ו [סא:] וזנה כשמה, ופ"ד דכתובות [מג.] כסותה כמשמעי, ובפר"ס דב"ק [פד.] עין תחת עין ממש, [ואף דמסקינן שם דלאו ממש וכלדקים ח"ו קאמר, מ"מ הוא קרוב יותר לפשטיה ע"ש ובצ"צ [טז.] צאיוז נקט להפוך וכו'], ובפ"י דסנהדרין [קו.] ובפ"ק דבבבא [ה:] רפידים כשמה שטיס כשמה, ובפר"ג דמו"ק [טז.] מפרש ראשו יהיה פרוע כפשטיה גדול שער, ובפ"ד דיבמות [מח.] ועשתה את כפרניה תקוף כפשט, וכדמסקינן עלה שם ראה לדברי ר"א מפינכת כו', וצנזיר [מה.] פתח אוהל מועד כל זמן שאוהל מועד פתוח, ושם [מז.] ואחר יעשה אחר כל המעשים כולן, וענכין פ"ט [ל.] מספר שני תצאיות דרש ליה מספר ממש ע"ש בפרש"י (ועי' עוד בתוס' ערכין [כו.] ד"ה מ"ט כו'), וכך סובר צימנות פ"ח [עא.] דציה תורה כלשון בני אדם, [ולכן צפ"צ דוצחים [כט.] כשדורש האכל יאכל למחשכ לאכול ולא כפשטיה דקרא נאכלה ממש, אמר ר"א בלשון כוף אונק לשמוע, שג"ל שלשון כוף הוא מעיין כפייה והכרת, וכאילו אומר שצקיה לקרא דצ"כ דחוק ומקוי אנפשיה כן, ואינו מלשון כפייה]. ובמכלתא נא ספ"י דרש לחם עוני כפשטיה דרך עניות אשמו לשה כו', ושם פ"ד סוכות ממש (ומחלפת השיטה נסוכה ספ"ק [יא:] ותורת כהנים אמור צוה, [והרמב"ם הגירסא נסוכה כמו נמילתא]), ושם פט"ו ומלתא אוחז אז יאכל צו דרש לרשות אס ירצה להאכיל עבד ואם מעכב מילת עבדיו לרצו צפסח ע"ש, ובפ"י יסרו משה ידבר

שהן מתנאים האחרונים שאחר דור ר"א בודאי, וגם אותן שלכאורה נדמה ע"פ שמוחיתן שהן אמוראים נדרתי בש"ד שנמצאים גם בתנאים כו"צ: (ב) **ומבמה** ששינוי נמש' סופרים ספ"י דאמר ר"א בן הורקנוס ראה שלמה כח של גמילות חסדים כו', שהיא הנרייתא שפיר"א ס"פ י"ז כמש"ש בציאורי בש"ד, נראה שכבר היה הפר"א מסודר צימי חיצוני המסכת סופרים (שנסדרה לפי הנראה קודם שנחתם ונחבבל החלמוד בבלי עדיין, לכן כל מאמריה והנהגותיה נכתבו ע"פ הירושלמי, וממצא זמן חיצונה אחר שנסדר תלמוד הירושלמי מתלמידי ר' יוחנן צימי האמוראים האחרונים):

ובירושלמי רש פ"ה דסוכה אמרו על יונה בן אחמי שהיה משבט אשר דכתיב אשר לא הוריש את יושבי צידון וכתיב לך צרפתה אשר לצידון, וכ"ה צב"ר פנ"ח, ור"ל שזה היה ידוע אללם שכן הצרפית הוא יונה בן אחמי, והיינו שזה כתוב צפר"א פל"ג וסמכו עליו לומר כן בשם, שידוע לכל היה כאילו כתוב צפר"א פל"ג וסמכו עליו צוה בלשון הירושלמי ומה ר"א יונה בן אחמי בן אלמנה צרפית הי', ולא ידעתי אם היה לפני מסדר הילקוט הנוסחא בן בירושלמי, או שהוא הוסף ציאור זה מדעתו והביא הנרייתא דמי ר"א בפרקיו, וכדרך מסדר הילקוט (כ"מ):

ובתרגום ירושלמי שעל המורה (המכונה אללטי יונתן בן עוזיאל, וכבר ציאר במוסף ערך ערוך אשן השני שהוא טעות, וכן נקרא בערוך וצפי כל הראשונים ז"ל בשם תרגום ירושלמי, ומה שנמצא אללטי קלם דברים בשם ירושלמי הוא רק נ"א מהעתק אחר צאיוז מלות ושינויים). שנחתבר עכ"פ צימי האמוראים שצימיהם נחתברו כל התרגומים (ואחרי חתימת התלמוד לא הולכרו עוד לתרגומים חדשים מפני הישנים שהיה להם מכבר, גם היו חוששין למתרגם פסוק כלורמו) [*], נראה עיין צעין שכבר היה לפניו הפר"א והעמיק ממנו הרבה בכל ספר בראשית וקלם ספר שמות (ובשאר הספרים מעמיק מת"כ וספרי אלל לא מהמדרשים ותלמודים) וכאשר העירוטי בציאורי ע"ז במקומו בש"ד. (והחכם שזכרתי נהגה"ה לפי שלא שם לכו כ"כ על הפר"א, לכן הוליא מדעתו צכ"מ שהת"י העמיק מן הש"ס מה שזכר כבר בפר"א, ואכמ"ל צוה, ובקונטרס הנהוטי על הת"י העירוטי בש"ד על כל אחד ואחד במקומו):

השירים על פסוק היחשבת בנגים (והביאו החכם הנז' בעצמו) חבירי סנהדרין ומסיים ביה בקל ריש מתיבתא, והרי בימי הגאונים כבר נשכח מהעולם שם סנהדרין (ובדברי ר' נתן הבבלי הכתובים בספר יוחסין אחר תשובת ר' שרירא גאון (שהוסיפה המגיה רש"י) כתוב שבישיבת הגאונים היה סנהדרין של ע"א, אבל לא ראיתי זה נזכר בדברי הגאונים ובשום מקום, רק זה מצאתי בספר הפרדס הגדול לרש"י (כ"ח ד' מדפי הספר דפוס קושטניטא) שכתב על רב פלטי גאון וז"ל, גאון גדול של ב' ישיבות שאין ב"ד פחות מן ע"א זקנים ומומחין עכ"ל, משמע שר"ל שאין ב"ד של ישיבה פחותה מע"א כנגד סנהדרין. וביחוסין ערך ר"ג דיבנה כתב שקבלה בידם שיתרגמו המגלות יונתן בן עוזיאל תרגמום). ולא היה כדאי לכתוב בזה, לולי שהחכם הזה מגאוני הזמן, רב גבוריה, לכן מצאתי חובה להודיע שבזה ובכיו"ב שכתב מאומדנא בעלמא אין לסמוך כ"כ על דבריו, (ועי' מ"ש בביאורי לפר"א פ"ל (אות נח) ע"ד זה החכם בכיו"ב):

(ג) **לשוננו** נח וקצר מלשון שאר כל המדרשים, וקרוב ללשון המשנה. ועוד אנו מוצאים צי עודף שינוי צוה על המשנה, שהוא רגיל לאחז דרך לשונו תמיד לשון המקרא (מה שנמשנה לא נמצא זה כי אם מעט מזער כההיא דפ"צ דפאה וכל ההרים אשר נמערד יעדרון שהביא בפרש"י כריתות וש"מ), ואין כוונתו צוה לשם נחות

ק"ו כו' הביאו מהפ"א ק"ו לשכינה ב' הקגרות נמרים (ועיין מ"ש בציאורי פ"ד בס"ד. [ונבדא [סא]. ד"ה עוג כו' שנמלאו כו' ע"ש בהגהות ר"י ברלין]: בחוספות על התורה סדר נח (על פסוק ויאמר ארור כנען) הביאו אמרין בפ"א מה ראה לקלל בנו בעבד לפי שנאמר בן יכבד אב ועבד אדוניו אם הבן לא יכבד אביו יהיה עבד לאדוניו: הסמ"ג בהקדמתו הביא מהפ"א שלכן לא נכתבה תורה שבעל פה שפיה ה' שעמידין לכחז תורה שכתב בשפות אחרים כו' (והמאמר ישנו אצלנו בשמ"ר פמ"ז וחננומא שם ובפסיקתא דביוס כלות משה): המרדכי סוף ה' תפילין (מלשון רבינו שמשון, שלפי הגרסה הוא הר"ש משאנ"ן בחוספת שאנ"ן הארוכים שהיו ציד המרדכי, וחס' מנחות שלנו הן ג"כ חס' רבינו שמשון הקצרים מהדורה בתרא שלו, וכמ"ש בקונטרס שסדרתי על החס' בס"ד) כתב, אע"ג דאיתא בפ"א דאחי האב גברא קמי שלמה שהיה לו ב' ראשים לדון על ירושת אביו (ובחס' שלפניו הביאו בענין אחר משם מדרש): רבינו צחי צ"ח הפורה בשלח הביא מאמר תנאי התנה על כל מעשה צראית (הכתוב לפנינו בב"ר פ"ה) בשם הפ"א, ובפרשת תרומה (על פסוק ונפית אותם והב דלרון) הביא מהפ"א והחיות נושאות את הכסף נראות כאלו הן נושאות והן נושאות, ובספרו כד הקמת אות לולב הביא שפ"א אמרו כשם שגלגל חמה נתון בחמץ רקיע כך עץ החיים נתון בחמץ ג"ע: הרשב"ן בספרו מגן אבות ח"ב [טו]. (בדפוס ליוורנו) הביא שפ"א אמרו שמיכאל הוא שרו של עולם [נכתב בגליון כ"י: ט"ס כי ישנו בפרקי ר"א ריש פכ"ז]: בפענח רז"ר תוריע הביא מפ"א שיקצו ארבעה טוב להריון, (אצל כמדומי שט"ס הוא שהיה כחז צרפ"א ור"ל בספרי רפואה והשמיעו הקו והעמיקו צרפ"א, והתחכם מגיה א' לכתוב צרפ"א ולרשמו צפ"א): צליוו ר"פ ואל הביא מאמר בתואל רמאה (הנמלא לפנינו בזהר חולדות קל"ז). בשם הפ"א: בראש ספר חרדים פ"ו הביא מאמר עשר לצוין לבש הקב"ה וצרא העולם (ואף שבעל החרדים כבר היה לאחר שיאל הפ"א בדפוס, מ"מ אולי מלא מאמר זה בדברי הראשונים ו"ל שהיה לפניו זה פ"א כח"י שהיה צדס), וע"ל בהענה לרפ"ו שהנאחי שמה לשון הכחזי שנראה שהיה לפניו הרבה דברים גדולים מענייני התכונה והכחם המולות צפ"א, וכן הרד"ק ע"ש, אשר כל הנ"ל לא נמלא לפנינו:

ובאמת נראה לעין כי הספר חסר יצואו, כי הנה הוא נתייחד על עשר ירדות המנויות צ"פ י"ד שחזר ומסדרן בפרקים הבאים כמו שנייני בציאורי שם ע"ש, והנה לא נמלא אחת רק עד ירידה השמינית, וכן נתייחד ג"כ על י"ח זכרות שכתבה שמקדן והולך ס"פ כ"ז מגן אברהם. ס"פ ל"א מחיה המתים. ס"פ ל"ה האל הקדוש. ס"פ מ' חזן הדעת. ס"פ מ"ג הרוצה בתשובה, ויותר מזה לא נמלא מצאיר צפ"א שלפניו, אך נראה שחסר זכרת חזון המרצה לסלוח ז"ל אחר פמ"ו המסיים בקליה דיוהכ"פ בלחות שניות, וגואל ישראל אחר פמ"ה בגאולת מזרים, ורופא חולים בפ"ד צרפ"א מרים, וכן הוא שם במפתחות הספר (ונראה שנעשו בזמן קדום כניכר מן הלשון רק שנשתבשו בהעתיקה). והשאר חסרים לגמרי הענינים שהיו ראויים להיות מקומם. ומ"ש ספ"י ועליהם הוא אומר על הגרים גרי הצדק, אינו מענין הזכרות שמסדרן בלשון בלחות שניה פסחו העליונים ואמרו כו', אצל זה אינו כי אם דרשא על לשון הזכרה בעלמא, ועיין ס"פ י"ז. והמשכיל על סדר הפרקים צפ"א יצין ממואל דבר, כי הקפידו על סדר הזכרות, ולכן שיו סדר הפרקים מסדר זמנן וכתיבתן בתורה, ואיחרו גאולת מזרים לפמ"ה שהיתה ראיה להדרש חיקף אחר פ"מ קודם מתן תורה שצפ"א ושירת הים צפ"ב, וכל שאר הפרקים שלאחריו, אלא שאחרו לפמ"ה גאולת מזרים כנדי לסדר זכרת גואל ישראל במקומה אחר זכרת פליחה (וכן נסדר שאר הפרקים וכמו שית"ל בס"ד). גם הפרק נ"ד שמסיים בו הספר נראה לעין מלשון שחסר באמצעיתו (והמאמר שהביאו חס' צנחם בשם הפ"א ק"ו לשכינה ב' הקגרות כמ"ש לעיל, ודאי היה

שהיה משה אומר תחלה ע"ש, ובספרי ואחזקן פכ"ט ויחזק כפשיה נחמלא עליו חמה, ובפ' ראה פ' ז"ל השקועה מין חיה (וכמו שביאר החכם בספרו חולדות הארץ סי' פ"ח), ובפ' שופטים פי' ר"ג ירח ימים כמשמעו, ובפ' תלף פי' ר"ל ופרשו השמלה דברים ככתבן, ובפ' תלף פי' ש"ג לא נחמי ממנו למת כפשיה ארון ותכריכין, וכן לחכם ויחכם עוד למלא עוד הרבה מקומות שדרשותיו של ר' אליעזר נוטים לפשיה דקרא טפי מחצירו. וי"ל שאף ר"י בן דורמסקית שמואלו בספרי דברים פ"א ובפ"ר פ"ו פ"ג שדורש קראי כפשיה ואל"ל לר' יהודה עד מחי אלה מעות עלינו את הכתובים כו', מן ר"א רבו (כדמצינו בריש חגיגה [ג]: ובפ"ד ידיים שהיה רבו, ואף שנקדושוין [לט]. אמר משם ר"א מה שמע מריה"ג שמע מריב"ג שמע מרי"א, החם מעשה כך היה שמע מפי אחרים, אבל הוא עצמו ג"כ היה תלמיד ר"א) הוא שקיבל ואחז דרכו בזה: (ה) **מפינו אנו חייין**. בזכרון מעשים רבים שלא נחזקו בתורה שכתב, והיו מקובלים בתורה שבעל פה (ורמזי בקראי כאשר נרמזי צ"ח למלא רמז וסמן לכן), גם באתן הכתובים למדנו ממנו לקרוא להם שמות, כמו אמיה דאברהם פכ"ו (וזה נזכרה גם בש"ס ספ"ה דכ"ב ט"ז): אשתו של לוט ובתו פכ"ה: נשי ישמעאל פ"ל: אסנת אשת יוסף שם אביה ואמה פל"ח: שם ראש אפרים המוציא ממזרים קודם זמנו להרוג בני שבעו צלשטים פמ"ח: שם האשה שגרמם וולדה בחומר בעצות מזרים באחרונה, שם: שם בעלת אוב דשאל פל"ג: שם בן הזרפית, שם: שם בעלה של השונמית דאלישע, שם: שם האיש אשר נגע בעצמותיו בקבר אלישע יחי. ושם אשתו. ושם בנו, שם: שם החכמים אשר שלח סנהדרין לשמרון לשורות הכותים משפט אלקי הארץ, שם: וכל זה ראיה גדולה לאמינות התורה שכתב וסיפוריה, ובענין מ"ש ספ"ק דכ"ב [טו]. באיזה ה"ג משל היה א"כ שמו ושם עירו למה, וכן צפ"ו דעירובין [סו]. שמו ושם אביו שלא תאמר משל היה. רש לפ"ש שז"ש ספ"ה דכ"ב [צא]. למאי נ"מ לתשובה המינין, דהיינו הכופרין באמינות התורה ומאנים לשמוע סיפורים, וע"י מסירת שמויתיהן פה אל פה לדורות (אשר הנחילום רבותיו של ר"א לר"א להיותו צור קיד שאינו מאבד טפה), יתאמתו הדברים. [וכן מלאחי אח"כ שפירש הר"י מיגאש ו"ל בחידושו והוצא גם באסיפת זקנים שם]:

(ו) **בל** הראשונים ו"ל כהערוך ורש"י והרמב"ם ובעלי החס' והרמב"ן ותלמידיהם היה מצי דדם הספר פרקי רבי אליעזר, ומשחמשים בו לא לבד בהגדות במקומות רבים מאד, אלא אף בכמה דינים ומנהגים הביאו ממנו. (ור"ת בספר הישר סי' תרי"ט בתשובתו לרבינו משולם, מנה הפ"א בין הספרים שסמכו עליהן צנחנים במקום שאין סותר תלמוד שלנו ע"ש). וארשום פה זכרון דברים בקצרה, ובפנים בציאורי בס"ד ימלאו כל אחד במקומו היכן הביאיהו הראשונים ו"ל. - בספ"ה ואם נתמעטו מציאין ס"ח כו'. צפ"ו חתן אינו יוצא לבדו לשוק כו'. ס"פ י"ז מנהג אגלים לכנס לבהכ"ס. פ"ח עדות כמה מלות שזריכין בעשרה. פ"כ מנהגא דהדלה. פכ"ט הרוחץ עם ע"ג, ושם סוף הפרק כפי הערלה לאחר המילה בעפר, ושם מנהג כסא של אליהו. פל"ח החרס הוא השבעה כו', שם חרס פת של כותים השמרונים. פמ"א מנהגים צחתן וכלה. פמ"ו מנהג התקיעה מר"ח אלול, שם ישראל ציהכ"פ כמלאכי השרת עומדים על רגליהם כו' ולובשים לבנים כו'. לבד מהרבה דינים שלא נחזקו בו בפירוש, רק נלמדים מדבריו, כאשר ביארתים בס"ד במקומם. - והרמב"ן ותלמידיו המקובלים הראשונים ו"ל שלא נגלה צימיהן עדיין ספר הזהר, היו משתמשים לאור הפ"א וכמ"ל בשם האחד אליעזר אור ד' ע"ש:

(ז) **הראשונים** ו"ל הביאו הרבה מאמרים מהפ"א שלא נמלא לפנינו היום. וארשום אשר מלאחי (והמחפש ודאי ימלא עוד). בפירש"י על ב"ר פנ"ב הביאו המתנות כהונה שם, הביא מהפ"א אלמלי שהתרו בהן שם ועבר היו מייסרין את אברהם ציפורין קשים: החס' צנחנים [יב]. ד"ה מקוף כו' הביאו כדאמרין צפ"א כל השיעורים לא נאמרו רק על שאר ימים אבל ים אוקיינוס נראה יודע מדתו. וצנחנים [טו]: ד"ה

(ח) **סדור הפרקים.** הנה עד פט"ו הוא מסודר והולך על פרשיות התורה כסדרן, ופט"ו מוסב על להטו התורה לשמור דרך עץ החיים כמש"ס בס"ד, ופט"ו ופי"ז שהן מדברים מענייני גמ"ס שנתגלגלו מפני גמ"ס לאדם הראשון, מקומו הראוי לו היה אחר פי"ג המסיים בגמ"ס דאדם הראשון, ואולי פי"ג קנה מקומו להסמך אחר פי"ג שקיים בו נכסד הגדול של אדם ועורו שאמר הקב"ה למלאכי השרת באו וגמולו בו והיו מלאכי השרת כשופעין בו וה' עמד וברכו כביכול כחון בו, וע"ז הוא שמתחיל פי"ג שנתקנאו בו מלאכי השרת. וסידור אחר פי"ד עונש אדם הראשון ופט"ו גרושו ולהטו התורה, וחזר בפט"ו וי"ז לגמור ענין גמ"ס שצפ"ס (ולפי מש"ל ס"פ ט"ו צביאורי בס"ד שמה שמסיים שם החוט המשוש היינו תורה, ועבודה, גמ"ס, ג' דברים המזכירים בפט"ו, א"ש בפשיטות סידור הפרקים בזה), ומן פי"ח ולהלן חוזר לכסדרן של תורה דורש והולך עד פ' כ"ד בני נח והפלגה ואברהם, וסמכו ענין לו פכ"ה סדום שאינו נכנס בענין שאר סיפורי אברהם שדורש והולך מן פכ"ו ולהלן בעשרה נסיונות, וסדום אינו ענין להם, לכן פירשה כאן חתלה סמוך להפלגה. ומונה עשר נסיונות עד פל"א ופל"ג עיני יצחק, וגלגל שם פל"ג ענין האדקה ומסיים בתחית המחים, ועל כן סידר שם פל"ד בתחית המחים, וחזר לכסדרן של תורה מן פל"ה עד פ"מ, וצפ"מ שדורש בענין משה בחורב, סמכו ענין לו מיד פמ"א במתן תורה בחורב. (ואפשר עוד לענין שקיים פ"מ בחזון הדעת כשמסר ידיעת השם למשה, סמכו ענין לו מתן תורה, שהיא עיקר חנינות הדעת, וזה עיקר ידיעת השם, דאורייתא כולל שמה בו). והתחיל אחר פמ"ג בשלח פרעה, מפני שרצה לסדר ברכת הרוצה בתשובה צפ"מ ג שגלגל עיניה כאן בתשובה פרעה בים לכן התחיל בשלח פרעה, ופמ"ד חזר לכסדרן לפרשת עמלק שכחוצה סוף פ' בשלח, ופמ"ה מעשה העגל, ופמ"ו בלוחות שניות, וסיים בסלחתי כדברך, שצריך לסיים זה שענו העליונים חנון המרבה לסלוח כמ"ש לעיל באות ו'. ופמ"ז הוא השלום ענין העגל וגלגל אגוז צפ"ה הוא כל ישיבה בו עשו להם בו ענין שטים, ואחר זה לסדר ברכת גואל ישראל, סידר פמ"ח בגאולת מצרים, שמסיים צפ"ה הוא ה' אצבעות הן יסוד גאולות, וצריך לסיים הפרק עט העליונים גואל ישראל, כמ"ש לעיל שם. ורצה לסמוך ענין לו בגאולת ישראל ע"י מרדכי צימי המן. והתחיל צפ"ט באגג שממנו נתגלגל ענין המן ומרדכי כמש"ס, ומורע שאול גואל בו, וסיים בפרק נ'. ואחר לסדר ברכת רופא חולים, שעיקרה ראיה לנסים צפ"ד ברפואת מרים כמ"ש לעיל שם, והתחיל בפרק נ"א שמסיים ג"כ ברפואה, וכן פרק נ"ב בחולי חזקיה ורפואתו (שצבינו מני שם כל ז' דברים מופתים בו), וסיים בפרק נ"ד בברכת רופא חולים כמ"ש ל שכן הוא במפתחות שם:

עתה אסדר ע"פ א"ב כל החכמים שנוכרו בפרקי רבי אליעזר איש למקומו

בן עזאי. פמ"ג:
ר' ברכיה. כל"א:

(ג)

ר' גמליאל. פ"ו. פנ"א:
ר' גמליאל בנו של ר"י הגשיא. פ"ו. פכ"ט:

(ד)

ר' דוסתאי. פל"ס:

(ה)

הלל הזקן. פכ"ט ופל"ג:
ר' הונא. פל"ו:

(א)

ר' אבא. פמ"ג:
ר' אבהו. פט"ו וכמ"ט:
ר' אחא. פל"ב:
ר' אחא בן יעקב. פכ"ח:
ר' אלעאי. פכ"ד:
ר' אלעזר בן ערך. פ"ז כ"ח מ"ח:
ר' אלעזר בן עזרי. פכ"ח. מו. מה:
ר' אלעזר המודעי. פמ"א פמ"ז:

(ב)

בן בתירא. פמ"ו:

מקומו הראוי לו בפרק נ"ד הלזה. גם במפתחות שם נשאר ציון איה מאמר "אם ישכור אדם פועל ור"ז", שלא נמצא שם בפרקים ההם ולא בכל הפר"א [ולפנינו הירושלמי עפ"י כח"י]. ונדלף חסרים הרבה פרקים שלמים עוד שהיה זהן השלום העשר ירדות וכל הי"ח ברכות, אלא שראיתי להרוקח ס' שכ"צ שמיא מהפר"א מאמרי ברכות התפלה ואינו מביא רק עד ברכת חזון הדעת ולא יותר:

ובשראיתי צערוך ערך סדר השלישי שכח [והלשון ניכר שהוא לשון גאון וכחצו הערוך במתם כדרכו חמיד כמ"ש צחיצרי על הערוך בס"ד] על סדר (תנא) אליהו רבה וזוטא, דסדר אליהו רבא הוה שלשה צבי (והו כמ"ש בס"ד צההותי ליקרא רבה פי"ט אות ח' שדרך המשניות וצריפות שהיה ל' פרקים, לחלקן לג' צבי של עשרה עשרה פרקים, כמו כלים, ונוזיקין, וסדר עולם רבא) ותלמין פרקי (ולפנינו ל"א) וסדר אליהו וזוטא שנים עשר פרקים, עכ"ל. ולפנינו נמצא בתנא דבי אליהו וזוטא כ"ה פרקים (ואפשר ל' צערוך שנים ועשרים פרקים), והייתי מחשב לדעת חולי הפרקים אחרונים שבתנא דבי אליהו וזוטא מן פי"ט ואילך שמתחילין כל פרק בלשון שאלו תלמידיו את ר"א, אינו מהתנא דבי אליהו וזוטא, והתנא דבי אליהו וזוטא מסיים צפ"ח, וכמה פרקים מהם ראוי להיות כאחד מחזורים (וכמו שניכר לעין פי"ח דשם שאינו כי אם מאמר קצר ואין ראוי להיות פרק בפני עצמו), ואז יהיו י"ב פרקים כטסת הערוך. ואחר שהייתי מדמה זה זמן רב, הזמין ה' לידי שמאלתי ברוקח ס' ר"ז הביא מאמר ר' נהוראי צ' ימי תשובה הכתוב לפנינו בתנא דבי אליהו וזוטא פנ"ב בשם פר"א, וכן מלאכי עוד בילקוט תהלים מזמור א' סוף רמז תר"ז ד"ה והיה כעץ שתול הביא מאמר דרש ר' יוסי למה הדבר דומה לאחד בו הכתוב לפנינו בתנא דבי אליהו וזוטא פכ"ה ונרשם בלדו פרקי ר"א, והציון האלו שילקוט קרוז הדבר שהן מצעל הילקוט עצמו, (וכאשר ראיתי בילקוט המכירי כ"י על תהלים בכל מאמר מציין בתחלתו בפנים מוצאו מאיזה מק'), ואם לא בעל הילקוט עצמו עכ"פ עשאו אחד מהראשונים שהיה לפניו כל המדרשים כ"י שילקוט ממנו הילקוט שאין נמצאים עמה צדינו [*], והיה צדו גם הפר"א השלם כ"י, שצ' היו נמצאים המאמרים הנ"ל, וה' יאמר לנו האצידה הזאת ואיר עינינו בתורתו:

ממה שהיה לפני הילקוט] והילמדנו (שהוא המדרש ויכלו שהוכירו הקדמונים כמ"ש במק"א בס"ד) וספר התנחומא השלם אשר לפנינו הוא מעורב עם ילמדנו ואחרים וכמ"ש במק"א: